Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Anja Jeraj

Nestrukturiran prosti čas slovenskih srednješolcev
Unstructured leisure time of Slovenian secondary school students

Diplomsko delo

Ljubljana, 2023

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Anja Jeraj

Nestrukturiran prosti čas slovenskih srednješolcev
Unstructured leisure time of Slovenian secondary school students

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Alenka Gril

Ljubljana, 2023

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Alenki Gril za vso izkazano podporo in pomoč pri pisanju diplomskega dela, njeni potrpežljivosti in rahločutnosti na vse dileme in vprašanja, ki so se pojavljala tekom procesa raziskovanja. Zahvala gre tudi vsem profesorjem, ki so mi tekom štirih let dodiplomskega študija ves čas vlivali novega znanja in modrosti.

Hvaležna sem tudi vsem profesorjem, dijakom in strokovnim delavcem sodelujočih srednjih šol, ki so si za izvedbo anketiranja vzeli čas in k raziskavi prispevali svoje dragocene izkušnje. Brez vseh sodelujočih ne bi uspela zbrati tako obsežne količine podatkov, ki je vodila do tako zanimivih in uporabnih rezultatov in sklepov.

Zahvaljujem se tudi domačim in prijateljem, ki so me na poti do zaključka študija vztrajno in nadobudno podpirali vsak korak moje poti. Na koncu pa sem hvaležna tudi sebi – in svoji želji po nenehni rasti in razvoju.

PODATKI O DIPLOMSKEM DELU:

Ime in priimek: Anja Jeraj

Naslov diplomskega dela: Nestrukturiran prosti čas slovenskih srednješolcev

Mentor/ica: doc. dr. Alenka Gril

Kraj: Ljubljana

Leto: 2023

Ključne besede: nestrukturiran prosti čas, mladost, identitete, vrstniške skupine, socialna omrežja

POVZETEK: V diplomskem delu obravnavam pojav nestrukturiranega prostega časa v življenju dijakov slovenskih srednjih šol v gorenjski regiji. V teoretičnem delu diplomskega dela razglabljam o mladosti kot obdobju prehoda, njegovem pomenu, vidikih in funkcijah. V luči sodobnih teorij identitet in življenjskih stilov mladih obravnavam družbeno skupino mladih (15 do 20 let) v obdobju odraščanja in adolescence, in jo povežem s teorijami socializacije skozi katere obravnavam psihosocialni razvoj mladostnikov. Opišem pojav prostega časa, obravnavam njegove značilnosti, vrste in vlogo prostočasnih dejavnosti v obdobju odraščanja. V nadaljevanju usmerim svojo pozornost na dejavnike odraščanja (vrstniki, družina, šola, mediji in vrednote) in raziskujem njihov vpliv na izbire prostočasnih dejavnosti in oblikovanje identitete. Poglobljeno obravnavam predvsem vpliv vrstniških skupin, socialnih omrežij in medijskih vsebin ter vrednotnih usmeritev na življenjski svet mladostnikov. Usmerim se tudi na kritično opredeljevanje glede dejavnikov tveganja v kontekstu odnosa mladih do preživljanja prostega časa. Raziskovanje tematike zaključim s predstavitvijo ugotovitev in predlogov raziskave, ki zajemajo prikaz raznolikosti in pogostosti vrst dejavnosti (prevladujejo športne in pasivne dejavnosti (poslušanje glasbe, druženje s prijatelji)), ki jih mladi v večini opravljajo najpogosteje. Primerjava motivov znotraj vloge medijev in socialnih omrežij nakazuje na prevladujočo funkcijo zabave in vpliv vrstnikov na mladostnikov izbiro socialno-medijskih vsebin. Prikaz subjektivnega pojmovanja povezave med identiteto, življenjskim slogom in vrednotami izraža njihovo prisotnost in raznolike načine manifestiranja (vizualno, avdio-lingvistično, motorično). Zaznave dijakov o vplivu prostočasnih dejavnosti na izbiro terciarnega izobraževanja in (prve) zaposlitve kažejo, da te ni mogoče potrditi.

GRADUATION THESIS DATA:

Name and Surname: Anja Jeraj

Title of the Graduation Thesis: Unstructured leisure time of Slovenian secondary school students

Mentor: Assist. Prof. Alenka Gril

City: Ljubljana

Year: 2023

Keywords: unstructured leisure time, youth, identities, peer groups, social networks

ABSTRACT: In my diploma work, I discuss the phenomenon of unstructured free time in the lives of Slovenian secondary school students in the Gorenjska region. In the theoretical part of the thesis, I discuss youth as a period of transition, its meaning, aspects and functions. In the light of modern theories of identities and lifestyles of young people, I consider the social group of young people (15 to 20 years old) in the period of growing up and adolescence, and connect it with theories of socialization through which I consider the psychosocial development of young people. I describe the phenomenon of free time, discuss its characteristics, types and the role of free time activities in the period of growing up. In the following, I focus my attention on the factors of growing up (peers, family, school, media and values) and investigate their influence on the choice of leisure activities and the formation of an identity. I discuss in depth the influence of peer groups, social networks and media content, as well as value orientations on the life world of young people. I also focus on the critical definition of risk factors in the context of young people's attitude to spending free time. I conclude the research of the topic by presenting the findings and proposals of the research, which include the presentation of the variety and frequency of types of activities (predominantly sports and passive activities (listening to music, hanging out with friends)), which the majority of young people do most often. A comparison of the motives within the role of media and social networks indicates the dominant function of entertainment and the influence of peers on the youth's choice of social media content. The presentation of the subjective conception of the connection between identity, lifestyle and values expresses their presence and diverse ways of manifestation. Students' perceptions of the influence of leisure

activities on the choice of tertiary education and (first) employment show that this cannot be confirmed.

VSEBINA

1 OPIS PROBLEMA IN TEORETSKA IZHODIŠČA 1

1.1. Mladi v kontekstu prostega časa 2

1.2. Obdobje mladostništva v sodobni potrošniški družbi 6

1.3. Pomen in vloga prostega časa v psihosocialnem razvoju mladostnikov 8

1.4. Strukturiran in nestrukturiran prosti čas 12

1.5. Prostočasne dejavnosti 14

1.6. Dejavniki vpliva na preživljanje prostega časa 18

1.6.1. Vrstniške skupine 19

1.6.2. Mediji in socialna omrežja 20

1.6.3. Družina 23

1.6.4. Šola 25

1.6.5. Vrednote 26

1.7. Tveganja v kontekstu nestrukturiranega prostega časa 28

1.8. Zmanjševanje tveganj v kontekstu nestrukturiranega prostega časa 31

2 FORMULACIJA PROBLEMA 33

2.1 Opis problema 33

2.2 Raziskovalna vprašanja in hipoteze 34

3 METODOLOGIJA 37

3.1 Vrsta raziskave 37

3.2 Spremenljivke 37

3.3 Merski instrument 38

3.4 Populacija in vzorec 39

3.5 Zbiranje podatkov 40

3.6 Obdelava podatkov 41

4 REZULTATI 46

4.1 Demografske značilnosti anketirancev 46

4.1.1 Starost 46

4.1.2 Spol 46

4.1.3 Srednješolski program vpisa v šolskem letu 2022/2023 47

4.2 Analiza zbranih podatkov in ovrednotenje hipotez 48

4.2.1 Hipoteza 1 48

4.2.2 Hipoteza 2 56

4.2.3 Hipoteza 3 57
4.2.4 Hipoteza 4 59
4.2.5 Hipoteza 5 in Hipoteza 6 62
4.2.6 Hipoteza 7 69
4.2.7 Hipoteza 8 73
4.2.8 Hipoteza 9 in Hipoteza 10 81
5 RAZPRAVA 86
6 PREDLOGI 110
7 UPORABLJENA LITERATURA 116
8 PRILOGE 125
8.1 Priloga 1: Polstrukturiran anketni vprašalnik 125
8.2 Priloga 2: Tabela spremenljivk 138
8.3 Priloga 3: Dodatna analiza odgovorov pri Q5 144

Kazalo tabel in slik

Slika 1: Grafični prikaz vzorca populacije glede na starost (n=102) 46
Slika 2: Grafični prikaz vzorca populacije glede na spol (n=102) 47
Slika 3: Grafični prikaz vzorca populacije glede na srednješolski program vpisa v šolskem letu 2022/2023 (n=102) 47
Slika 4: Pojmovanje nestrukturiranega prostega časa v očeh srednješolcev (n=112) 48
Slika 5: Primerjava najpogosteje opravljanih prostočasnih dejavnosti v nestrukturiranem prostem času po stopnji pogostosti (n=486) 50
Slika 6: Prikaz šestih najpogosteje opravljanih prostočasnih dejavnosti glede na vse zbrane odgovore (n=106) 52
Slika 7: Pogostost opravljanja izbrane prostočasne dejavnosti glede na količino porabljenega časa (n=102) 53
Slika 8: Zaznani vpliv dejavnikov vrstniki, družina, mediji, šola in vrednote na način preživljanja prostega časa (n=102) 60
Slika 9: Najpogosteje uporabljana socialna omrežja med dijaki (n=247) 63
Slika 10: Stopnja vpliva vsebin, ki jih dijaki spremljajo preko socialnih medijev, na nadaljnje izobraževanje in prvo zaposlitev (n=102) 64
Slika 11: Način vpliva socialnih medijev na preživljanje nestrukturiranega prostega časa (n=102) 65
Slika 12: Stopnja pogostosti vpliva izbranega motiva na izbiro vrste socialno-medijskih vsebin (n=102) 66
Slika 14: Strinjanje dijakov s trditvijo: »Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote).« (n=102) 70
Slika 15: Odgovori dijakov na vprašanje: »Ali dejavnosti, ki jih opravljate v prostem času, vsaj deloma odražajo vašo identiteto?« (n=102) 73
Slika 16: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: »Kako oziroma preko katerih vidnih znakov se kaže vaša identiteta tekom opravljanja prostočasnih dejavnosti?« (n=143) 74
Slika 17: Odgovor dijakov na vprašanje: »Ali dejavnosti, ki jih opravljate v prostem času, vsaj deloma odražajo vaš življenjski slog?« (n=102) 75
Slika 18: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: »Kako oziroma s pomočjo katerih vidnih znakov se tekom preživljanja prostega časa kaže vaš življenjski slog?« (n=125) 76
Slika 19: Odgovori dijakov na vprašanje: »Ali dejavnosti, ki jih opravljate v prostem času, vsaj deloma odražajo vaše vrednote?« (n=102) 77
Slika 20: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: »Kako se vaše vrednote kažejo preko dejavnosti, ki jih opravljate tekom prostega časa?« (n=122) 78
Slika 21: Vrednote, ki so jih navedli dijaki, in sodijo v skupino dionizičnih vrednot (Musek 1991, 1992a,b; 1993, str. 26–27) (n=89) 79
Slika 22: Vrednote, ki so jih navedli dijaki, in sodijo v skupino apolonskih vrednot (Musek 1999, 1992a,b; 1993, str. 26–27) (n=99) 80
Slika 23: Odgovori dijakov na vprašanje: »Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve?« (n=102) 82
Slika 24: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: »Kako oziroma na kakšen način vaše prostočasne dejavnosti vplivajo na vašo izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve?« (n=116) .83
Slika 25: Odgovori dijakov na vprašanje: »Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro vrste dijaškega dela, v kolikor le-tega opravljate?« (n=102) 84

Slika 26: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: »Kako oziroma na kakšen način vaše prostočasne dejavnosti vplivajo na vašo izbiro vrste dijaškega dela, v kolikor le-tega opravljate?« (n=106) 85
Slika 13: Strinjanje dijakov s trditvijo: »Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.« (n=102) 70

Tabela 1: Način opravljanja prostočasne dejavnosti: sami ali v družbi 56
Tabela 2: Način opravljanja prostočasne dejavnosti: v družbi in s kom 57
Tabela 3: Lokacija opravljanja prostočasne dejavnosti: zaprti in odprti prostori 57
Tabela 4: Vpliv vrstnikov na izbiro prostočasne dejavnosti 61
Tabela 5: Vpliv medijev na izbiro prostočasne dejavnosti 61
Tabela 6: Uporaba socialnih omrežij: da ali ne 63
Tabela 7: Primerjava vpliva vrstnikov in ostalih ustvarjalcev vsebin na spremljanje socialno-medijskih vsebin 67
Tabela 8: Vpliv vrstnikov na spremljanje vrste socialno-medijskih vsebin 68
Tabela 9: Strinjanje dijakov s trditvijo: »Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.« 71
Tabela 10: Strinjanje dijakov s trditvijo: »Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote).« 72
Tabela 11: Spremenljivke 138
Tabela 12: 7 dni tedensko (n=50) 144
Tabela 13: 5 do 6 dni tedensko (n=33) 144
Tabela 14: 3 do 4 dni tedensko (n=12) 145
Tabela 15: 2 dni tedensko (n=6) 145
Tabela 16: 1 dan tedensko (n=1) 146

1 OPIS PROBLEMA IN TEORETSKA IZHODIŠČA

Rdeča nit raziskovanja pričujoče diplomske naloge je družbeni pojav »nestrukturiran prosti čas«. Tekom pisanja raziskujem njegovo vlogo in pomen v življenju mladih ter obravnavam dejavnike, ki vplivajo na odločitve in izbire mladih v kontekstu prostega časa. Raziskujem načine preživljanja nestrukturiranega prostega časa odraščajočih mladih in jih analiziram z vidika vrstniških skupin, družine, šole, medijev in vrednot. Pri tem se posebej osredotočam predvsem na tri dejavnike (vrstniki, mediji (socialna omrežja) in vrednote). Dotaknem se teme o dejavnikih tveganja v kontekstu prostega časa in na kratko razglabljam tudi o povezanosti prostočasnih dejavnosti z izbiro študija oziroma prve zaposlitve.

Za izbrano temo diplomskega dela sem se odločila iz več različnih razlogov. Eden izmed njih je dejstvo, da sem tekom prakse na dodiplomskem študiju med drugim sodelovala s skupinami mladih pri izvajanju učnih delavnic na različne socialne in psihološke tematike v srednjih šolah. Že takrat sem opazila, da je tematika prostega časa in njegovih učinkov na mlade pogosto le obrobna in ne zelo dobro obravnavana tema. Drugi razlog je bil moje osebno zanimanje za tematiko. Želela sem namreč raziskati in prikazati predvsem vidik mladih na preživljanje prostega časa in tako osvetliti področje nestrukturiranega prostega časa. Eden izmed prvotnih motivov je bil v poizkusu »dati glas« družbeni skupini mladih in predvsem izpostaviti njihovo razumevanje pojava in njihovo pojmovanje osebnih izkušenj. Prav tako sem se za izbrano temo odločila na podlagi ugotovitve, da raziskav, povezanih z omenjenim področjem tako v Sloveniji kot v tujini ni veliko in večinoma te niso zelo poglobljene. Sprva sem zato želela izvesti kvalitativno raziskavo z opravljanjem individualnih intervjujev. Ker sem tekom procesa dela zaznala potrebo po izpostavljanju dejanskega stanja v hitro spreminjajočih se življenjskih pogojih mladih v sodobnem času, sem se odločila za raziskovanje na način pridobivanja tako kvantitativnih kot kvalitativnih podatkov. To mi je omogočilo številčno opisovanje značilnosti življenjskega sveta mladih na podlagi ugotovitev splošnega stanja v populaciji. Pridobivanje odgovorov na odprta vprašanja (skupaj s kvalitativno analizo besednih opisov) so mi obenem razkrila podrobnosti o bolj poglobljenem in osebnem razumevanju pojmovanja pojava in izkušenj iz perspektive vzorca srednješolske mladine.

Pojav nestrukturiranega prostega časa si v očeh mladih predstavljam kot največjo možno obliko osebne svobode v obdobju odraščanja na prehodu v odraslost. Raziskovanje izbrane teme se mi za področje socialnega dela z mladimi kot tudi za širšo javnost nasploh zdi predvsem informativne narave – v smislu osvetlitve delčka življenjskega sveta mladih, ki je širši javnosti, stroki socialnega dela in drugim sorodnim strokam pogosto skrit. Ugotovitve raziskave so interdisciplinarno uporabne za namen kasnejšega raziskovanja in dopolnjevanja védnosti o življenjskem svetu mladih na področju severozahodne Slovenije, ki ji pripada vzorec v raziskavi sodelujočih dijakov.

1.1. Mladi v kontekstu prostega časa

Definicija prostega časa mladih

Prosti čas mladih bi lahko definirali kot čas, ki mladim ostane po opravljenih učnih obveznostih in obveznostih, ki jih predpisujejo zahteve življenja doma in v šoli, in čas, ki jim preostane, potem ko zadovoljijo temeljne življenjske potrebe (spanje, prehranjevanje itd.). Pogosto je prosti čas za mlade izvor samospoštovanja, osebnega nadzora in občutka sposobnosti. Prostočasne dejavnosti so za mlade pomembne, ker se preko tega oblikujejo njihov socialni jaz in predstavljajo priložnost za izziv (Derganc, 2004, str. 29). Prosti čas je sestavni del življenja mladih, ker jim služi predvsem za družbeno afirmacijo. Je porabniška dobrina in terja določena sredstva, zato obstaja nevarnost, da postane v bodočnosti popolna konzumacija, seveda, če ne bomo skozi proces socializacije pri človeku razvijali upoštevanja drugega človeka – altruizem (Kristančič, 2007, str. 21). Naloga družbe je, da ustvari takšne pogoje življenja, da onemogoči zlorabo prostega časa brezdelja, ki ovira razvoj osebnosti, negativno vpliva na zdravje, sposobnost mišljenja, socialne odnose in humanost človeka, predvsem mladih, kajti delo in obveznosti so humane le toliko, kolikor vzpodbujajo željo in možnosti za prosti čas (Kristančič, 2007, str. 21). Prosti čas Lundvall in Thedin Jakobsson (2021, str. 87) opredeljujeta kot socialno-kulturni in časovni prostor, ki mladim omogoča druženje in udejstvovanje v različnih dejavnostih. V sodobni družbi postaja potreba po sprostitvi, sredstvo za življenje in obenem tudi smisel, v katerem človek najde svobodo in odkriva lastno identiteto. Tega fenomena ne moremo pripisati le obdobju, v katerem živimo. Lahko rečemo, da je prosti čas sociogenetski pojav, ki je nastajal in se razvijal skozi tokove družbenih dogajanj ter je zgodovinsko in klasno zaznamovan (Kristančič, 2007, str. 15). Definicije prostega časa se zato ves čas spreminjajo.

Načela prostega časa

Osrednja načela prostega časa zajemajo:

- *Načelo svobode* – izbira prostočasne dejavnosti je izbira na osnovi osebnih interesov in potreb, ki izhajajo iz bistva osebnosti.
- *Načelo smiselnosti* – smiselnost vsebin prostega časa je v dejavnem počitku, družbeno sprejemljivem razvedrilu in razvoju osebnosti (etični imperativ zoper komercializacijo)
- *Načelo individualnosti* – svobodna dejavnost brez zunanjega pritiska omogoča razvoj notranje usmeritve posameznika k razvijanju osebnosti, značaja, načina reagiranja, prilagajanja in vključevanja v okolje (nasprotje uniformnosti in konformizma).
- *Načelo kolektivnosti* – posameznik znotraj družbeno-sprejemljivih vzorcev ravnanja in meja utrjuje in razvija samosvojo osebnost, s čimer razvija smisel za sodelovanje, soodgovornost ter občutek povezanosti in enakopravnosti.
- *Načelo kreativnosti* – dejavnosti, ki posameznika vzpodbujajo k osebnemu izražanju individualnih hotenj, nagnjenj, sposobnosti in uresničevanju osebnih zamisli skozi katere doživlja sebe in meje lastnih zmožnosti (odkrivanje vsebine in smisla).
- *Načelo raznovrstnosti* – se nanaša na ustvarjanje možnosti preživljanja prostega časa, ki posamezniku omogočajo različne načine in oblike udejstvovanja.
- *Načelo organiziranosti samega prostega časa* – je ustvarjanje ustreznih možnosti, pogojev in raznovrstnosti programov za preživljanje prostega časa (organiziranje dejavnosti, ki niso pretirano omejevalne in nefleksibilne).
- *Načelo amaterizma (ljubiteljstva)* – združuje dejavnosti, ki jih posameznik opravlja na lastno pobudo, za doseganje osebnega zadovoljstva, ki ne vključuje pridobitništva.
- *Načelo ustreznosti starosti in spola* – izogibanje pretiranim obremenitvam otrok in mladine glede na njihov telesni, intelektualni, čustveni, moralni in družbeni razvoj in spoštovanje vsesplošne raznolikosti (Kristančič, 2007, str. 75–77).

Pomen prostega časa

Prosti čas (Flere idr., 2013, str. 90) lahko obravnavamo kot dejavnost, odnos, dimenzijo časa ali vse tri skupaj. Že samo razčlenjevanje pomena, možnosti, vsebin in nalog ustreznega preživljanja prostega časa nam kaže, da številni strokovnjaki poudarjajo njegovo edukativno in vzgojno-izobraževalno funkcijo kot zelo pomemben dejavnik vsestranskega razvoja,

oblikovanja osebnosti – vzgoje za življenje nasploh (Kristančič, 2007, str. 41). Prosti čas zadovoljuje šest sklopov potreb. Mednje uvrščamo psihološke potrebe (občutek svobode, zabave, vključevanja, izziva), izobraževalne potrebe (intelektualni izziv, znanje, osvajanje veščin), socialne potrebe (socialni odnosi in interakcije), relaksacijske potrebe (oddih od napetosti in stresa, počitek in sprostitev), fiziološke potrebe (zdravje, odpornost, utrjenost) in estetske potrebe (čut za kulturno) (Derganc, 2004, str. 35). Zadovoljevanje potreb po prostočasni dejavnosti naj bi tako bila v prvi vrsti naloga družbe. Ta naj bi mladim zagotovila ustrezne pogoje za pridobivanje izkušenj, oblikovanje identitetnih vzorcev in neformalno učenje. Za to so na širši ravni odgovorne tako mladinske in druge organizacije, ki se ukvarjajo s prostim časom mladih, kot tudi strokovnjaki (vzgojitelji, socialni delavci, učitelji itd.) in laiki (predvsem starši in skrbniki). Družbenomoralni potenciali človeka naj bi se uresničevali v prostem času, kjer se vse dejavnosti uresničujejo v skladu z osnovnimi zahtevami etičnega pojmovanja (razvoj humanosti, skladnih medosebnih odnosov, kulturo komunikacije in vedenja, altruizem, domoljubje). Če razvoja teh kakovosti ne omogočamo, so lahko dejavnosti prostega časa vir različnih socialnih in kulturnih odklonov, neodgovornosti in etične dezorientacije posameznika in družbe (Kristančič, 2007, str. 44).

Funkcije prostega časa

Gril (2006a, str. 2–3) navaja tri glavne funkcije prostega časa. Neformalno izobraževanje skozi vključevanje v raznolike prostočasne dejavnosti omogoča mladostnikom, da spoznavajo in preizkušajo svoje sposobnosti. Možnost izbire jim omogoča razvijanje lastnih interesov in spretnosti, prostovoljno vključevanje pa preizkušanje v samostojnem odločanju. Skozi kontinuirano udejstvovanje v dejavnosti se srečujejo s problemi, ki se jih morajo naučiti reševati. Ne preveč togo strukturirane prostočasne dejavnosti nudijo možnost razvijanja lastne iniciativnosti, s čimer si posameznik pridobi določena znanja, ki prispevajo k izoblikovanju lastne poklicne identitete (Gril, 2006a, str. 2). Druga funkcija je vrstniška socializacija, ki mladostnikom ponuja možnosti za socialno učenje in razvijanje medosebnih spretnosti, preko katerih se učijo vzpostavljanja prijateljskih odnosov in ohranjanja partnerskih zvez. Tovrstne socialne veščine so temelj uspešne komunikacije tudi v odrasli dobi. Mladostniki med vrstniki najdejo podporo za lastna prizadevanja po samostojnosti in neodvisnosti od staršev. Durkin, 1996 v Gril (2006a, str. 3) pravi, da prevzemajo odgovornost za svoja dejanja, primerjajo se z vrstniki in tako razvijajo spoznanja o svoji identiteti (osebnostnih značilnostih, željah, aspiracijah). Tretja funkcija je razvoj societalnih

kompetenc, ki se nanaša na aktivno raziskovanje družbenih vlog in medosebnih odnosov kot učenje za življenje v odraslem obdobju. S sodelovanjem v dejavnostih javnega pomena (npr. prostovoljno delo, kulturne prireditve, ipd.), si mladostniki pridobivajo spretnosti, potrebne za družbeno in politično participacijo (npr. o strukturi družbenih institucij, njihovih funkcijah, medsebojnih družbenih razmerjih, skupnih prepričanjih in načinih vrednotenja pojavov). Ta spoznanja pripomorejo h konstrukciji lastnih teorij o družbi (po Yates in Younnis, 1999 v Gril, 2006a, str. 3). Obenem si mladostniki z vključevanjem v javno delovanje razširjajo možnosti za iskanje, preverjanje in odločanje o lastnih družbenih vlogah in položajih, na podlagi česar so izoblikujejo lastne politične identitete (Flanagan, 1998 v Gril, 2006a, str. 3). Med funkcije prostega časa štejemo tudi sprostitev in zabavo. To je vse večja nuja modernega človeka, ker zaradi naglega razvoja avtomatizacije in pritiska monotonije potrebuje vedno več. Takšen stil življenja omogoča vzpostavljanje in širjenje socialnih vezi med ljudmi, po drugi strani pa nas dviga iz anonimnosti (Kristančič, 2007, str. 128).

Vidiki prostega časa vključujejo vzgojno-izobraževalni, ekonomski, kulturni in preventivni vidik. Prosti čas je dejansko oblika stalnega izobraževanja v smislu dojemanja sveta kot nenehnega procesa sprememb (…) (Kristančič, 2007, str. 43). Omogoča oblikovanje osebnosti in značaja, pozitivno vpliva na zdravje, telesni in psihični razvoj, na samo ustvarjalnost osebnosti in bogatenje vsebin življenja. Še vedno lahko rečemo, da je prosti čas neosmišljen in neopredeljen, zato je močno izpostavljen reklami in porabniški logiki. To je še vedno preveč tudi čas, ki ga napolnjuje delo ali iskanje dela za potrjevanje materialističnih vrednot, ki tako ogroža psihosocialno varnost ljudi (izrabljenost, negotovost, malodušje) in ne služi svojemu namenu (obnavljanju telesnih in duhovnih moči za delo, razvijanju osebnosti, humano vzajemnost) (Kristančič, 2007, str. 22). Pri oblikovanju prostega časa mladih je pomembna tudi vloga kulturnega konteksta. Potrošnja in trg sta namreč sferi, ki sta sledili pospešenemu odraščanju otrok in jim priznali polnoletnost v nastopanju na trgu in potrošništvu (Derganc, 2004, str. 21). Ena od bistvenih nalog priprave mladih generacij za življenje je poleg poklicnega usposabljanja hkratna bogatitev preživljanja prostega časa (Kristančič, 2007, str. 70). Preprečevalni (preventivni) vidik preživljanja prostega časa je usmerjen predvsem na dejavnosti, ki ščitijo posameznika in skupine od družbeno negativnih, škodljivih odklonov od osnovnih pojmovanj vedenja in

komunikacije. Dejstvo je, da največ neustreznih in negativnih oblik ali odklonov v vedenju mladih zasledimo v prostem času (Kristančič, 2007, str. 63).

1.2. Obdobje mladostništva v sodobni potrošniški družbi

Mladost kot družbeno institucionaliziran moratorij

Mladost je prehod, tako imenovana tranzicija, na več načinov (Miheljak in Ule, 1995, str. 16). Mladi se tekom obdobja odraščanja učijo »kako« živeti, prevzemajo in spreminjajo naučene vzorce ravnanja, odkrivajo razsežnosti lastne identitete. Lahko bi rekla, da na nek način iščejo svoje mesto v svetu. Miheljak in Ule (1995) mladostniški moratorij v modernih (industrijskih) družbah razdelita v dve glavni obliki. Prehodni moratorij je razmeroma kratko vmesno obdobje mladosti na poti k odraslosti in ima majhno kulturno težo (Miheljak in Ule, 1995, str. 21). Oblikovalni (izobraževalni) moratorij Miheljak in Ule (1995, str. 22) opredelita kot časovno razširjen in vsebinsko bogat moratorij, kjer imajo mladi čas za oblikovanje svoje osebnosti in lastnega življenjskega poteka. Danes je obdobje mladosti obdobje prehodnosti in prostor mnogih raznolikih nasprotij.

Obdobje mladostništva in oblikovanje identitete

Mladostništvo je obdobje in proces duševnega dozorevanja iz otroka v odraslega, ki poteka preko medsebojnega delovanja med otrokom in njegovim predmetnim in družbenim okoljem (Derganc, 2004, str. 7). Posameznik prehaja od odvisnosti od primarne družine k samostojnemu delovanju in odločanju z reorganizacijo odnosa do sebe in sveta. Mladostništvo je najpomembnejše obdobje za oblikovanje posameznikove identitete. Po Eriksonu in njegovi teoriji psihosocialnega razvoja je namreč primarna naloga mladostništva razrešitev psihosocialne krize identitete nasproti identitetni zmedenosti (Erikson v Derganc, 2004, str. 7). Oblikovanje identitete zajema tako individuacijo (ločevanje od drugih) kot tudi pridobivanje avtonomije (oddaljevanje od družinskih odnosov k drugim odnosom, vlogam in aktivnostim) (Derganc, 2004, str. 8). V teh procesih ima prosti čas pomembno vlogo – omogoča preizkušanje novih vzorcev in pridobivanje izkušenj. Oblikovanje vsakdanjega vrednotnega sveta je za mlade doseganje ravnotežja med osebnimi pričakovanji in zahtevami družbe. Kuhar in Ule v Miheljak (2002, str. 72) pravita, da so zato tudi posamezne vrednotno-življenjske usmeritve pogojne in potencialno tvegane izbire in ne zapolnjujejo več rastočih potreb po izpolnitvi. Posledično se ljudje vedno bolj opazno zatekajo v labirint

regresij samo-negotovosti o lastni identiteti in nenehnem samopotrjevanju: »Kdo sem pravzaprav?«, »Kaj si v resnici želim?«, »Ali sem opažen/a, kaj naj storim, da bom (pri)ljubljen/a?« To spraševanje vodi k vedno novim odgovorom, ki jih v mnogih oblikah ponuja trg ekspertov, modna industrija in religiozna gibanja (Kuhar in Ule v Miheljak, 2002, str. 72).

Individualizacija življenjskih potekov

Individualizacija življenjskih potekov je kompleksen pojav, kajti ne zajema le osvoboditve posameznikov od različnih avtoritet, socialnih definicij in socialnih pritiskov, pač pa so se obenem s tem dogajanjem pojavila nova protislovja, ki naredijo osamosvajanje in osebnostno rast posameznikov za težjo nalogo, kot je bila doslej (Derganc, 2004, str. 18). Z njim se skuša zajeti novo obliko socializacije posameznikov in posameznic, oblikovanja identitete in subjektnih struktur (Nastran Ule, 2000, str. 57). Ule (2000) poroča, da je bilo v devetdesetih za mlade značilno, da so se preusmerili iz ukvarjanja z družbo v ukvarjanje s samim seboj. Spremembe v vzorcih preživljanja prostega časa se še danes izražajo skozi način participacije slovenske mladine v prostočasnih dejavnostih. »Zasuk v zasebnost in individualizacija mladine«, kot pojav v začetku devetdesetih let poimenujeta Miheljak in Ule (1995), je v sodobni družbi še vedno prisoten, prav tako kot psihiatrijska devianca patološkega narcisizma in virtualnosti kot nove resničnosti v družbenem svetu mladih. Prehod v postindustrijsko moderno kliče po večji aktivnosti mladih, a se mladi na to odzivajo s pasivnostjo. Derganc (2004, str. 15–16) pravi, da je bil za postmoderno mladino značilen odmik od velikih družbenih tem v svet zasebnosti in individualne izkušnje sveta. Te trende gotovo lahko povezujemo s trendi individualizacije, ki jih ugotavljamo na ravni temeljnih vrednot in stališč mladih (Lavrič idr., 2020, str. 394).

Koncept življenjskega sloga

Prosti čas in življenjski slog je mogoče analizirati kot dva med seboj povezana koncepta. Prosti čas predstavlja kontekst, v katerem lahko definiramo različne oblike identitete (Flere idr., 2013, str. 92). V moderni družbi kapitalistične usmerjenosti, v kateri potrošniška družba teži k vključevanju množične produkcije različnih storitev, ima prosti čas pomembno ekonomsko funkcijo. Trgovski centri so postali področje privlačnosti v prostem času, na katerem se skupaj z blagom prodajajo identiteta in življenjski slogi (Derganc, 2004, str. 25). Prek ponudbe prostočasnih dejavnosti in z njimi povezanih izdelkov komercializira

življenjske stile za namen pridobivanja dobička: »Prosti čas velja za »enega glavnih nosilcev, znotraj katerega mladi razvijajo izraze življenjskega sloga« (Blaxter, 2005 in Hendry idr., 2005 v Flere idr., 2013, str. 92). Hkrati se vse bolj kaže pomen sprostitve in počitka, ki omilita posledice identitetnih izgub (ki pri mladih nastajajo posebej v šoli). Mladinske subkulture resnično zaživijo šele v prostem času, a ustvarjanje mladinske scene in stilov je obenem povzročilo preseganje delitev na delovni/šolski in prosti čas (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 18). V tem času se razrešujejo socialni konflikti, opravi se druženje z vrstniki, poteka vzdrževanje socialnih mrež (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 9). Različni življenjski slogi se izražajo skozi prostočasne aktivnosti. Življenjski slog je arena družbe, znotraj katere se mladi prilagajajo in preoblikujejo družbo (Miles, 2011 v Flere idr., 2013, str. 92). Raziskovalci mladine v Evropi in ZDA so pokazali, da prostočasne možnosti mladim omogočajo razvoj različnih življenjskih stilov in potrošniških vzorcev (Furlong in Cartmel, 1997; Hendry idr., 1996 v Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 18), med katerimi najdemo tudi take, ki se upirajo prevladujočim kulturnim vzorcem. Komercializacija tako danes omogoča, da mladostniki izbirajo med vrsto življenjskih stilov. Poistovetenje s proizvodi komercializirane kulture vpliva na dojemanje samega sebe in mladim nenehno dopušča preizpraševanje lastne identitete in njeno nenehno spreminjanje.

1.3. Pomen in vloga prostega časa v psihosocialnem razvoju mladostnikov

Socializacija in prosti čas

(Ne)strukturiran prosti čas ima pomembno vlogo pri učenju mladostnika o življenju in za življenje. Pomembno tudi vpliva na oblikovanje odnosa do sebe in drugih. Človek se mora združevati z drugimi osebami že zaradi obrambe, dela, seksualne zadovoljitve, igre in prostega časa ter tako razvija vzajemnost, povezanost, altruizem, kar kaže tudi raziskava v okviru ZPMS – priprave na 12. otroški parlament (Kristančič, 2007, str. 27): »Da posameznik preživlja svoj prosti čas predvsem z izbranimi prijatelji/-cami jih je v anketi odgovorilo 67 %, le 12 % jih preživlja prosti čas samih, sledijo tisti, ki najrajši preživljajo prosti čas s člani družine (11 %), s sošolci (7 %) in z drugimi osebami (5 %)«. Lahko trdimo, da je druženje z drugimi osebami pogoj za preživljanje prostega časa in tisti dejavnik, ki vpliva na rast in razvoj osebnosti ter sam proces socializacije človeka, znotraj katere razvija tudi altruizem v vseh oblikah altruističnega vedenja (Kristančič, 2007, str. 27). Skozi različne

dejavnosti prostega časa se izrazi najdragocenejša vrednota socializacije – vključevanje posameznika v sestavljene in realne medčloveške odnose, družbeno komunikacijo, vzajemnost, altruizem in družbeno življenje nasploh. Vse to močno vpliva na človekov razvoj socialnega vedenja, socialno zavest in na splošen družbeni razvoj osebnosti (Kristančič, 2007, str. 45). Osebnost je celostni sistem naših relativno trajnih duševnih, vedenjskih in telesnih značilnosti, osebnostne lastnosti pa sodijo med najpomembnejše vzročne dejavnike našega obnašanja in doživljanja (Musek, 2015, str. 17). Udejstvovanje v prostem času nudi odlične možnosti za vadbo socialne in čustvene regulacije zaradi pogosto intenzivnih čustvenih izkušenj. Preživljanje prostega časa je tudi odlično sredstvo za mlade, da začnejo in vadijo veščine izvršnega delovanja (ang. executive functioning skills) (Caldwell in Witt, 2011, str. 24).

Zlasti proces socializacije kot tudi odraščanja je v današnji družbi pod udarom hitrih sprememb. Informacijska modernizacija terja od ljudi fleksibilnost in kreativnost (Derganc, 2004, str. 24). Vzgoja mladih bi morala potekati na kreativen način. Če prosti čas mladi preživljajo na ta način, se hkrati učijo življenjsko-pomembnih spretnosti za reševanje konfliktov in preprečevanje negativnih izidov v odraslosti. Vlogo prostočasnih dejavnosti za razvoj mladostnikov lahko pojasni tudi teorija samousmerjanja in notranje motivacije (Ryan in Deci, 1990 v Gril, 2006a, str. 1). Teorija, primarno postavljena v kontekst učne motivacije, razlaga, da je notranja motivacija ključnega pomena za zadovoljevanje kompetentnosti, samostojnosti in povezanosti z drugimi. Zadovoljevanje teh potreb najdemo predvsem znotraj prostočasnih dejavnosti. Z razvojnega vidika je pomembno, da ima posameznik možnost za notranje motivirano vedenje, saj se samousmerjanje k dejavnostim povezuje z iniciativnostjo (Larson, 2000 v Caldwell in Baldwin, 2003 v Gril, 2006a, str. 2). Iniciativnost mladostnikov pa je ključna za razvoj ustvarjalnosti, spretnosti vodenja, altruizma in javnega delovanja (Gril, 2006a, str. 2). Miheljak in Ule (1995, str. 53) pravita, da dvojnost med videzom neodvisnosti in individualnosti ter prikrita odvisnost od družbe proizvaja odvisne in nezrele posameznike, h čimer jih usmerja porabniško usmerjena socializacija mladih. V njej prevladujejo dejanja recepcije, používanja materialnega in duhovnega blaga ter dejanja refleksije, ki vključuje učenje. produktivno naravnani socializaciji pa prevladujejo navzven usmerjena dejanja, katerih rezultati so opazni in pomembni za posameznika in za druge ljudi, ki uporabljajo izdelke (Miheljak in Ule, 1995, str. 53–54).

Razvojne naloge mladostnikov

Osrednji razvojni nalogi mladostnikov sta oblikovanje lastne identitete in iskanje svojega mesta v družbi, v kateri živijo (Conger, 1991 v Gril, 2006a, str. 5). Prva razvojna naloga, oblikovanje identitete, je tesno povezana z doseganjem posameznikove avtonomije oz. samostojnosti in neodvisnosti od drugih ter s spoznanjem lastne različnosti od drugih (Gril, 2006a, str. 5). »Iskanje svojega mesta v družbi« zajema oblikovanje odnosa do lastnega telesa in spolne vloge, oblikovanje odnosov z vrstniki, starši in drugimi avtoritetami, oblikovanje odnosa do prihodnosti – zlasti do študija, poklica, dela in družine, prilagajanje družbenemu okolju, ki zajema socialno odgovorno vedenje, ustrezen vrednostni sistem in lastna moralna načela itd. (Derganc, 2004, str. 8). Druga razvojna naloga, sprejemanje svoje družbene vloge, je povezana s pridobivanjem socialnih kompetenc in spoznavanjem sistema družbenih odnosov in pravil, norm, standardov ter vrednot, ki urejajo odnose med družbenimi skupinami (Gril, 2006a, str. 5). Obe razvojni nalogi mladostniki razrešujejo skozi proces socialne primerjave, ki se odvija v različnih socialnih interakcijah, v katere se vključujejo: v krogu družine, vrstnikov in družbenih ustanov (Gril, 2006a, str. 5). Obdobje mladostništva je ključno tudi za oblikovanje zdrave samopodobe. Predelovanje realnosti mladim omogoča premagovanje kriznih situacij. Služi jim kot kompas pri usmerjanju zahtev, ki so jih deležni s strani različnih socializacijskih dejavnikov (npr. družine, šole itd.). Adolescent ni le objekt različnih (nasprotujočih si) dejavnikov, institucij, socialnih moči, temveč je tudi subjekt, ki produktivno spreminja svojo (socialno) realnost in upravlja z njo (Miheljak in Ule, 1995, str. 30). Tri ravni socializacije uvrščata na raven intra- in interindividualne (znotraj - oziroma izvenosebne) in nadindividualne družbene realnosti (raven družbene strukture, sistema) (Miheljak in Ule, 1995, str. 31).

Strategije preživetja

Življenjski svet mladostnika je kompleksen simbolni svet, v katerem se mladostnik poskuša čim bolje znajti. V času odraščanja se mladi poslužujejo različnih strategij preživetja in vzorcev ravnanja, ki jim pomagajo preživeti in osmisliti svet. Strategije ravnanja ali preživetja razvije oseba na podlagi svojih predstav o resničnosti in razlag o simbolnih pomenih dogajanja, vsebin, ki jih ji posredujejo drugi in jih je ponotranjila (Poštrak, 2015, str. 271). Osebni jaz, nosilec samozavedanja, vednosti o sebi, opredeljuje sebe in druge okoli sebe na podlagi notranjega dialoga z lastnim družbenim jazom. Skozi proces mišljenja brska

po zalogah znanja v svojem družbenem jazu, preko ponotranjenih interakcij z okoljem. Tem procesom ponotranjenja pravimo socializacija. Osebni ali delujoči jaz se šele v puberteti razvije v taki meri in obsegu, da se lahko vse bolj kompetentno odloča s pomočjo ponotranjenih izkušenj, interpretacij, konstrukcij realnosti drugih (Poštrak, 2015, str. 272). Tako ustvarja lastno konstrukcijo realnosti in na podlagi te razvija strategije preživetja. Skupno razlago akterjev v dani družbi sta Berger in Luckmann poimenovala »družbena konstrukcija realnosti« (Berger, Luckmann 1989 v Poštrak, 2015, str. 272). Mrgole (2003, str. 34) loči med pogled na mlade »od zgoraj« in »od spodaj«. Potrebe mladih kot družbene skupine so določene strukturno v povezavi z družbenim redom časa in prostora oziroma jih določa vidik vpetosti v medsebojne relacije (pričakovanja staršev in vplivnih drugih). Za razliko od teh dveh dimenzij, je pri mladih prisotna še perspektiva mladih samih na ravni samozavedanja (osebnega doživljanja, vrednotenja in vplivanja).

Prosti čas kot razvojni kontekst

Prosti čas poimenujejo tudi četrti razvojni kontekst (Harter, 1990, Kleiber, 1999, Kleiber in Kirshnit, 1991, Larson, 1994, Shaw, Kleiber in Caldwell, 1995, v Baldwin in Caldwell, 2003 v Gril, 2006a, str. 2). Izraz se nanaša na izkušnje, pridobljene tekom prostočasnih dejavnosti in njihovo nudenje možnosti za razvoj samostojnosti in identitete, preizkušanje socialnih vlog in vrednotenje dosežkov. Poročilo Odbora Nacionalnega raziskovalnega sveta za programe na ravni skupnosti za mladino (Nacionalni raziskovalni svet in Medicinski inštitut, 2002 v Bartko in Eccles (2002, str. 240)) je opisalo osem značilnosti razvojnih kontekstov, za katere so raziskave in vrednotenja pokazale, da so povezani s pozitivnim razvojem mladih. Ti so vključevali varne in zdrave objekte, jasna in dosledna pravila in pričakovanja, tople, podpirajoče odnose, priložnosti za smiselno vključenost in pripadnost, pozitivne družbene norme, podporo učinkovitosti in avtonomiji, priložnosti za krepitev spretnosti in usklajevanje prizadevanj družine, šole in skupnosti. Zasnova dejavnosti s temi značilnostmi omogoča razvitje spretnosti in vzpostavitev tesnih odnosov z vrstniki in odraslimi. Vplive socialnega okolja na vsebino in potek posameznikovega razvoja pojasnjuje ekološka sistemska teorija človekovega razvoja (Bronfenbrenner, 1979 v Gril, 2006a, str. 6). Konsistentnost med okolji je pomembna zaradi skupnih ciljev in vrednot, ki jih posredujejo mladostnikom (Gril, 2006a, str. 7). To počnejo prek stika z odraslimi in drugimi mladostniki (norme in pričakovanja). Razvojne spodbude so neposredno odvisne od števila strukturno različnih okolij, v katerih posameznik sodeluje v raznolikih skupnih dejavnostih in primarnih

dvojicah z drugimi, posebej tedaj, ko so ti drugi zrelejši in bolj izkušeni (Bronfenbrenner, 1979 v Gril, 2006a, str. 7). To pomeni, da morajo biti znotraj skupnosti na voljo medsebojno različne dejavnosti, saj si le prek teh mladostniki lahko pridobivajo raznolike izkušnje. Strukturno raznolika okolja, polna izzivov in izpostavljenosti nepoznanim odraslim, so za mladostnikovo raziskovanje socialnih vlog in identitet posebej pomembna, saj se prek njih srečujejo in gradijo odnose z odraslimi, ki niso njihovi starši. Autor, Gril in Klemenčič (2009, str. 110) v raziskavi o vlogi socialnih kontekstov pri družbenem udejstvovanju mladih ugotavljajo, da ima posebej med dijaki družbena vednost pomemben učinek na udejstvovanje. Pomembno je njihovo zaznavanje družbenih problemov in možnosti vključitve v njihovo reševanje, njihova stališča do udejstvovanja in zaznane ovire zanjo (Autor, Gril in Klemenčič, 2009, str. 110). Osebna prepričanja med dijaki so se izkazala za značilen napovednik vključevanja v izvenšolske dejavnosti. Pogosteje so se jih udeležili dijaki, ki so jim pomembnejše socialne vrednote (Autor, Gril in Klemenčič, 2009, str. 108). Glavna zaznana motiva za vključevanje sta bila učenje in zabava.

1.4. Strukturiran in nestrukturiran prosti čas

(Ne)strukturiranost prostega časa

Prosti čas glede na usmerjenost delimo na strukturirani in nestrukturirani. Nestrukturirani čas definiramo kot čas v dnevu, ko učenci samostojno izbirajo katerih aktivnosti se bodo udeleževali z namenom odmora in relaksacije (»Dictionary«, 2011a v Cameron, Gonzalez Bratt & Hovick, 2013, str. 10). Strukturirane dejavnosti, v katerih imajo mladostniki malo možnosti odločanja ali pa sploh nič, imajo negativne izide. Raičevič, 2008 v Fištravec, Kuhar in Mrgole (2008, str. 70–71) se strinja z ugotovitvami Harta (2003), ki trdi, da sodelovanje v vnaprej pripravljeni prostočasni aktivnosti s strani odraslih mladostnike postavi na nižjo obliko participacije (Hart, 2003 v Fištravec Kuhar in Mrgole, 2008, str. 70). To označi za manipulativno obliko sodelovanja, saj mladostniki nimajo možnosti aktivnega soustvarjanja in sodelovanja pri njeni organizaciji. Iz tega razloga je uravnoteževanje med strukturiranim prostim časom in nestrukturiranim prostim časom pomembno. Še več – otrokov razvoj je lahko okrnjen zaradi pretirane strukturiranosti in organiziranosti strukturiranih dejavnosti. Socialni, čustveni in kognitivni razvoj otroka je lahko upočasnjen, medtem ko se obseg ustvarjalnih dejavnosti in razvoj notranje motivacije lahko zmanjšata s preveč strukture (Barnett & Kane, 1985a v Mauldin, 1990, str. 258). »Neproduktivne« prostočasne dejavnosti

pa niso vedno škodljive. Na primer, »zadrževanje« v javnih prostorih lahko deluje »kot »ohlajanje« od nadzora odraslih in odsotnost od stresa sodobnega življenja« (Abbott-Chapman in Robertson, 2009 v Flere idr., 2013, str. 92). Tudi v današnjem času se velik delež mladih v nestrukturiranem prostem času zateka k pasivnosti in neaktivnosti. Ugotovitev podpira tudi Lavrič (2011, str. 265), ki navaja, da se mladi v Sloveniji ukvarjajo pretežno s pasivnimi dejavnostmi, čeprav se razmeroma pogosto ukvarjajo s športom.

Nestrukturirane dejavnosti

Caldwell in Witt (2011, str. 17) ugotavljata, da so nestrukturirane dejavnosti pogosto opredeljene kot nenadzorovane ali brez poudarka na razvijanju spretnosti. Z njimi je po ugotovitvah avtorjev povezan negativen vpliv. Druženje je bilo v raziskavi Lavrič (2011) na primer pozitivno povezano z začetkom uživanja alkohola, sedeče dejavnosti, kot sta gledanje televizije in igranje videoiger, pa so povezane z rezultati, kot sta prekomerna teža in zmanjšana telesna aktivnost med mladostniki. Rezultati študije Bartko in Eccles (2002, str. 238) kažejo, da so odločitve, ki jih mladostniki sprejemajo glede svoje udeležbe v strukturiranih in nestrukturiranih dejavnostih, pomembno povezane z njihovim akademskim uspehom, psihološkim zdravjem in vedenjskimi težavami. Na splošno je bilo sodelovanje v prosocialnih, bolj strukturiranih dejavnostih povezano s pozitivnim delovanjem mladih, medtem ko je bilo najslabše delovanje opaženo pri manj strukturiranih dejavnostih. Bradley in Inglis (2012) v svoji raziskavi poudarjata, da prosti čas zagotavlja kontekst za večino vedenja in razvoja mladostnikov. Medtem tako teorija kot raziskave kažejo na prednosti udeležbe v prostočasnih dejavnostih, ki so visoko strukturirane, povezava med strukturiranim prostim časom in psihosocialno prilagoditvijo ni enakomerno visoka. Prispevek predstavlja model mladostniškega prostega časa, ki vključuje tri dimenzije: strukturo, napor in socialni stik (Bradley in Inglis, 2012, str. 1167). Dokazi o spolno diferenciranih učinkih prostega časa, ki so skladni s teorijo družbenega nadzora (Hirschi, 1969 v Bradley in Inglis, 2012, str. 1168) kažejo, da se težavno vedenje najverjetneje pojavi, ko se prekinejo vezi med posamezniki in običajnimi družbenimi institucijami. Te vezi nestrukturirane prostočasne dejavnosti potencialno oslabijo, medtem ko jih strukturirane okrepijo (Caldwell in Smith, 2006 v Bradley in Inglis, 2012, str. 1168). Avtorja sta opazila tudi precejšnje razlike znotraj korelatov nestrukturiranih dejavnosti. V navezavi na to sta Abbott in Barber (2007) ugotovila, da hobiji in nestrukturirani športi nudijo veliko pozitivnih izkušenj pri izgradnji identitete in omogočajo lastno samoiniciativnost, medtem ko druge,

pasivne nestrukturirane dejavnosti zagotavljajo malo razvojnih koristi. S tem argumentirata, da si kategoriji strukturiranega in nestrukturiranega prostega časa nista niti povsem homogeni, niti povsem nasprotujoči si po svojih učinkih (Bradley in Inglis, 2012, str. 1168).

1.5. Prostočasne dejavnosti

Delitev prostočasnih dejavnosti

Žigon, 1999 v Derganc (2004, str. 33) interesne dejavnosti razdeli na dejavnosti, ki predstavljajo počitek po delu, dejavnosti zabave in sprostitve, dejavnosti, pri katerih gre za celotno izražanje in dejavnosti, ki informirajo, izobražujejo, socializirajo. Nekateri avtorji delijo prostočasne dejavnosti po sklopih. Hočevar in Mesec, 1981 v Macuh (2017, str. 5) delita prosti čas na dejavnosti, ki so namenjene počitku, zabavi in razvijanju osebnosti. Pri prvih naj bi šlo predvsem za sprostitev in pasivno ali aktivno obnavljanje telesnih moči. Dejavnosti, nanašajoče na razvedrilo lahko uvrščamo bodisi v domeno ustvarjalne zabave (aktivno sodelovanje osebe pri oblikovanju vsebine) bodisi v domeno pasivne zabave (udeležba v ponujenih dejavnostih brez aktivnega soustvarjanja vsebin). Macuh (2017, str. 6) k temu dodaja, da v razvijanje osebnosti usmerjene dejavnosti človeku omogočajo čustveno, umsko, socialno, ekonomsko, spolno in moralno razvijanje osebnosti.

Pomen prostočasnih dejavnosti za mlade

Prek prostočasnih dejavnosti lahko družba bistveno vpliva na razvojne potenciale mladih in na njihovo osebnostno dozorevanje (Kern, 2006 v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 48). Ključni elementi prostočasnih dejavnosti so samousmerjanje, notranja motivacija, spoznavanje lastnih sposobnosti in izkušnja zadovoljstva (Caldwell in Baldwin, 2003 v Gril, 2006a, str. 1). Ameriške raziskave prostočasnih dejavnosti (Kleiber, Caldwell in Shaw, 1993, Mobiliy, 1989, v Caldwell in Baldwin, 2003) razkrivajo pomen, ki ga ima prosti čas za mladostnike: razumejo ga kot možnost za sprostitev, čas, v katerem lahko počnejo, kar hočejo, ko so prosti zunanjih pritiskov, so lahko s prijatelji, lahko izražajo sebe in preizkušajo svoje sposobnosti ter se zabavajo. V ameriški družbi se pojem prosti čas povezuje s športom, rekreacijo in hobiji, ki temeljijo na zadovoljevanju potrebe po zabavi. Koncept prostega časa je tako izenačen s konceptom zabave. Bolj ko skupnost ali posameznik vrednoti zabavo, tem bolj je prosti čas vključen v njihov življenjski ritem (Bryant, Forsyth 2005 v Zurc, 2008, str. 37). Na podlagi rezultatov raziskave Zurc (2008,

str. 48) avtorica sklepa, da dijaki svojemu prostemu času ne pripisujejo posebnega pomena. Prosti čas jim je zlasti priložnost za beg od vsakdanjih obveznosti. Na ta način izgubljajo zaupanje vase in nadzor nad svojim življenjem.

Vrste in vpliv nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti na mlade

Kuhar in sod. (2007) ugotavljajo, da so najpogostejši načini preživljanja prostega časa med slovensko mladino pasivni (gledanje televizije, poslušanje glasbe, druženje s prijatelji). Gril (2006a) ugotavlja, da mladostniki v Ljubljani namenjajo svoj prosti čas predvsem športnim dejavnostim, druženju s prijatelji, poslušanju glasbe, gledanju televizije in različnim umetniškim dejavnostim, ob čemer navaja motive kot so druženje s prijatelji, vzpostavljanje novih poznanstev, samoizražanje in osebna korist. Kristančič (2007, str. 37) je v svoji raziskavi, v katero so bili vključeni mladostniki in mladostnice od 11. do 16. leta in odrasli od 18. do 60. leta starosti ugotovila, da prevladuje aktivno preživljanje prostega časa. Polovica anketiranih (51 %) namreč izbira dejavnosti, ki vključujejo telesno gibanje, 37 % pa se nagiba bolj v smer pasivnih dejavnosti kot so gledanje in poslušanje (mediji). Dodaja, da 9 % mladih preživi prosti čas za računalnikom, 3% pa so povedali, da prostega časa nimajo. Dijaki in učenci ocenjujejo, da v prostočasnih aktivnostih pridobljeno znanje na šolsko udejstvovanje ne vpliva izrazito. Ugotovitve so pokazale, da so omenjene dejavnosti najbolj vplivale na znanje, ki jim pride prav v življenju in njihovo samozavest ter spretnost komuniciranja. Po mnenju anketiranih imajo najmanj vpliva na njihovo kritičnost do sveta. Gril (2006a) navaja, da mladi s prijatelji v Ljubljani večinoma hodijo v kino, lokale in pohajkujejo po mestu. Z naraščajočo starostjo nekoliko upada pogostost športnih dejavnosti s prijatelji, narašča pa pogostost obiskovanja kulturnih prireditev (predvsem kino), branja, izletov in zabav.

Kuhar, 2006 v Rakar in Boljka (ur.) (2009, str. 117) ugotavlja, da na način preživljanja prostega časa statistično najbolj značilno vplivata spol in starost anketiranih. Znatno večji delež anketirank se je namreč ukvarjal s plesom, branjem, nakupovanjem in pomočjo pri gospodinjskih opravilih. Večji delež anketirancev se je ukvarjal s športom in honorarnim delom ter uporabljal računalnik. Očitno so se prostočasne dejavnosti v letu 2006 delile na tradicionalno bolj ženske in bolj moške (Kuhar, 2006). Mauldin (1990, str. 268) ugotavlja tudi, da spol pomembno vpliva na tri vrste prostočasnih dejavnosti. Kot prvo ugotovitev navaja, da so se moški za razliko od žensk veliko več udejstvovali v nestrukturiranih

prostočasnih dejavnostih – npr. igranje iger med tednom in pasivne prostočasne dejavnosti ob vikendih, ob tem pa je kot najpogostejša prevladovala gledanje televizije. V primerjavi z moškimi so ženske veliko več prostočasnih dejavnosti opravljale med vikendi, tekom konca tedna. Timmer et al., 1985 v Mauldin, 1990, str. 269 prav tako navaja, da so ženske za gospodinjska opravila, osebno nego in prehranjevanje porabile znatno več časa kot moški, ki so več časa namenili športni aktivnosti.

Najosnovnejši vpogled v načine preživljanja prostega časa mladih med 15. in 24. letom daje raziskava Eurobarometer 2003.1. (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 19). Podatki kažejo, da s starostjo upada delež tistih, ki se ukvarjajo s športom, z računalnikom, igranjem inštrumenta, s slikanjem oziroma plesom, narašča pa delež mladih, ki honorarno delajo in obiskujejo kino, gledališče in hodijo na koncerte (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 19–20). Velikost naselja, kjer živijo (ruralno, manjše mesto ali večje mesto), statistično najbolj vpliva na pogostost obiskovanja kina, gledališča ali koncertov. To je razumljivo, saj jim mestna infrastruktura in dobre prometne povezave to omogočajo. Glavni namen raziskave Naterer idr. (2019) je bil analizirati odnos mladih do in njihove vedenjske vzorce v sodobni družbi. V raziskavi je sodelovalo več kot 10.000 mladih, starih od 14 do 29 let, iz omenjenih desetih držav jugovzhodne Evrope (Naterer idr., 2019, str. 2). Najbolj presenetljive ugotovitve raziskave so bile, da se mladi, katerih starši imajo višjo stopnjo izobrazbe, bistveno pogosteje ukvarjajo s športom in berejo knjige in da moški v primerjavi z ženskami pogosteje berejo knjige (Naterer idr., 2019, str. 13). To je v nasprotju z domačo raziskavo (Kuhar, 2006), omenjeno zgoraj, ki poudarja, da ženske berejo več. V raziskavi Žavbi in Vipavc Brvar (2004) v Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 25) so anketiranci med drugim podali oceno, kako prostočasne dejavnosti vplivajo na določene vidike njihovega življenja in osebnosti. Dve statistično pomembni razliki se pojavljata v povezavi s krajem bivanja. Športna aktivnost, kot tudi branje sta bila namreč ugotovljena kot pogosteje opravljana pri mladih iz urbanih okolij, kot mladih iz periferije. Prav tako so bolj izobraženi mladi več časa posvečali branju kot druženju s prijatelji in gledanju filmov. Mladi, vpisani v srednješolsko oziroma terciarno izobraževanje, so v povprečju več časa namenili druženju s prijatelji, športu in poslušanju glasbe, kot pa gledanju televizije. Ti sociodemografski korelati se ujemajo tudi s študijo Slovenska mladina 2010 (Kirbiš, 2011a v Flere idr., 2013, str. 94). Dejavnost, s katero se je pogosto ali zelo pogosto ukvarjal največji delež mladih, je ukvarjanje s športom. Prav tako obiskovanje kulturnih prireditev. Izrazito

majhen delež je bil zaznan pri političnem udejstvovanju in humanitarnem delovanju ter branju in pisanju (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 22).

Slovenska mladina je v letu 2010 menila, da so najbolj trendovske stvari v življenjskem slogu »imeti kariero« (82 %), »biti neodvisen« (81 %), »imeti fakulteto« (81 %) in »dober videz« (78 %) (…). Peta najbolj trendovska postavka, »prevzemanje odgovornosti«, je podobna prvim trem, četrto, »dober videz«, pa bi lahko razumeli kot družbeni pokazatelj, da je nekdo »uspel« v družbenem svetu (morda celo svetu odraslih) (Flere idr., 2013, str. 95). Avtorji ugotovitev povežejo z lastnim videnjem samopodobe s strani mladih. Ker je zaradi gospodarske krize teh trendov »primanjkovalo«, so jih mladi prepoznavali kot najbolj zaželene. Rezultati raziskave Mladina 2020 (Lavrič, idr., str. 349) kažejo, da so si hierarhije interesov v vseh treh raziskavah, posebej pa v Mladini 2000 in 2020 zelo podobne. Najvišji interes je za področji potovanja in skrbi za zunanji izgled. Zanimanje za znanost, ki je od leta 2010 sicer izrazito naraslo, je nižje na hierarhiji. Tesno za njim so nakupovanje, umetnost in kultura. Rezultati na področju interesov mladih potrjujejo trend prevlade interesov, vezanih na posameznikovo vsakdanje, individualno bivanje, nad drugimi bolj javnimi zanimanji, denimo za znanost, umetnost in nacionalno preteklost (Lavrič idr., 2020, str. 349). Rezultati raziskave Eurobarometer Youth Survey 2021, ki je proučevala odnos mladih (16 do 30 let) do politike in politične participacije, kažejo, da se je povprečna ocena zadovoljstva z življenjem mladih v EU leta 2021 gibala od 8,0 med najmlajšo starostno skupino (16–19 let) do 7,6 med starimi 25–29 let. V povprečni oceni mladih glede na spol ni bilo opazne razlike. Gledano po stopnjah izobrazbe so najnižjo povprečno oceno dosegli mladi z najnižjo srednješolsko izobrazbo; najvišja ocena je bila pri mladih s končano terciarno stopnjo izobrazbe (Eurobarometer, 2022, str. 21).

Eurostatova raziskava o izrabi časa v trinajstih evropskih državah (Eurostat 2003 v Rakar in Boljka (ur.), 2009, str. 117) je pokazala, da so v raziskovalnem času Slovenci namenjali okoli pet in pol ur dnevno za različne prostočasne aktivnosti. Raziskava Mladina 2000 je bila izvedena na reprezentativnem vzorcu mladih med 16. in 29. letom. Leta 2000 so mladi daleč največ prostega časa porabili za druženje s prijatelji in intimnimi partnerji. Skoraj osemdeset odstotkov je za to dejavnost porabilo najmanj eno do dve uri na dan (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 21). Raziskave na različnih vzorcih mladih v Sloveniji kažejo, da največ mladih preživlja razmeroma največji delež prostega časa s prijatelji oz. prijateljicami in partnerji oz. partnerkami (Ule 1995, 1996, 2000; Ule in Kuhar 2002,

Eurobarometer 2003.1; Ule in Rener 1998; Gril 2004; Žavbi in Vipavc Brvar 2004 v Rakar in Boljka (ur.), 2009, str. 117).

Podatki raziskave Mota (2002) so pokazali, da so bile večinske izbire raziskovanih subjektov nestrukturirane in ne strukturirane dejavnosti. Upad udeležbe v telesni dejavnosti je večji pri nestrukturiranih aktivnostih (Telama & Yang, 2000 v Mota, 2002, str. 7). Ugotovitve potrjujejo tudi upad v strukturiranih dejavnostih, saj jih v obdobju adolescence opravlja le 33 % mladih. Nekatere longitudinalne raziskave so pokazale zmanjšanje tedenske porabe časa zlasti za nestrukturirano telesno aktivnost, ne pa za čas, porabljen za organizirane športne dejavnosti in druge »dejavnosti« (Van Mechelen et al., 2000 v Mota, 2002, str. 8). Analiza, ki sta jo izvedla Lundvall in Thedin Jakobsson (2021), se je zgledovala po Bourdieujevi teoriji prakse in konceptu pripadnosti. Primerjava rezultatov iz dveh fokusnih skupin, opravljenih v razmaku skoraj 10 let (2007 in 2016) je pokazala, kako švedski mladostniki dojemajo šport in prakse preživljanja prostega časa v povezavi z vsakdanjim življenjem. Ugotavljata, da je v letu 2021 navkljub ugotovitvam predhodnih študij samo 10 % mladih redno izvajalo samoorganizirane prostočasne dejavnosti. Različne izbire so bile del odnosnih mehanizmov in pogajanj v okoliškem družbenem okolju (Lundvall in Thedin Jakobsson, 2021, str. 83). Avtorja dodajata, da so družbene in kulturne spremembe, kot sta urbanizacija in nove oblike komunikacije, v zadnjih desetletjih močno vplivale na prakso preživljanja prostega časa mladih. Ker je telesna nedejavnost med otroki in mladostniki iz tega razloga naraščala, so tovrstne prakse preživljanja prostega časa postale velika skrb za javno zdravje (Poročilo o javnem zdravju, 2019 v Lundvall in Thedin Jakobsson, 2021, str. 83).

1.6. Dejavniki vpliva na preživljanje prostega časa

Življenjski svet mladih opredeljuje množica vidikov, ki jim lahko rečemo dejavniki odraščanja (Poštrak 2007, 2011, prim. Ule *et al.* 2000, Šelih 2000). Mrgole (2003) ugotavlja, da izbire mladih glede aktivnosti v prostem času med drugim določajo razvojni in motivacijski dejavniki ter pripadnost referenčnim socialnim skupinam. Pritiski na mlade so pretežno posredni, potekajo prek intervencij staršev, konkurence med vrstniki in prek medijskih vzorov mladih (Miheljak in Ule, 1995, str. 130). Podobno navaja Ule (2015, str. 31), ki pravi, da odraščanje v sodobnih družbah urejajo in usmerjajo trije temeljni institucionalni sistemi (družinski, izobraževalni in prostočasni). Pri tem za razliko od

Mrgoleta (2003) poudari vlogo izobraževalnega sistema in prostega časa napram vrstnikom in medijem. Raziskava Kristančič (2007) je pokazala, da le 62 % anketiranih dejavnosti svojega prostega časa izbirajo sami. Na izbiro vpliva dejavnik družine v 19 %, ki mu sledi dejavnik vrstniki v 9 %. Dejavnik šola na njihove izbire vplivajo v 7 %, druge osebe pa v 3 % (N=913) (Kristančič, 2007, str. 37). Kar 38 % anketiranih se je opredelilo, da svojega prostega časa ne izbirajo sami, kar je zaskrbljujoče, saj prav svoboda izbire omogoča posamezniku, da v prostem času zadovoljuje svoje osnovne potrebe in potrebe drugih oseb. Iz tega izhaja, da le uravnotežena udeležba v omenjenih sistemih mladim v obdobju odraščanja omogoča razvoj stabilne identitete.

1.6.1. Vrstniške skupine

Raziskava Naterer (2019) je pokazala, da je večina slovenske mladine zadovoljna s svojimi prijatelji (82 %). Vseeno ugotovitve raziskave kažejo, da se je hkrati zmanjšal osebni stik mladostnikov s prijatelji. V letu 2013 je 83 % mladih pogosto ali zelo pogosto preživljalo prosti čas s prijatelji; leta 2018 se je delež znižal na 71 % (Naterer idr., 2019, str. 15). Podatki kažejo na pomembne premike v smer večanja števila virtualnih prijateljev. Več kot dve tretjini mladih (67 %) ima več kot 200 prijateljev in več kot tretjina ima več kot 500 prijateljev (Naterer idr., 2019, str. 17).

Skupnosti, v katerih mladostniki ne najdejo pozitivnih izzivov in možnosti sodelovanja (z okoljem), so izpostavljene tveganju, da bodo mladostniki pri iskanju identitete odvisni predvsem od vrstniške kulture. Več pa je tudi možnosti, da bodo sodelovali v deviantnem vedenju kot načinu ustvarjanja osebnih izzivov in preizkušanja svojih sposobnosti (Gril, 2006a, str. 8). Mladostnik s pomočjo vzorcev iz družinskega in socialnega okolja oblikuje stališča do prostočasnih aktivnosti in odkriva možnosti za preživljanje prostega časa (Derganc, 2004, str. 49). Pomembno je, da družina omogoča psihofizično in čustveno oskrbo otrok, šola skrbi za njihov nadaljnji čustveni in kognitivni razvoj, vrstniška omrežja pa delujejo kot »podporni in solidarnostni generacijski sistem (Ule, 2015, str. 31). Eden najpomembnejših dejavnikov pri izbiri interesnih dejavnosti so prav vrstniške skupine. Glede na to, da vrstniki mladostniku »ponujajo« priložnosti za pridobivanje socialnih veščin in drugih spretnosti, potrebnih za premagovanje življenjskih izzivov v odrasli dobi, so zanj v času odraščanja tudi izjemno pomemben vzgojni dejavnik. Vrstniki nudijo mladostniku možnosti za socialno učenje, pridobivanje vseh tistih novih spretnosti in veščin, ki jih odrasla

oseba potrebuje pri premagovanju življenjskih težav (…) (Derganc, 2004, str. 10). Med kompetence, ki jih mlad človek pridobiva prek lastnih izkušenj v neposredni interakciji z vrstniki in vrstniško skupino, štejemo sposobnost sodelovanja in reševanja konfliktov, sposobnost empatije in izražanja čustev, sposobnost vodenja in izkušnja »biti član skupine« ter sposobnost vživljanja in prenašanja neuspehov. Ko mladostnik spoznava in izkuša vrednote in norme vrstniške skupine, jih med seboj primerja in oblikuje svoje vrednote in obnašanje. V mladostništvu je tako poudarjeno opazovanje, posnemanje in preizkušanje različnih obnašanj (Derganc, 2004, str. 11). Vrstniške skupine v tem obdobju postanejo vir preizkušanja in oblikovanja različnih socialnih vlog. Mladostnik tekom tega procesa spoznava norme in stališča vrstniške skupine, jih preizkuša in primerja. Na ta način oblikuje lastne načine ravnanja, pri čemer mu kot kompas služijo odzivi skupine in (ne)odobravanja njenih članov. Tako si mladostniki z vrstniki sooblikujejo preferenčni načini razumevanja sveta in delovanja v njem ter svojstven življenjski slog (Gril, 2006a, str. 3).

Za več kot tretjino mladih osamljenost pomeni velik problem, kar nakazuje naraščajočo odtujenost med njimi (Rener, 2002 v Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 100). Mladi zato prek nekaterih oblik tveganega vedenja, npr. uporabe alkohola in drugih psihoaktivnih snovi, iščejo razumevanje in sprejemanje s strani vrstnikov, lajšajo neugodna čustva in razpoloženja, večajo zadovoljstvo s sabo in nadomestijo druge, težje dosegljive vire samospoštovanja (Tomori idr., 1998 v Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 100).

1.6.2. Mediji in socialna omrežja

Poleg svoje razširjene uporabe socialna omrežja predstavljajo tudi pomemben socializacijski in vzgojni vidik. Virtualni prostor mladim predstavlja zatočišče za »varno« eksperimentiranje s prevzemanjem različnih vlog in osamosvajanje od staršev. Omogočajo jim doživljanje pripadnosti, preko stika z vrstniki pa tudi vzpostavljanje intimnih odnosov. Nekatere raziskave kažejo, da je povečana uporaba medijev in tehnologije odgovorna za zmanjšanje medosebnih komunikacijskih spretnosti, povečanje stopnje nasilja, identitetne zmede, spletnega ustrahovanja in šolskih dosežkov. Vendar pa nekatere druge študije po besedah Caldwell in Witt (2011, str. 22) poročajo, da mladostniki z njihovo pomočjo pridobivajo socialne veščine, občutek pripadnosti, akademske spretnosti, vodstvene sposobnosti in ustvarjalnost s časom, preživetim pred zaslonom v času uporabe tehnologije. Raziskava medijskih navad slovenske mladine (Dolničar in Nadoh, 2004 v Lavrič idr., 2011,

str. 294) je pokazala, da splet pogosteje uporabljajo mladi, ki so v povprečju bolj uspešni pri učenju. Med slovenskimi mladimi se je kazalo podobno pozitivno razmerje med pogostejšo uporabo IKT na eni strani ter kulturnimi, umetniškimi, humanitarnimi in političnimi aktivnostmi na drugi strani (Lavrič, 2011, str. 314). Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije ne zmanjšuje osebne medosebne komunikacije in je z njo povezana predvsem pozitivno. Zanimivo je, da Ohannessian, 2009 v Lavrič (ur.) (2011, str. 294) v svoji študiji poroča, da je uporaba medijev lahko tudi varnostni mehanizem v problematičnih družinah – v njeni študiji so fantje iz takšnih družin, ki so bili v koraku z mediji, pogosteje pokazali nižjo stopnjo anksioznosti (čeprav je hkrati obstajala obratna povezava med dekleti). Nekatere druge študije sicer ne kažejo pozitivne povezave med mediji in indikatorji psihosocialnega razvoja, kažejo pa, da med uporabniki in neuporabniki IKT (npr. spleta) ni bistvenih razlik v psihosocialnem razvoju (Subrahmanyam in Lin, 2007 v Lavrič (ur.), 2011, str. 294–295).

Primerjava porasta oziroma upada uporabe IKT z raziskavo Mladina 2020 v letu 2020 je pokazala, da mladi namenijo največ časa konzumiranju zabavnih vsebin. Poslušanje glasbe in obiskovanje družbenih omrežij sta v vrhu, zelo malo je aktivnega ustvarjanja vsebin. Branju časopisov in revij namenijo zelo malo časa. Glavni viri informacij anketirancev o političnih in družbenih vprašanjih so družbeni mediji in spletna mesta z novicami, vsako izmed njih je omenilo 41 % (Eurostat, 2022a, str. 41). Najmlajša skupina anketirancev (16–19 let) pogosteje kot starejše skupine pridobi informacije iz družbenih medijev (45 % proti 37 % 26–30 letnikov), prijateljev, družine ali sodelavcev (31 % proti 24 %) in šolo, fakulteto ali univerzo (25 % v primerjavi z 8 %). Hkrati dvakrat več anketirancev v najmlajši starostni skupini kot v najstarejši skupini pravi, da ne dobijo nobenih informacij o političnih in družbenih temah (19 % proti 8 %). Anketiranci, stari od 26 do 30 let, pogosteje kot najmlajša skupina pridobivajo informacije iz novic ali aktualnih dogodkov na televiziji (38 % proti 31 %) ali radiu (22 % proti 17 %) ali iz tiskanih časopisov (16 % proti 10 %) ali spletnih strani z novicami (46 % v primerjavi s 35 %) (Eurostat, 2022a, str. 44). Kriza COVID-19 in z njo povezane omejitve so vplivale na uporabo različnih digitalnih tehnologij; v nekaterih delih družbe je korenito spremenila vlogo in dojemanje digitalizacije ter zelo pospešila tempo sprememb. Pri dijakih in študentih se je povečala uporaba spletnih oblik izobraževanja (Eurostat, 2022b, str. 104).

V primerjavi z raziskavo Eurostat 2020, mladi (16–24 let) spletni uporabniki v državah članicah EU-27 najpogosteje preko spleta v kulturne namene gledajo televizijo ali videe (88 %) in poslušajo glasbo (87 %). Manj pogosto berejo spletne revije in časopise (68 %) ter igrajo videoigre (58 %). Manjšina mladih pa kupuje vstopnice za prireditve (28 %), kupuje filme in glasbo (23 %) ter knjige in revije (19 %). V primerjavi s starejšimi starostnimi skupinami so mladi nekoliko bolj dejavni pri vseh oblikah spletnega kulturnega udejstvovanja, razen pri branju revij in časopisov ter nakupovanju knjig, revij in časopisov (Eurostat, 2020 v Lavrič idr., 2020, str. 255–256). Raziskava Mladina 2020 poroča, da preko 80 % mladih uporablja internet za pregledovanje elektronske pošte, poslušanje glasbe, gledanje videov in internetne televizije ter deljenje vsebin in komunikacijo na družbenih omrežjih. Le še okoli polovica preko spleta prenaša ali igra računalniške igre (Lavrič, 2020, str. 298). Kljub temu, da je danes nepogrešljiv vir priložnostnega učenja internet, ga mladi zaenkrat primarno uporabljajo za konzumiranje različnih zabavnih vsebin (predvsem poslušanje glasbe in obiskovanje družbenih omrežij). Zelo opazen je trend rasti spletnega nakupovanja; če je pred desetimi leti to počela dobra polovica, je danes ta številka blizu devetdesetim odstotkom (Lavrič idr., 2020, str. 395). Mladi so v letu 2010 v primerjavi z letom 2000 manj časa posvečali spremljanju kulturno-umetniških vsebin, bistveno več pa kulturno-umetniški ustvarjalnosti (Lavrič, 2011, str. 270). Slovenska mladina je leta 2010 za uporabo interneta porabila 2,37 ure na dan, leta 2013 pa porabijo 3,94 ure na dan, kar je znatno povečanje za 1,75 ure na dan (Flere idr., 2013, str. 118). V letu 2020 mladi v Sloveniji največ časa na spletu namenijo predvsem aktivnostim, ki so povezane z zabavo in s sprostitvijo. Tako v povprečju vsaj pol ure na dan kar 79 % mladih posluša glasbo, 62 % na spletu gleda ali nalaga videe, 64 % gleda DVD-je ali filme in 35 % igra igre. Precej manj časa berejo (20 % jih bere vsaj pol ure na dan) in izražajo svoja stališča na spletu, npr. v obliki blogov (8 % izraža svoja stališča vsaj pol ure na dan). Približno 9 % mladih v povprečju vsaj pol ure na dan nameni virtualnim ogledom galerij, muzejev in koncertov, medtem ko dobra petina (21 %) temu nameni 30 minut (Lavrič idr., 2020, str. 256).

Večina mladih (16–27 let) uporablja internet za druženje s prijatelji, znanci in sorodniki. Flere idr. (2013, str. 118) ugotavljajo, da je komunikacija s prijatelji in drugimi najpogostejša internetna dejavnost (86 %). Sledi ji dostopanje do družbenih omrežij (85 %) (npr. Facebook, MySpace, Hi5 itd.) in pošiljanje elektronske pošte (84 %). V letu 2018 se je prav tako povečala pogostost poslušanja glasbe in gledanja televizije. Danes mladi namenijo relativno

manj časa osebnemu druženju s prijatelji kot prejšnja generacija, medtem ko več časa poslušajo glasbo, gledajo filme (preko računalnika, televizije ali katerekoli druge naprave) in se ukvarjajo s športnimi aktivnostmi (Naterer idr., 2019, str. 15). Bistvena sprememba v preživljanju prostega časa mladih je prav gotovo povečanje uporabe »novih medijev«, saj mladi večino svojega prostega časa namenijo mobilnim telefonom/pametnim telefonom – ne govorijo, temveč pošiljajo sporočila na družbena omrežja, internet in igrajo igre (Twengle, 2017 v Naterer idr., 2019, str. 15). V letu 2020 je Facebook še vedno najbolj pogosto uporabljeno koriščeno omrežje med mladimi v Sloveniji, le malo za njim pa je po deležu uporabnikov Instagram. Za TikTok, ki trenutno velja kot precej bolj v mlade orientirano orodje, se prav tako kaže širok krog uporabnikov, saj ga uporablja več kot tretjina mladih (Lavrič idr., 2020, str. 294). Lavrič idr. (2020, str. 294) navajajo, da Twitter uporablja le okoli petina vseh mladih. Kljub temu da večina slovenske mladine ne zaupa medijem in se zaveda tveganj in negativnih posledic, povezanih s svojimi internetnimi dejavnostmi, se njihova zaskrbljenost ne odraža v njihovem dejanskem vedenju (Lewis idr., 2007; Thelwall, 2008; Utz in Krämer, 2009 v Naterer idr., 2019, str. 17).

1.6.3. Družina

Družinski odnosi odražajo njene kulturne vrednote. Izkušnje iz otroštva so podlaga, na kateri mladostnik v puberteti sam gradi dalje, spreminja, dopolnjuje, se upira, posnema ali dela ravno obratno in si izbere svojo življenjsko smer (Kren-Obran, 1995, str. 43). Mladostniki prek zgleda staršev oblikujejo svoje vrednote in norme. Spoznavajo, katera vedenja so sprejemljiva in katera ne. Kristančič (2007, str. 97) dodaja, da so izbira načina preživljanja prostega časa in celo poznejše študijske in poklicne usmeritve odvisne od staršev – njihovih interesov, nagnjenj, sposobnosti vodenja in upoštevanja individualnosti ter potreb samega otroka. Poudarja, da starši določajo, kakšen življenjski stil bo v družini prevladoval: ribiško-pohodniški (7 %), športno-rekreacijski, tekmovalni (30 %), zabavno-rekreacijski (30 %), umetniški-glasbeni (9 %), tehnološki (4 %) ali intelektualno-študijski (8 %). Vloga staršev se v prostem času kaže kot pomemben vir vpliva. Krepitev ali zavračanje določenega vedenja z nagradami in kaznimi izraža vrednote in pričakovanja staršev v zvezi s preživljanjem prostega časa (Hutchinson et al., 2003 v Shannon, 2006, str. 402). Mladi se učijo tako iz tega kar jim povemo, kot tudi z opazovanjem dejanj in ravnanj ljudi iz njihove okolice. Derganc (2004, str. 63) pravi, da nanje lahko vplivamo z osebnim ugledom, znanjem, osebnostnimi

in moralnimi kvalitetami ter preko odnosa z njimi. Idealno podobo o sebi otrok razvija po zahtevah staršev, ki preko vzgoje na otroka prenašajo družbeno-zaželene kulturne vzorce. Namesto nezmotljivih avtoritet se zato uveljavljajo vzgojni ideali, poznani tudi kot tri moči osebnosti. Mednje spadajo moč odločanja in osebne odgovornosti, moč zaupanja v sebe in samozaščito ter moč tolerance raznolikosti v občutjih ljudi (Berne v Kren-Obran, 1995, str. 21). Starši lastne spoznane vrednote starejše generacije predajajo svojim otrokom kot vzor, ki naj bi jih varoval pred nevarnostmi in zmotami. Vsa leta razvoja so namenjena dozorevanju in socializaciji, ko otrok sprejema izkušnje starejših rodov in jih delno sprejema, delno spreminja, delno pa zavrača (Kren-Obran, 1995, str. 27).

Nekateri starši so prepričani, da imajo strukturirane prostočasne dejavnosti bolj pozitiven vpliv na otrokov razvoj kot dejavnosti nestrukturiranega prostega časa. Shannonova raziskava (2006, str. 414) je raziskovala dojemanje sporočil staršev s strani mladostnikov v zvezi z vlogo nestrukturiranega prostega časa pri razvoju mladostnikovih vrednotenj prostega časa. Mladostniki so v večini navajali, da uživajo v nestrukturiranih družbenih dejavnostih (Kloep in Hendry, 2003 v Shannon, 2006, str. 401) in da te dejavnosti ponujajo priložnosti za razvoj spretnosti in identitete (Thomson, 2000 v Shannon, 2006, str. 401). Nekateri mladostniki so sporočila staršev sprejeli in ponotranjili njihove vrednote, a ne vsi. Upirali so se nekaterim odnosom svojih staršev do prostega časa in so precej dobro artikulirali, zakaj imajo te dejavnosti, v katerih so uživali, vrednost in pomen zanje (Shannon, 2006, str. 416). Ugotovitve kažejo, da se starši in mladostniki morda osredotočajo na funkcionalne vidike prostega časa, zlasti na obšolske dejavnosti, namesto da bi na prosti čas, vključno z nestrukturiranimi dejavnostmi, gledali kot na priložnost za sprostitev in užitek (Shannon, 2006, str. 398). Shannon, (2006, str. 414–416) ugotavlja, da je negativen odnos staršev do dejavnosti, ki so mladostnike zanimale vplival na mladostnikove izbire dejavnosti. Mladostniki so prepoznali strukturne omejitve staršev (nadzor nad pomanjkanjem prevoza ali denarja) kot dejavnike, ki ovirajo njihovo udeležbo zlasti v nekaterih nestrukturiranih dejavnostih, ki mladostnike sicer zanimajo.

Družina je za veliko mladostnikov pomembna socialna in emocionalna opora tudi v prostem času. Zaupljivi odnosi med starši in otroki, izvirajoči iz medsebojne ljubezni in spoštovanja, so največkrat najboljše zagotovilo, da v prostem času ne bo nevarnosti za zdrav razvoj mlade osebnosti (Derganc, 2004, str. 48). Harmonija med človekovimi potrebami in možnostmi za

njihovo ustvarjalno uresničevanje v kulturnem okolju je pogoj za zdrav razvoj mladih osebnosti in odnosov. Konflikte med osebnimi željami in življenjskimi pogoji psihologi opredeljujejo kot posledico otrokovih razočaranj v lastni družini in šoli ter srečanjih z ljudmi (Kren-Obran, 1995, str. 70). Lavrič idr. (2020, str. 394) ugotavlja, da se v odnosih s starši se v zadnjem desetletju kažejo veliki premiki, ki kažejo na naraščanje težnje po avtonomiji med mladimi. Čeprav velika večina računa na pomoč staršev na ključnih življenjskih področjih, so se po letu 2010 pričakovanja znatno zmanjšala, povečal pa se je delež mladih, ki svoje razumevanje s starši opredeljujejo kot slabo ali neznosno. Raziskava Mladina 2020 je pokazala, da bolj kakovostni odnosi s starši praviloma povečujejo možnosti za starševsko pomoč. Razumevanje oziroma komunikacija s starši je tesno povezana z medsebojnimi odnosi, tako lahko slabše razumevanje povečuje konfliktne odnose med mladimi in njihovimi starši. Mladi v Sloveniji se v splošnem dobro razumejo s svojimi starši, pri čemer se nekoliko bolje razumejo z materjo kot z očetom. V primerjavi z letom 2010 v povprečnih odgovorih ni prišlo do večjih sprememb (Lavrič idr., 2020, str. 72). Čeprav velika večina mladih poroča o dobrem ali zelo dobrem razumevanju s starši (77 % z očetom in 85 % z materjo) (Lavrič idr., 2020, str. 74), se je delež mladih, ki se slabo ali neznosno razumejo s starši, v obdobju 2010–2020 občutno povečal. Povprečja so ostala nespremenjena zato, ker se je hkrati občutno povečal tudi delež mladih, ki poročajo o zelo dobrem razumevanju z materjo (z 41 % na 49 %) in z očetom (s 36 % na 40 %) (Lavrič idr., 2020, str. 73). Ugotovitve o naraščanju skupine mladih s konfliktnimi odnosi s starši se smiselno vklapljajo v širšo tezo o individualizaciji mladih (tokrat v smislu komunikacijskega in čustvenega odmikanja od primarne družine), smiselno pa tudi sovpadajo z ugotovitvami o naraščanju stresa med mladimi (Lavrič idr., 2020, str. 74).

1.6.4. Šola

Pomemben vir pritiska na mlade je izobraževalni sistem, ki kot najvišjo vrednoto predstavlja stopnjo izobrazbe. Z njo povezana visoka kulturna raven, naj bi preko pridobitve nazivov omogočala doseganje uspešne kariere skupaj z različnimi privilegiji. Poleg tovrstnih priznanj storitveno usmerjena družba ponuja tudi vzporeden sistem formalnih in neformalnih priznanj na področju množične potrošnje in dosežkov v prostem času (šport, mediji, modni stili itd.) (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 9). Šola kot primarni dejavnik intelektualne vzgoje na prvi pogled nima veliko skupnega z

nestrukturiranim prostim časom mladih. Kljub temu pa nestrukturirane dejavnosti v prostem času omogočajo učenje, nabiranje izkušenj in dajejo številne vzpodbude za intelektualni razvoj posameznika. Prav tako mladim omogočajo pridobivanje širokega nabora raznovrstnih znanj z različnih področij družbenega življenja. Musek (2014, str. 23) meni, da predstavljajo pomemben del vzgojnega procesa in odnosnega dogajanja med družbo in posameznikom. V navezavi na njegovo trditev Kristančič (2007, str. 151) ugotavlja, da bo mladostnik, ki doživlja šolo kot njemu odtujen, zanj nesmiseln, obremenjujoč koncept vzgoje in izobraževanja, pojmoval prosti čas drugače od mladostnika, ki pojmuje šolo kot varen, ustvarjalen prostor vzgoje in izobraževanja. Tako bo prvi prosti čas pojmoval kot nasprotje šolskega časa, drugi pa kot dodatno razsežnost. Kren-Obran (1995, str. 10) pravi, da v slovenski pedagoški praksi otroka oblikuje zgled učitelja, volja, demokratično vedenje okolja, red, disciplina in učenje. V šoli postajajo poleg staršev naslednji vzorniki učitelji. Po njenem mnenju se v primeru, da učitelji nadaljujejo s podobnimi vzorci dvojne morale in idealom ne sledijo tudi z osebnim vzorom in srčno močjo, mladostnik dokončno odvrne od zahtev po znanju. Nekateri mladostniki najdejo med učitelji dobre vzornike, nadomestilo za starše, ki jim Berger v Kren-Obran, 1995, str. 10 pravi »tretji roditelj«. Izobraževalni sistem pa vsekakor ni brez omejitev in pomanjkljivosti, na kar se nanaša tudi naslednja ugotovitev, ki poleg vpliva družine v vzgojo mladih posredno vključuje tudi vpliv šole. Van der Velde, 2000 v Ule (2008, str. 15) meni, da moramo razlikovati med neodvisnostjo in samostojnostjo mladih. Neodvisnost pomeni materialno neodvisnost od staršev in institucij odraslih, samostojnost pa sposobnost za samostojno oblikovanje svojega življenja in identitete, brez vpletanja odraslih v načrtovanje življenja (Ule, 2008, str. 15). Danes se mnogi strokovnjaki zavedajo, da so vrednote premalo prisotne v sodobni vzgoji, ki je kljub številnim opozorilom in kritikam še vedno močno zaznamovana s permisivno in postmodernistično miselnostjo (Leming, 1996; Owen, 2001; Quong, Walker in Stott, 1998; Renchler, 1991; Senge, 1990, 2000; Snyder, Acker-Hocevar in Snyder, 2000 v Musek, 2014, str. 23). Po Muskovem mnenju (2014, str. 23) vključuje relativiziranje morale in razblinjanje odgovornosti.

1.6.5. Vrednote

Vrednote veljajo za relativno stabilne dimenzije kulture, ki nosijo družbeni, skupinski in individualni status (Kluckhohn, 1951 v Flere idr., 2013, str. 183). Kristančič (2007, str. 44) jih poimenuje vodilna načela v posameznikovem življenju in so sestavina medosebnih

odnosov, ki se oblikujejo skozi preživljanje prostega časa in medosebne odnose. Adolescenti čutijo potrebo po tem, da ponotranjene ideale ponovno predelajo in prilagodijo tako, da ustrezajo njihovim potrebam in razumevanju sveta (Kren-Obran, 1995, str. 43). Pri večini mladih ljudi konflikt med resničnim jazom in idealnim jazom vodi v zrelost, odgovornost in samozavest.

Vrednotni ideali predstavljajo moralo ali etiko, v kateri so pravice tudi dolžnosti in prepovedi postavljajo mejo, do katere naj človek uresniči svoje sposobnosti in zmožnosti, ki so večje, kot je dobro za druge (Kren-Obran, 1995, str. 8). Trendi v letu 2002 kažejo (Chrisholm idr., 1995 v Miheljak (ur.), 2002, str. 53), da mladi ne gradijo več svojih vrednot okoli velikih zgodb, ideoloških in verovanjskih sistemov (»grand narratives«) (Ule in Kuhar v Miheljak (ur.), 2002, str. 54). Ule, 1996 v Kuhar in Ule, 2002 poroča, da je bil v devetdesetih letih 20. stoletja na področju vrednot mladih v Sloveniji najbolj prepoznaven trend upadanja pomena javnih tem, kot so politika, religija ali delo, skupaj z izrazitim naraščanjem pomena tem zasebne sfere, kot so prijatelji, družina in kakovost vsakdanjega življenja. Podobno so pokazali tudi rezultati raziskave Kren-Obran (1995) o vrednotnih usmeritvah slovenske mladine leta 1995: »kot najpomembnejše vrednote mladine v Sloveniji se kažejo partikularne vrednote, kot so zdravje, resnično prijateljstvo, družinsko življenje, pa tudi globalne vrednote, kot je mir v svetu, varovanje narave, varnost naroda pred sovražniki ter karierističnе (uspeh v šoli) in liberalne vrednote (svoboda mišljenja in delovanja). Glede na to, da so vrednote v sodobnem času opora za življenjske stile, bi lahko rekla, da vrednote danes potrjujejo obstoj pojava individualizacije življenjskih potekov. Pogled na svet danes odraščajoči človek oblikuje iz simbolizma, fragmentov in kratkih tekstov. To pomeni, da jih mladi lahko izkušajo le posredno (preko uporabe medijev in sodobnih informacijskih tehnologij) (Ule in Kuhar v Miheljak (ur.), 2002, str. 53). Skladno s to ugotovitvijo vrednote mladih postajajo vse bolj subjektivne in obenem odražajo vse bolj izrazit pomen individualnosti, kolektivne vrednote demokratičnosti pa tako izgubljajo svoj pomen. Premik od velikih in splošnih tem, kot so politika, religija ali delo, k bolj osebnim in zasebnim temam, kot so družina, prijatelji ali prosti čas, se je nadaljeval vsaj do leta 2013. Naterer idr. (2019) so opazili naraščanje individualizma tudi v obdobju med 2010 in 2018. V letu 2020 se trendi nadaljujejo in le malo spreminjajo. Narasel je tudi delež mladih, ki priznava egoistično vedenje v smislu dajanja izrazite prednosti osebnemu interesu in celo izkoriščanja drugih (Naterer idr., 2019, str. 22). Naterer idr. (2019, str. 23) navaja, da so mladim iz

Slovenije v primerjavi z vrednotami vrstnikov iz drugih držav v regiji sorazmerno bolj pomembne izključno nematerialistične vrednote (prevzemanje odgovornosti, zvestoba partnerju in prijateljem, udeležba v civilnodružbenih aktivnostih). Razmerje med vrednotama odgovornosti in zvestobe na eni ter potrošniškimi vrednotami na drugi strani odraža stopnjo družbene zrelosti mladih, ob čemer slovenska mladina v letu 2018 izkazuje relativno visoko stopnjo zrelosti. V zadnjem desetletju se na ravni vrednot in stališč mladih še naprej izraža trend individualizacije. V tem okviru zaznavamo tudi izrazit porast liberalnih vrednot med mladimi, saj mladi bistveno bolj kot pred desetimi leti zavračajo tradicionalne vrednotne ideale vzgoje otrok, v večji meri pa tudi sprejemajo istospolno starševstvo. Z opisanimi vrednotnimi trendi je skladna ugotovitev, da se mladi v Sloveniji pospešeno odmikajo od katoličtva (Lavrič idr., 2020, str. 398). Derganc (2004, str. 22) je ugotavljala, da vsakdanji svet mladine v Sloveniji sestavlja mešanica apatije, resignacije in umika v zasebnost. Od leta 2000 do 2020 se to ni bistveno spremenilo niti pri vrednotah niti pri zanimanjih slovenske mladine.

Lavrič (2020, str. 350) piše, da hierarhija vrednot in zanimanj ostaja stabilna. Rezultati raziskave Mladina 2013 (Flere idr., 2013, str. 51) so pokazali, da je bila slovenska mladina v povprečju značilno bolj »pasivno-fatalistična«, »apatična«, »hedonistična«, »konformna«, manj usmerjena v kariero in manj ciljno usmerjena. Prehod v postindustrijsko moderno kliče po večji aktivnosti mladih, a mladi za to ne kažejo velikega interesa. Podobno kaže raziskava Mladina 2020. Na lestvici temeljnih vrednot in zanimanj mladih že vsaj dvajset let prevladujejo elementi zasebne sfere. Precej tuje so mladim (še vedno) vrednote materializma in moči (Lavrič, 2021, str. 386). To lahko povežem z raziskavo Musek, Musek in Lešnik (1993, str. 26–27) in Muskovimi predpostavkami (Musek, 1991, 1992a,b; 1993) o dveh »superdimenzijah« vrednot, od katerih prva obsega hedonske in potenčne vrednote (dionizične vrednote), druga pa moralne in izpolnitvene vrednote (apolonske vrednote). Ugotavlja, da so se mladi ljudje v letu 1991 pogosteje nagibali k hedonskim vrednotam.

1.7. Tveganja v kontekstu nestrukturiranega prostega časa

Življenje mladih je zaznamovano z negotovostjo in nenehnim iskanjem strategij za uspešno obvladovanje tveganj (Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 5). Izkušnja svobode v prostem času spodbuja mladostnike, da eksperimentirajo s socialnimi vlogami, vedenjem in idejami, kar pa ima na mlade lahko tudi negativne posledice (Baldwin in Caldwell, 2003). Tvegano

vedenje je običajen del normativnega vedenja v času adolescence. Z njim se v kontekstu prostega časa povezujeta dolgočasje in pasivnost. Pasivno preživljanje prostega časa ne vodi do kreativnega soočanja s problemi in na globalni ravni krepi (tudi) politično marginalizacijo mladih. Preprečuje jim kreativno pripravo na prihodnost, razvijanje talentov, politično udejstvovanje ter jih odmika od psihološke in socialne zrelosti (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 28). Nekreativni prostočasni vzorci obenem spodbujajo pasivnost in zavirajo ustvarjalnost. »Če mladi samo absorbirajo pripravljene (komercializirane) vsebine, pri tem niso izvirni in ne razvijajo svojih kreativnih potencialov« (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 26). Neustrezni načini preživljanja prostega časa lahko v sebi nosijo globlji pomen kot simptom stisk, v katerih je mladostnik (Kristančič, 2007, str. 149). V prostem času se vse več mladih zateka v individualno zasebnost in v virtualne svetove. Domestifikacija mladine se kaže kot vračanje mladine iz javne sfere v zasebnost in kot blokada kritičnih in alternativnih teženj mladih pod okriljem doma (Miheljak in Ule, 1995, str. 131). Derganc (2004, str. 14) pravi, da mladi najbolj cenijo mir in varnost, v ekonomskem osamosvajanju pa se po večini zatekajo po pomoč k staršem. Tovrstna »varnost« pomeni podaljševanje otroštva, ne pa avtonomne mladosti, saj so mladi v manjši meri pripravljeni tvegati in se javno uveljavljati v družbi. Mladi se umikajo tudi s prizorišč ožje mladinske kulture in ustvarjajo namišljene rešitve (beg iz realnosti). Kuhar in Chrisholm v Fištravec, Kuhar in Mrgole (2008, str. 28) navajata, da neformalno učenje v prostem času prispeva k razvijanju aktivnega državljanstva in avtonomije in postaja zlasti za mlade iz družin z višjim kulturnim kapitalom vnaprej programiran in storilnostno naravnan. Ob tem komercializacija ustvarja socialno neenakost in izključenost ekonomsko-šibkejših skupin mladih, saj jih nenehno spodbuja k strateški rabi prostega časa (pridobivanje dodatnih kompetenc in družbeno nagrajevanih dosežkov) zaradi česar se veča tekmovalnost med mladimi. Bolj spodbudni so rezultati raziskave, izvedene v letu 2020. Golob (2020, str. 218) navaja, da mladi sebe vidijo kot sestavni člen družbe, ki nikakor ni pasiviziran. Na podlagi tega gradijo in oblikujejo svoje osebne identitete, ki usmerjajo njihov odgovoren odnos do okolja in načina delovanja.

Novejše raziskave (Lavrič idr., 2020), opravljene na slovenski srednješolski mladini, so pokazale, da se mladi pod težo aktualnih družbenih in okoljskih izzivov z visokimi stopnjami stresa. Derganc (2004, str. 19) v povezavi s tem navaja vedno bolj zgodnje pritiske dolgoročnih izbir in z njimi povezane občutke nekompetentnosti. V Sloveniji je bilo leta

2007 kar 13 % petnajstletnikov in 22 % petnajstletnic nezadovoljnih s svojim življenjem, pri čemer so prednjačili tisti iz družin z nižjim socialno-ekonomskim statusom (Jeriček Klanšček idr., 2007 v Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 99). Poleg depresivne simptomatike so izstopale tudi težave s samopodobo (Tomori idr., 1998 v Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 100). V primerjavi z letom 2010 se je delež mladih, ki več dni v tednu čuti stres, v raziskavi Mladina 2022 več kot podvojil. Zaskrbljujoč je občuten porast mladih, ki so pesimistični glede prihodnosti naše družbe (Lavrič idr., 2020, str. 397). Mladi glede svoje prihodnosti največ nelagodja občutijo v zvezi s pomanjkanjem denarja, z nepopravljivo škodo naravi, z uspehom v poklicu in šoli. Predvsem ti strahovi mladih so se v zadnjem desetletju občutno povečali. Lavrič (2021, str. 358) opozarja, da največje povečanje opažajo v zvezi z osamljenostjo, za kar sklepajo, da je gotovo povezano s specifičnimi razmerami epidemije v letu 2020.

Kljub temu Lavrič idr. (2020) poimenujejo današnjo generacijo mladih kot kreativno. Dodajajo, da je ta tudi vedno bolj športno, kulturno in politično aktivna. Ob tem ne moremo mimo dejstva, da mladi oblikujejo svoje življenjske cilje in identitete v okolju, ki ga zaznamujejo naraščajoča tveganja. Spodbujeni ali celo prisiljeni so sprejemati odločitve v nepredvidljivem okolju, ki od njih zahteva refleksivno delovanje (Archer, 2012 v Golob, 2020, str. 205). V današnji kapitalistični družbeni ureditvi je vprašanje prostega časa še bolj aktualno. Posebej nestrukturirani prosti čas postaja tržno blago porabniške družbe, kar za nekatere skupine mladih lahko predstavlja problem, saj si določene skupine ljudi ne morejo privoščiti vključevanja v nekatere oblike kakovostnega preživljanja prostega časa. Gre za mladino, ki je zaradi okoliščin prikrajšana za minimalne socialne in delovne usmeritve (Derganc, 2004, str. 50). Tovrstna nedostopnost povečuje socialne razlike in prikrajšanost za svobodno izbiranje med prostočasnimi dejavnostmi, s čimer so povezana tudi številna zdravstvena tveganja in prestopništvo. Tivadar v Kristančič (2007, str. 150) poroča o raziskavi, v kateri našteva dejavnike prestopniškega vedenja (spol, gmotne razmere in izobrazba staršev, družina, doživljanje šole in šolski uspeh, vera in vrednote). Ugotavlja, da naj bi otroci iz premožnejših družin imeli lažji dostop do bolj raznolikih oblik preživljanja prostega časa. V tem se kažejo vidiki marginalizacije in odrinjenosti. Skladno s splošnimi značilnostmi sodobne generacije mladih je (tudi) slovenski mladini v letu 2020 pri delu najbolj pomembno to, da je delo zanimivo, da omogoča visoko stopnjo avtonomije in da ima delo jasen cilj (Lavrič idr., 2020, str. 396). Raziskava Boljka in Rakar (2009) ugotavlja, da

so poškodbe glavni zdravstveni problem mladih (Lowe idr., 2008 v Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 97). Največ poškodb se zgodi ravno v prostem času. Problem je pogojen z dejavniki, kot so tvegano vedenje, izpostavljenost, neizkušenost in odpor do odkritega govorjenja o nevarnostih ter dejavniki, ki izvirajo iz življenjskega sloga, npr. utrujenost, stres in naporen vsakdanjik. V primerjavi z drugimi skupinami prebivalstva mladi izgubijo največ zdravih let življenja zaradi invalidnosti ali prezgodnje umrljivosti, vzrok pa so predvsem poškodbe (Kumpula in Paavola, 2008 v Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 97). Med tveganja v prostem času spadajo tudi različne oblike zasvojenosti. Raziskava Colja, Paš in Purkart (2004, str. 10) je pokazala, da so najpogostejše težave slovenskih srednješolcev zaradi uporabe alkohola glede na rezultate domačih raziskav poškodba predmetov in obleke, prepiri in prerekanja, izguba denarja, zmanjšana storilnost v šoli, vožnja pod vplivom alkohola, težave v odnosih s starši. Krek (ur.) (1997, str. 19) pravi, da na nastanek zasvojenosti med drugim vpliva preplet obremenjujočih osebnih izkušenj iz otroštva in pubertete in pritiski šole. Colja, Paš in Purkart (2004, str. 108) k temu dodajajo težave v družini, s prijatelji, v šoli in težave z lastno samopodobo. Pomembno vlogo ima tudi nezaupanje v sposobnost obvladovanja življenjskih problemov (Glasser, 1998, str. 19).

1.8. Zmanjševanje tveganj v kontekstu nestrukturiranega prostega časa

Kristančič (2007, str. 42) ugotavlja, da rezultati raziskave v okviru otroškega parlamenta v letu 2001 na vzorcu 912 oseb kažejo, kako premalo delamo na ozaveščanju mladih in javnosti. Na vprašanje: »Ali bi potrebovali vzgojo za prosti čas?« jih 61 % trdi, da je ne potrebujejo, in 39 %, da vzgojo za prosti čas potrebujejo. Ti rezultati kažejo, da načrtovalci vzgojno-izobraževalnih programov premalo poudarjajo mesto, vlogo in pomen prostega časa za razvoj mlade osebnosti. Da se mladi bolj kot odrasli zavedajo problematike prostega časa, nam je pokazala že njihova želja, da so razpravo o prostem času uvrstili v otroški parlament že januarja 2002 (Kristančič, 2007, str. 43). Ukvarjanje z izbranimi dejavnostmi na podlagi svobodne izbire je lahko sredstvo vzgoje in izobraževanja v smislu razvijanja osebnosti. Pomembno preprečevalno funkcijo ima mreža dejavnikov in dobro organizirani pogoji ter sredstva za preživljanje prostega časa, ki lahko pritegnejo in zainteresirajo dobršen del družbeno neprilagojenih mladih oseb, ki bi sicer zašle v asocialnost (Kristančič, 2007, str. 63) – vzgoja za kulturno izkoriščanje prostega časa. Pasivno preživljanje prostega časa je

zato potrebno zamejiti in ga nadomestiti z bolj kakovostnimi in vzgojno-bogatimi oblikami prostočasnih dejavnosti.

Razlogov za oblikovanje bolj prodornih politik na tem področju je več. Najpomembnejši sta spoznanji, da so mladi neprecenljiv razvojni potencial vsake družbe tako v posamičnem kot splošnem pomenu ter dejstvo, da na področju prostočasne dejavnosti liberalni trg (s težnjo maksimalizacije materialnih dobiti) ne more biti osrednji regulator dejavnosti (kar v tem trenutku je) (Fištravec v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 16). Svet Evrope je tako izdal celo priporočilo, da naj bi javni in zasebni sektor ter nevladne organizacije državljane vzgajale h konstruktivnemu preživljanju prostega časa (Recommendation 1717, 2005 v Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 18). Pri vprašanju dela z mladimi z obrobja in z manj motiviranimi mladimi so prakse pri nas in zunaj nas pokazale, da je treba vključiti najboljše možne potenciale. To kažejo in potrjujejo tudi izkušnje prvega neformalnega slovenskega programa PUM, ki je postal zgled dobre prakse v širšem smislu. Mrgole v Fištravec, Kuhar in Mrgole (2008, str. 39) poudarja, da je integracija mladih v okolje, ki je strukturirano, ki ima jasno opredeljene vrednotne sisteme, jasno definirane meje in pravila, in ki funkcionira v okvirih prepoznavnih kulturnih vzorcev, ključno za napredek pri vključevanju prikrajšanih skupin mladih. Zega (ur.) (2008, str. 56) navaja, da so v pogovoru o razlikah med mestom in podeželjem ugotovili, da imajo mesta veliko centrov, kino dvoran, dobro urejenih prevozov, tudi športnih dvoran in nenazadnje tudi lokalov. Zato predlagajo naslednje rešitve: da bi v šolah namenili več pozornosti našemu osebnostnemu razvoju ter da bi se naučili razvijati sposobnosti za odločanje, komunikacijo in reševanje težav ter delovanje v smeri večje ozaveščenosti o tveganjih, ki je po mnenju mladih nujna in je v zvezi z njo potrebno ukrepanje družbe (predvsem preprečevanje zasvojenosti, soočanje z neprimernimi vsebinami preko telefona in medijev) (Zega, 2008, str. 57). Pomembno je, da uživalca drog, ki je še učenec ali dijak, ne izključijo takoj iz šole, kajti ko so enkrat pretrgane vse vezi, je več možnosti, da dijak zaide v družbo zasvojencev, kjer je telesni in duševni propad zelo hiter. V takem okolju pa se bo bistveno težje znebil številnih problemov, ki so povezani z zasvojenostjo (Glasser, 1998, str. 21). Preprečevanje odvisnosti je odvisno tudi od varovalnih dejavnikov v družini.

2 FORMULACIJA PROBLEMA

2.1 Opis problema

Glavni namen sledeče raziskave je odkriti, na podlagi katerih dejavnikov se mladi odločajo za način in obliko preživljanja nestrukturiranega prostega časa (časa, ki je neodvisen od organiziranih prostočasnih dejavnosti v okviru izobraževalnih, športnih, kulturnih in drugih podobnih ustanov). Osnovni raziskovalni problem oziroma raziskovalno vprašanje raziskave je bil odkriti, s katero vrsto prostočasnih dejavnosti se mladi tekom nestrukturiranega prostega časa najpogosteje ukvarjajo, kateri so dejavniki vpliva in kako njihove izbire vplivajo na druga (morda povezana) področja njihovega življenja (identiteta, življenjski slog, vrednote, šolanje, delo). Področja, ki so me v povezavi z osnovnim namenom raziskave zanimala, vključujejo predvsem dejavnike družine, šole, vrstnikov, medijev in vrednot.

V povezavi z vplivom družine na mladostnikovo preživljanje prostega časa me je zanimala predvsem stopnja samostojnega in neodvisnega odločanja za izbrano vrsto in način izvajanja dejavnosti. Vpliv medijev sem raziskovala predvsem v okviru uporabe socialnih omrežij. Vpliv vrstniških skupin in uporabo socialnih omrežij sem raziskovala v medsebojni povezanosti, saj dobršen del komunikacije znotraj vrstniških skupin danes poteka preko vsakodnevne uporabe tehnologije, predvsem socialnih omrežij. Vrstniške skupine nedvomno vplivajo na oblikovanje identitete in življenjskih stilov mladih. S pridobivanjem izkušenj v edinstvenih pogojih mladim omogočajo preizkušanje različnih socialnih vlog in s tem ustvarjajo nekakšen poenostavljen model kompleksnejših medosebnih odnosov in načinov ravnanj, ki mlade pripravljajo na življenje v širšem družbenem okolju (grajenje partnerskih, prijateljskih in delovnih odnosov). Socializacija se pomika od vertikalne k horizontalni, z drugimi besedami od družinske k vrstniško-skupinski. Iz tega razloga se mi zdi še toliko bolj pomembno, da svoje raziskovanje usmerim na vidik vrstniških skupin, ki v procesu sekundarne socializacije mladih pridobivajo vedno večji pomen in težo. Relativno velike spremembe načina prenosa znanj in načinov ravnanj v horizontalni prenos znotraj procesa socializacije zato po mojem mnenju upravičeno terjajo vse večje zanimanje družboslovnih znanosti. Nič manj pomemben, čeprav za izbrano temo manj uporaben vpliv dejavnika šole sem v raziskavo vključila v manjši meri, saj ni neposredno povezan z nestrukturiranim prostim časom mladih. Ker so meje med prostim časom in ostalimi sferami

mladostnikovega življenja (šolanje, delo itd.) pogosto zabrisane in fleksibilne, je raziskovanje pojava v določenem časovnem in kulturnem kontekstu lahko zelo zanimivo, saj omogoča odkrivanje novih inovativnih in ustvarjalnih vzorcev ravnanj posameznikov in skupin. Prav tako sem v raziskavo vključila tudi vidik potrošniškega načina življenja in razvoj vrednotnih sistemov v obdobju mladostništva. Vedenje mladostnikov je pogosto odraz njihovih vrednot, ki v času odraščanja vplivajo na oblikovanje identitete mladih, njihovo percepcijo okolja in družbe ter preference pri izbiri načinov preživljanja in vrste prostočasnih dejavnosti. V kontekstu preživljanja prostega časa me je zanimalo tudi subjektivno dojemanje lastne identitete, življenjskega sloga in vrednot s strani dijakov in njihov vpliv na izbiro poklicne oziroma karierne poti.

Strategije ravnanja, ki jih vedno znova razvijajo mladi so po mojem mnenju lahko vir navdiha za sedanje in prihodnje generacije, saj preko svoje hkratne raznovrstnosti in univerzalnosti sporočajo o duhu časa, v katerem raste in se razvija naslednja generacija odraslih, ki bo v prihodnosti določala smer in obliko razvoja družbenih sistemov. Razlogi, zaradi katerih sem se odločila za izbrano temo, vključujejo moje zanimanje za vsakdanje življenje mladih in s tem povezano tematiko prostega časa, ki ga vsaka generacija mladih pojmuje in vrednoti na svoj edinstven način. Motivi za raziskovanje izhajajo tudi iz predlogov predhodno opravljenih raziskav na tem področju. Ideje za izbor teme sem črpala iz različnih diplomskih in magistrskih del. Delno pobuda za raziskovanje tematike izvira tudi iz praktičnega študija na Fakulteti za socialno delo, ko sem imela v 2. letniku priložnost sodelovati s skupinami dijakov v okviru delavnic socialnih veščin. Te je izvajalo Društvo Center za pomoč mladim. Z raziskavo želim ugotoviti, kakšno je stanje na področju nestrukturiranega prostega časa, kako ga mladi dojemajo in interpretirajo ter kaj vse ima na njihovo odločanje pozitiven ali negativen vpliv. Kot prednost lastne raziskave lahko izpostavim vidik raziskovanja iz perspektive mladih; ne odraslih, učiteljev, staršev, torej ne tistih, ki naj bi najbolje vedeli, kaj je za njihove otroke dobro in kaj ne.

2.2 Raziskovalna vprašanja in hipoteze

Raziskovalna vprašanja

1. Kaj počnejo dijaki v svojem nestrukturiranem prostem času, kako pogosto, s kom in kje?

2. Kateri dejavniki (vrstniki, družina, socialni mediji, šola in vrednote) najbolj prispevajo k odločitvam dijakov o tem, kaj bodo počeli v nestrukturiranem prostem času?

3. Kakšna je vloga vrstnikov in socialnih omrežij pri preživljanju prostega časa dijakov?

4. Koliko se dijaki počutijo svobodni in neodvisni pri izbiri prostočasnih dejavnosti?

5. Ali dejavnosti nestrukturiranega prostega časa odražajo identiteto, življenjski slog oz. vrednote dijakov?

6. Kako dejavnosti v nestrukturiranem prostem času prispevajo k njihovim izobraževalnim oz. poklicnim izbiram/željam?

Hipoteze

H1: Večina dijakov se ukvarja z eno izmed navedenih prostočasnih dejavnosti.

H2: Dijaki se v nestrukturiranem prostem času najpogosteje odločajo za dejavnosti, ki jim omogočajo druženje z vrstniki (bodisi v živo ali preko spletnih medijev).

H3: Dijaki se večinoma ukvarjajo s prostočasnimi dejavnostmi, ki vključujejo gibanje in športno udejstvovanje na prostem, in manj s prostočasnimi dejavnostmi, ki jih lahko opravljajo v zaprtih prostorih.

H4: Največji vpliv na odločitve, kaj bodo počeli v nestrukturiranem prostem času, dijaki zaznavajo pri svojih vrstnikih (večji kot vpliv socialnih omrežij in vsebin, ki jih na njih spremljajo).

H5: Dijaki, ki v prostem času uporabljajo socialna omrežja kot so *Facebook, Instagram, TikTok itd.*, več časa namenjajo spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot pa spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev).

H6: Pri odločitvah o tem, katere vsebine bodo spremljali na socialnih omrežjih, dijaki najpogosteje sledijo svojim prijateljem in vrstnikom.

H7: Večina dijakov samostojno izbira prostočasne dejavnosti in se zanje odloča neodvisno od zunanjih dejavnikov (družina, šola, vrstniki, mediji, vrednote).

H8: Način preživljanja nestrukturiranega prostega časa dijakov odseva njihove vrednote, identiteto in življenjski slog.

H9: Prostočasne dejavnosti, ki jih dijaki opravljajo med nestrukturiranim prostim časom, jim pomagajo pri oblikovanju njihovih želja o terciarnem izobraževanju.

H10: Prostočasne dejavnosti, ki jih dijaki opravljajo med nestrukturiranim prostim časom, jim pomagajo pri odločanju o karieri oziroma poklicu.

3 METODOLOGIJA

3.1 Vrsta raziskave

Glede na stopnjo v procesu spoznavanja je raziskava deskriptivna (opisna). Namen opisne raziskave je količinsko (kvantitativno) opredeliti ali oceniti osnovne značilnosti proučevanega pojava, ali ugotoviti obstoj in jakost zveze med dvema ali več pojavi (Mesec, 2009, str. 81), na primer kako srednješolci najpogosteje preživljajo prosti čas. Značilnosti spremenljivk, ki me zanimajo, vključujejo pogostost in vrsto opravljanja izbrane prostočasne aktivnosti glede na spol, starost in vrsto programa srednješolskega izobraževanja ter ugotavljanje obstoja povezave (korelacije) in njene jakosti med nestrukturiranim prostim časom in terciarnim izobraževanjem ter nestrukturiranim prostim časom in prvo zaposlitvijo. Ker sem v raziskavi posredovala podatke o različnih značilnostih populacije, sem se tekom zbiranja in obdelave podatkov držala postopka, ki velja za deskriptivne raziskave.

Glede na odnos do neposrednega izkustvenega gradiva je raziskava izkustvena (empirična). V izkustvenih (empiričnih) raziskavah zbiramo novo, neposredno izkustveno gradivo, bodisi z opazovanjem ali spraševanjem. To gradivo uporabimo za preverjanje hipotez in znanstveno dokazovanje (Mesec, 2009, str. 84). Kvantitativne podatke sem namreč pridobivala samostojno, pri čemer sem za zbiranje podatkov skonstruirala svoj merski instrument. Raziskava je tudi kvantitativna – osnovno empirično gradivo predstavlja zbiranje in analiziranje številčnih podatkov o danem vzorcu populacije, v mojem primeru o pojavu nestrukturiranega prostega časa mladih.

3.2 Spremenljivke

Tabela 11: Spremenljivke se nahaja pod točko *8. Priloge*, natančneje *8.2 Priloga 2: Tabela spremenljivk*.

Vsebinski sklopi spremenljivk vključujejo pojmovanje nestrukturiranega prostega časa, vrsto prostočasne dejavnosti, pogostost opravljanja izbrane prostočasne dejavnosti, pogostost dejavnikov vpliva na odločanje o izbiri nestrukturirane prostočasne dejavnosti, oceno samostojnosti odločanja o preživljanju nestrukturiranega prostega časa, oceno vpliva dejavnika vrstnikov in dejavnika socialnih omrežij na odločanje o preživljanju

nestrukturiranega prostega časa, pogostost (izbranega) motiva za opravljanje prostočasne dejavnosti, oceno vpliva nestrukturiranega prostega časa na osebno identiteto; življenjski slog; vrednotne usmeritve, oceno vpliva nestrukturiranega prostega časa na izbiro terciarnega izobraževanja; nadaljnjo (prvo) zaposlitev; opravljanje dijaškega dela in opredelitve starosti; spola in stopnje izobrazbe dijakov.

3.3 Merski instrument

Uporabljeni polstrukturiran anketni vprašalnik zaprtega in odprtega tipa se nahaja pod točko *8. Priloge*, natančneje *8.1 Priloga 1: Polstrukturiran anketni vprašalnik*.

Za namen zbiranja podatkov sem uporabila metodo spraševanja. V ta namen sem izdelala okvirno pisno vodilo za spraševanje v obliki anketnega vprašalnika polodprtega tipa, ki predstavlja moj merski instrument. Zajema glavne teme, ki se nanašajo na raziskovalna vprašanja, pa tudi nekatere dodatne, s tematiko povezane teme. Spraševanje je bilo odkrito, v vlogi zunanje spraševalke. Od vprašancev sem namreč želela pridobiti čim več različnih odgovorov o osebnih stališčih in mnenjih in obenem nisem želela zbrati pretirano raznolikih odgovorov, ki bi otežili analizo zbranih podatkov. Z njim sem želela preveriti, ali so moja vprašanja izbrani populaciji dovolj razumljiva in nedvoumna. Anketni vprašalnik sem sestavila s pomočjo brezplačnega spletnega orodja *1KA* z uporabo digitalne identitete Arnes AAI za študente UL. Pred izvedbo spraševanja sem okvirna vprašanja testirala s pomočjo pilotnega vprašalnika. V anonimnem testnem preizkusu anketnega vprašalnika so dijaki sodelovali preko vnaprej posredovane elektronske povezave do testne oblike vprašalnika. V vsakem posameznem oddelku je v pilotnem testiranju sodelovala ena oseba moškega in ena oseba ženskega spola. Na koncu vprašalnika so bili dijaki, ki so se prostovoljno, na podlagi predhodnega dogovora preko profesorjev in elektronske pošte, odločili za testiranje vprašalnika, pozvani k temu, da po zaključku anketiranja v ločeno polje vpišejo svoje predloge in morebitne kritike k obliki, vsebinskem razumevanju in jasnosti vprašalnika. Z upoštevanjem predlogov sem nato sestavila končno različico vprašalnika.

Polstrukturiran anketni vprašalnik vključuje 34 formuliranih vprašanj, ki so sistematično razvrščena v skladu z vsebinskimi in psihološkimi kriteriji. Meri 68 spremenljivk. Vprašanja predstavljajo operacionalizacijo raziskovalnih problemov. So tako odprtega (navedba pisnega odgovora), zaprtega tipa (da/ne/ne vem) kot tudi pol-odprtega tipa z možnostjo

navedbe odgovora (drugo:). Za merjenje stopnje pogostosti oziroma strinjanja sem uporabila večstopenjsko (ordinalno) lestvico po vzoru Likertove lestvice stališč.

Vprašanja sem formulirala tako, da so čim bolj vsebinsko pomembna in predvsem povezana z raziskovalnimi vprašanji. Pri vsakem izmed njih mora namreč biti razvidno, kateri problem bomo z njim rešili – preverili katero hipotezo. Upoštevala sem smernice za oblikovanje, ki vključujejo: preprostost, nezapletenost, nedvoumnost in jasnost. Ne smejo sugerirati odgovorov, primerna morajo biti lastnostim in zmožnostim anketirancev, vsebovati morajo bistvo (izogibati se preveč natančnim vprašanjem, ki ne dajejo preširokih odgovorov). Vsebinski sklopi vprašanj so razdeljeni na 6 delov glede na vsebinsko-logične in psihološke kriterije – od širšim k ožjim vprašanjem, sosednji sklopi vprašanj ustvarjajo smiseln kontekst danega vprašalnika.

Vprašalnik je bil s spletne strani *1Ka* opredeljen kot srednje zahteven. Predviden čas reševanja vprašalnika je bil od ca. 10 do ca. 12 minut. Izpolnjevanje je bilo anonimno. Skupno je anketni vprašalnik reševalo 139 posameznikov. Minimalna velikost vzorca naj bi vključevala vsaj 100 dijakov (circa 5 do 6 oddelčnih skupnosti s štirih različnih srednjih šol). Kot je bilo pričakovano, je zaradi osipa (nepopolno rešene in nerešene ankete) dejansko število uporabnih anketnih vprašalnikov s skupno 139 padlo na 102. Cilj je bil zbrati vsaj 100 popolno izpolnjenih anketnih vprašalnikov. Ugotovitve sem zato črpala iz rezultatov 102 anketnih vprašalnikov, za katere sem ugotovila, da so izpolnjeni popolno in brez le delno rešenih vprašanj.

3.4 Populacija in vzorec

Celotni vzorec anketiranih oseb vključuje posameznike vseh spolov, v starosti od 15 do 20 let, ki so v letošnjem šolskem letu 2022/2023 vpisani v 1., 2., 3. ali 4. letnik srednješolskega strokovnega ali splošnega izobraževalnega programa Gimnazija (ne glede na usmeritev) na območju gorenjske regije. Čeprav bi vzorec lahko sestavljali dijaki iz vseh slovenskih regij, je razlog, da sem se omejila le na raziskovanje v gorenjski statistični regiji v prvi vrsti dostopnost in majhna geografska oddaljenost vzorca. Za povabilo k sodelovanju v raziskavi sem tako izbrala priložnostno vzorčenje. Priložnostni vzorec vključuje dijake gorenjskih srednjih šol. Natančneje, tri letnike izobraževalnega programa *Strokovna (ekonomska) gimnazija*, dva zaključna letnika izobraževalnega programa *Splošna (klasična) gimnazija*,

dva zaključna letnika izobraževalnega programa *Splošna (družboslovna) gimnazija* in dva zaključna letnika izobraževalnega programa *Splošna (družboslovna) gimnazija*.

Zbrani anketni vprašalniki se sicer nagibajo k homogenosti vzorca na področju vrste izobraževalnega programa. Večina respondentov v anketi namreč obiskuje enega od gimnazijskih srednješolskih programov Splošne gimnazije. Analizirani podatki (n=102) vključujejo 25 oseb (25 %) moškega spola, 74 oseb (72 %) ženskega spola in 3 (3 %) nebinarne osebe. Od tega 73 oseb (70 %) obiskuje program splošne gimnazije in 21 oseb (20 %) program strokovne gimnazije. 10 oseb (10 %) je vzporedno vpisanih v dva programa srednješolskega izobraževanja.

3.5 Zbiranje podatkov

Zbiranje podatkov je potekalo s pomočjo metode posrednega spraševanja. V ta namen sem pred izvedbo anketiranja s pomočjo merskega instrumenta v obliki anketnega vprašalnika izvedla pilotno anketiranje. Izvedba pilotnega anketiranja je potekala od 15. decembra 2022 do 17. decembra 2022. Pred uradnim zbiranjem podatkov bom izvedla pilotno testiranje anketnih vprašalnikov. Skupno 12 testiranj, s po dvema dijakoma iz vsakega posameznega oddelka na vsaki izmed štirih srednjih šol. Pred tem sem na vsaki posamezni šoli kontaktirala učitelje in dijake preko elektronske pošte ali telefonskega pogovora ter jih prosila za sodelovanje pri pilotnem preizkušanju razumevanja in ustreznosti anketnega vprašalnika.

Zbiranje podatkov je potekalo nemoteno, večina kontaktiranih oseb se je odzvala v najkrajšem možnem času. Šolam sem posredovala podatke o temi diplomskega dela, ciljih raziskave in namenu spletnega anketiranja. Posredovala sem jim naslov in okviren čas reševanja spletne ankete ter link in ključ za vstop v vprašalnik. Dodala sem predogled spletne ankete v spletnem formatu *.pdf* (kopija dejanskega, sedaj aktivnega vprašalnika, ki ni namenjena za neposredno reševanje, temveč informativni vpogled). Na večini izmed srednjih šol je posredovanje anketnega vprašalnika dijakom potekalo preko *e-Asistent*a (orodja za obveščanje dijakov in staršev) v obliki nagovora dijakov ali pošiljanja vabil za objavo v sistemu obveščanja *Arnes.si*. 3. januarja 2023 je sledil uradni začetek spletnega anketiranja, proces zbiranja podatkov pa se je uradno zaključil približno tedne pozneje, 22. januarja 2023. Anketa je bila dostopna izključno izbranemu vzorcu dijakov preko vnaprej posredovane elektronske povezave do spletnega orodja *1KA* (preko linka oziroma preko orodja *e-Asistent*). V raziskavi je sodelovalo skupno 139 dijakov, od katerih sta 102 popolno

izpolnila vprašalnik. Sorazmerno velik delež anketnih vprašalnikov (37) je bil iz analize izključen (nepopolno (delno) rešeni vprašalniki in nerešeni vprašalniki).

Po zaključku izvedbe anketiranja sem ugotovila, da je velika večina respondentov (skoraj 100 %) pripadala enemu izmed gimnazijskih programov. Izjema so bili dijaki s statusom vzporedno vpisanih v dva različna študijska programa (podatkov o tem, kateri dva programa obiskujejo, nisem zbirala). Ob zaključku izvedbe anketiranja je sledilo pošiljanje zahval in informativnih rezultatov raziskave. Ker je bil moj prvotni namen zbrati čim več podatkov iz različnih izobraževalnih programov srednjih poklicnih, tehniških in gimnazijskih programov, sem proces anketiranja podaljšala za dva tedna (23. januar 2023 do 5. februar 2023). 23. januarja 2023 sem tako kontaktirala še nekaj ljubljanskih poklicnih in tehniških srednjih šol ter *Dijaško organizacijo Slovenije (DOS)*. Na moje povabilo se je odzvala le ena izmed ljubljanskih strokovnih srednjih šol. Kljub ponovnemu kontaktiranju dodatnih rezultatov nisem dobila, zato sem za analizo uporabila le prvotno zbrane podatke z dne 22. januar 2023.

3.6 Obdelava podatkov

Glede na to, da sem številčne podatke zbirala s pomočjo kvantitativne metode na kvantitativen način, sem večinoma uporabljala kvantitativne (številčne) metode prikazovanja rezultatov. Za namen številčne analize podatkov sem uporabila tehniko deskriptivne kvantitativne analize podatkov. Pri vprašanjih odprtega tipa sem za namen frekvenčne analize uporabila tudi tehniko osnega kodiranja, ki mi je omogočila nadaljnjo številčno obdelavo podatkov. Tako raziskava poleg kvantitativnih zajema tudi kvalitativne tehnike obdelave in analize podatkov.

S pomočjo 34 vprašanj zaprtega in odprtega tipa sem raziskovala razmerja med odvisnimi (vrsta prostočasne aktivnosti, pogostost opravljanja izbrane prostočasne aktivnosti itd.) in neodvisnimi spremenljivkami (spol (moški/ženski), starost (15 do 20 let) itd.).

Analizo in obdelavo rezultatov sem izvedla s pomočjo spletnega programa SPSS 29.0 (*Statistical Package for the Social Sciences*), ki sem ga pridobila na uradni spletni strani IBM.

Za dokazovanje veljavnosti **H1** *(»Večina mladih se ukvarja z eno izmed navedenih prostočasnih dejavnosti«*) sem uporabila podatke, pridobljene z vprašanji **Q1**, **Q3** in **Q4**. Primerjala sem najpogosteje pojavljena pojmovanja nestrukturiranega prostega časa, kot ga subjektivno opredeljujejo mladi sami (Q1) in podatke o vrsti prostočasnih aktivnosti, ki jih mladi najpogosteje opravljajo (Q3 in Q4). Podatke sem vnesla v sestavljeno tabelo za prikaz frekvenčne porazdelitve (neodvisna in odvisna spremenljivka), pri čemer sem izračunala relativne in kumulativne frekvence posameznih vrednosti. Za prikaz deležev oziroma odstotkov opisnih spremenljivk sem uporabila vrstični (Q1) in stolpčni (Q3) diagram ter v primeru Q4 naložen palični grafikon.

V primeru dokazovanja **H2** (**Q6**) (*»Mladi se v nestrukturiranem prostem času najpogosteje odločajo za dejavnosti, ki jim omogočajo druženje z vrstniki (bodisi v živo ali preko spletnih medijev«*) in **H6** (**Q13a** in **Q13b**) (*»Pri odločitvah o tem, katere vsebine bodo spremljali na socialnih omrežjih, mladi najpogosteje sledijo svojim prijateljem in vrstnikom«*) me je zanimala stopnja pogostosti v povezavi z načinom opravljanja prostočasnih dejavnosti (sami ali v družbi) (H2) oziroma stopnja pogostosti in vrsta vsebin, ki jih mladi v večji meri spremljajo na socialnih omrežjih (vsebine vplivnežev ali vsebine vrstnikov) (H6). Za namen preverjanja obeh hipotez sem uporabila Pearsonov χ^2-kvadrat test za določanje neodvisnosti vzorca pri analizi opisnih spremenljivk. Uporabila sem test enake verjetnosti za testiranje enake verjetnosti dveh nominalnih spremenljivk v kontingenčni tabeli. S χ^2-testom enake verjetnosti sem preverila, če so vsi odgovori, dobljeni pri določeni spremenljivki (vprašanju) enako pogosti oziroma ali se pogostost med posameznimi odgovori razlikuje (respondenti so bolj označevali enega izmed odgovorov kot ostale odgovore). χ^2-test sem računala s pomočjo programa SPSS. Za računanje jakosti (moči) in smeri povezanosti med dvema nominalnima spremenljivkama sem poleg χ^2 izračunala še Cramérjev V koeficient. Dobljene rezultate sem nato ovrednotila in z njihovo pomočjo potrdila oziroma ovrgla domneve.

Za ovrednotenje domneve pri **H3** (*»Mladi se večinoma ukvarjajo s prostočasnimi dejavnostmi, ki vključujejo gibanje in športno udejstvovanje na prostem, in manj s prostočasnimi dejavnostmi, ki jih lahko opravljajo v zaprtih prostorih«*) sem s hi-kvadrat testom med sabo primerjala frekvenčne porazdelitve dveh skupin odgovorov: **Q8a** in **Q8b** (»zaprti« in »odprti prostori«). Za preverjanje **H5** (*»Mladi, ki v prostem času uporabljajo socialna omrežja kot so Facebook, Instagram, TikTok itd., več časa namenjajo spremljanju*

vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot pa spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev)«) sem analizirala odgovore respondentov na vprašanje **Q11** (*»Ali uporabljate vsaj eno izmed socialnih omrežij kot so Facebook, Messenger, Viber, Instagram, TikTok, Snapchat, Discord, itn. ?«*), **Q12** (*»Navedite vsaj eno in največ tri socialna omrežja, ki jih uporabljate najpogosteje«*), **Q13a** (*»Tekom uporabe socialnih omrežij več časa namenjam spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev in organizacij, s katerimi nisem v neposrednem stiku«*) in **Q13b** (*»Vsebine, ki mi jih priporočijo prijatelji in vrstniki, običajno spremljam tudi sam/a«*).

Pri **H7** (*»Večina mladih samostojno izbira prostočasne dejavnosti in se zanje odloča neodvisno od zunanjih dejavnikov (družina, šola, vrstniki, mediji, vrednote)«)* sem v analizo poleg hi-kvadrat testa (**Q10a** in **Q10b**) vključila ugotovitve o vplivu dejavnikov, ki v večji ali manjši meri vplivajo na subjektivno oceno občutka samostojnosti in neodvisnosti ob izbiranju prostočasnih dejavnosti za posamezno enoto vzorca. Moč vpliva in povezanost med izbranima dejavnikoma sem izračunala s pomočjo hi-kvadrata (χ^2) in Cramérjevega alfe (V) za ugotavljanje prisotnosti in jakosti zveze med dvema nominalnima spremenljivkama, ki ne predpostavljata linearne povezanosti. Deleže subjektivnih ocen vpliva dejavnikov na odločitve respondentov sem glede na število zbranih odgovorov prikazala s pomočjo naloženega paličnega grafikona.

H4 predpostavlja, da mladi največji vpliv na odločitve, kaj bodo počeli v nestrukturiranem prostem času, zaznavajo pri svojih vrstnikih (večji kot vpliv socialnih omrežij in vsebin, ki jih na njih spremljajo). Odvisnost in povezanost (korelacijo) med posameznimi spremenljivkami pri **Q9a** in **Q9c** sem raziskovala s pomočjo t-testa v SPSS (angl. *Paired samples test*) za medsebojno primerjavo vpliva dejavnika »vrstniki« in vpliva dejavnika »mediji« (socialna omrežja) na odločitve srednješolcev o preživljanju nestrukturiranega prostega časa. S pomočjo t-testa sem primerjala aritmetični sredini (M) in standardne odklone (SD) obeh podskupin odgovorov znotraj istega vzorca. V ta namen sem podatke prehodno uredila v frekvenčni tabeli in izračunala relativne frekvence in odstotke. Rezultate sem prikazala v obliki kontingenčnih tabel.

Za ovrednotenje hipotez **H8** (*»Način preživljanja nestrukturiranega prostega časa mladih odseva njihove vrednote, identiteto in življenjski slog.«*), **H9** (*»Prostočasne dejavnosti, ki jih mladi opravljajo med nestrukturiranim prostim časom, jim pomagajo pri oblikovanju*

njihovih želja o terciarnem izobraževanju.«) in **H10** (*»Prostočasne dejavnosti, ki jih mladi opravljajo med nestrukturiranim prostim časom, jim pomagajo pri odločanju o karieri oziroma poklicu.«*) sem s pomočjo kodiranja in izdelovanja frekvenčnih tabel in iz njih izvedenih prikazov analizirala odgovore respondentov na vprašanja od **Q21** do **Q31**. Zanimalo me je, ali in kako, preko katerih vidnih znakov se kaže povezava med identiteto (Q21, Q22), življenjskim slogom (Q23, Q24) in vrednotami mladih (Q25, Q26, Q27) ter vrsto prostočasnih aktivnosti, ki jih opravljajo (H8). Na kratko; kako se (ne)povezanost vrste prostočasnih dejavnosti in identitet, življenjskih slogov ter vrednot mladih manifestira v kontekstu nestrukturiranega prostega časa. Za dokazovanje H8 sem uporabila tudi χ^2-test za eno spremenljivko pri Q21 (identiteta), Q23 (življenjski slog) in Q26 (vrednote). Poleg tega sem ugotavljala tudi, ali obstaja povezava med vrsto prostočasnih dejavnosti, ki jih mladi opravljajo tekom nestrukturiranega prostega časa, in njihovimi željami ali odločitvami o terciarnem izobraževanju in prvi zaposlitvi (Q28 in Q29). Tudi s pomočjo χ^2-testa za eno spremenljivko za dokazovanje H9 in H10. Za analizo zbranih podatkov sem uporabila frekvenčno analizo, pri čemer sem besedne opise odprtih vprašanj vnaprej kvalitativno analizirala – kodirala (jim pripisala ustrezne kode glede na najbližji soroden pojem) in jim nato izračunala pripadajoče relativne frekvence. Porazdelitev deležev oziroma odstotkov sem prikazala v obliki stolpčnih, vrstičnih in tortnih diagramov. Uporabila sem tudi naložene palične grafikone za prikaz združenih rezultatov vseh posameznih podkategorij vprašanj (primerjava podatkov iz kombiniranih in kontingenčnih tabel).

H8 predpostavlja, da način preživljanja prostega časa odseva vrednote, identiteto in življenjski slog mladih. Temu sem v anketnem vprašalniku namenila zaprte (da/ne/ne vem) in odprte tipe odgovorov (če da; pojasni kako) na nominalni ravni merjenja spremenljivk. Na enak način sem se lotila pridobivanja podatkov za ovrednotenje H9 in H10. Za obdelavo zaprtih odgovorov sem uporabila kvantitativne tehnike obdelave številskih podatkov in izračune statističnih mer. Kvalitativno tehniko obdelave besednih opisov (kodiranje) sem uporabila za obdelavo odprtih odgovorov. S tem sicer v osnovi kvantitativna raziskava vsebuje tudi elemente kvalitativne obdelave podatkov. Ugotovitve, dobljene na kvalitativen način, prispevajo k odkrivanju bolj vsebinskih sklepov o raziskovalnem problemu in lastnostih izbranega vzorca populacije.

Za analizo in prikaz podatkov sem uporabila tako ročno kot računalniško obdelavo. Za izračun frekvenc in mer srednjih vrednosti sem posegla po poročilih o analizi rezultatov anket, ki sem jih izdelala s pomočjo spletnega orodja *1Ka*. Za izračun srednjih vrednosti, frekvenčne porazdelitve in t-testa sem si pomagala z obrazci in tehnikami, ki jih ponuja Excel. Istoimenski program sem uporabila za pripravo podatkov na računalniško obdelavo (kodiranje (pol)odprtih vprašanj in frekvenčne analize). Za analizo in izračun χ^2 in t-test preizkusa sem uporabila program SPSS 29.0. S pomočjo Excela sem poskrbela za ustrezno grafično podobo pridobljenih rezultatov in njihov jasen ter pregleden prikaz.

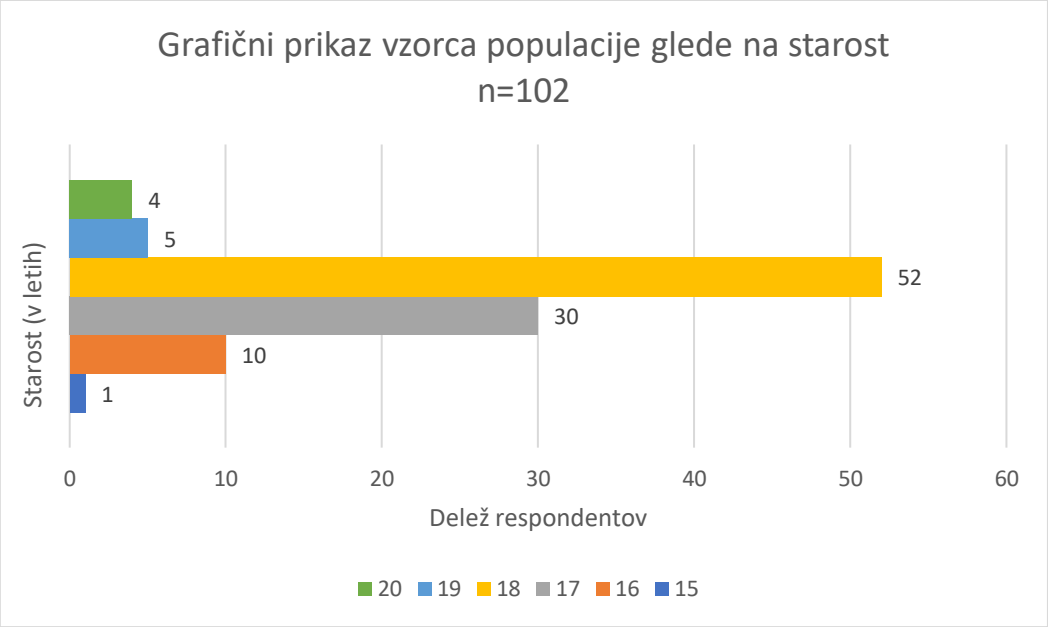
4 REZULTATI

4.1 Demografske značilnosti anketirancev

Vzorec vseh anketiranih dijakov z gorenjske regije je priložnostni in pripada populaciji srednješolcev v Sloveniji, starih 15 do 20 let. Sestavljen je iz 102 dijakov, ki so v šolskem letu 2022/2023 (bili) vpisani v enega izmed programov gimnazijskega izobraževanja (od 1. do 4. letnika).

4.1.1 Starost

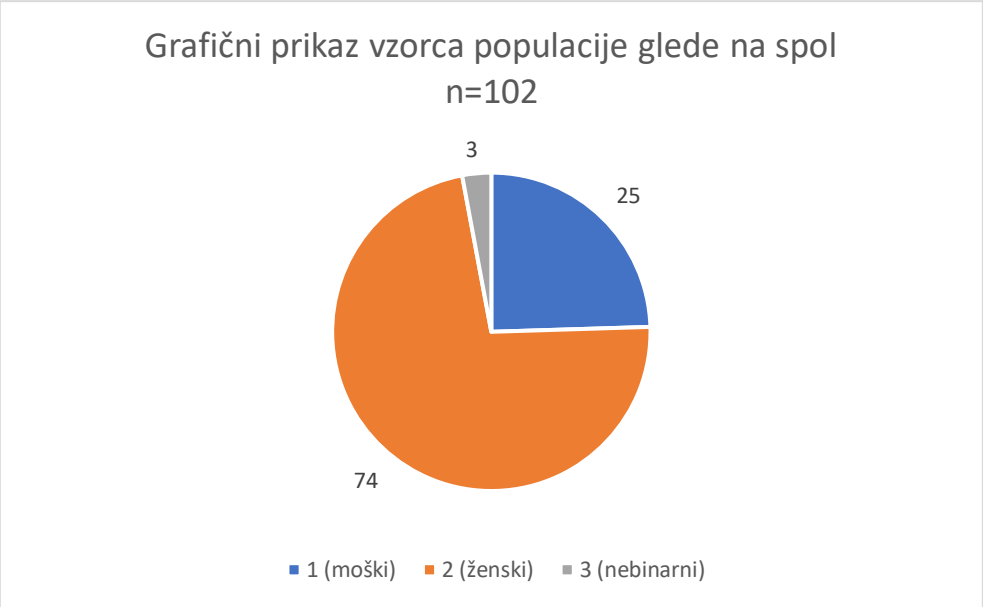
Starostna struktura vzorca 102 dijaka zajema dijake v letih od 15 do 20 let starosti.

Slika 1: Grafični prikaz vzorca populacije glede na starost *(n=102)*

4.1.2 Spol

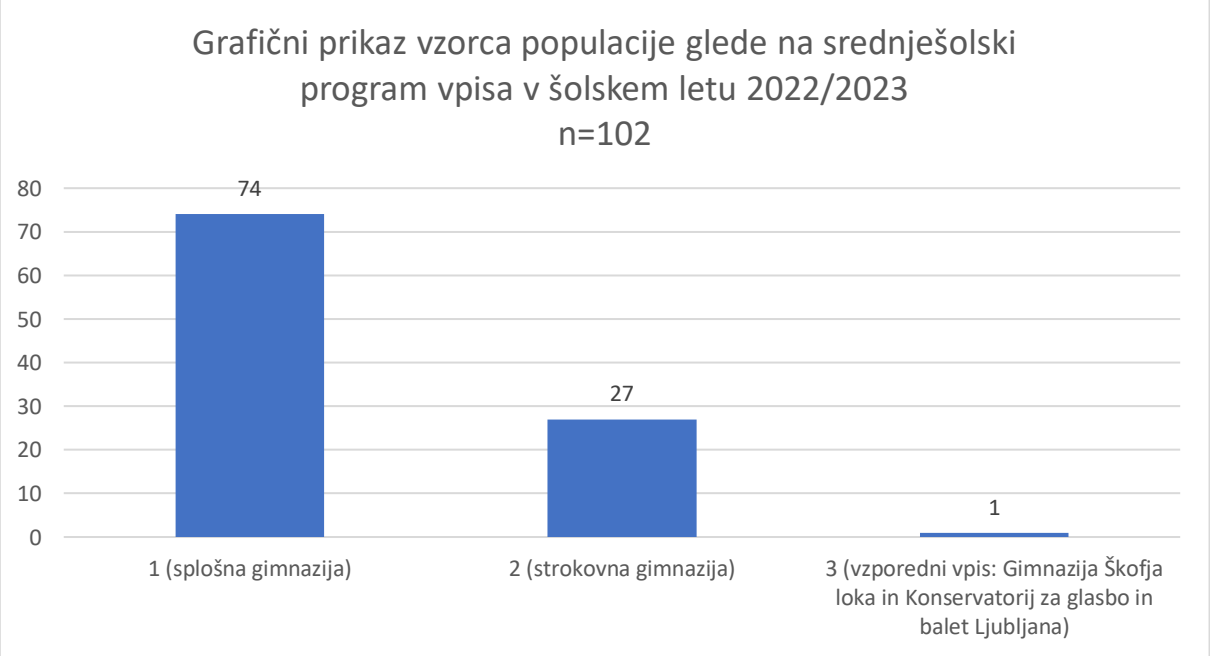
V raziskavi je sodelovalo 74 dijakov ženskega spola, 25 dijakov moškega spola in 3 dijaki, ki se ne opredeljujejo binarno.

Slika 2: Grafični prikaz vzorca populacije glede na spol *(n=102)*

4.1.3 Srednješolski program vpisa v šolskem letu 2022/2023

Skupno je v raziskavi sodelovalo 74 dijakov programa Splošna gimnazija, 27 dijakov programa Strokovna gimnazija in 1 dijakinja, ki je hkrati (vzporedno) vpisana v dva programa srednješolskega izobraževanja.

Slika 3: Grafični prikaz vzorca populacije glede na srednješolski program vpisa v šolskem letu 2022/2023 *(n=102)*

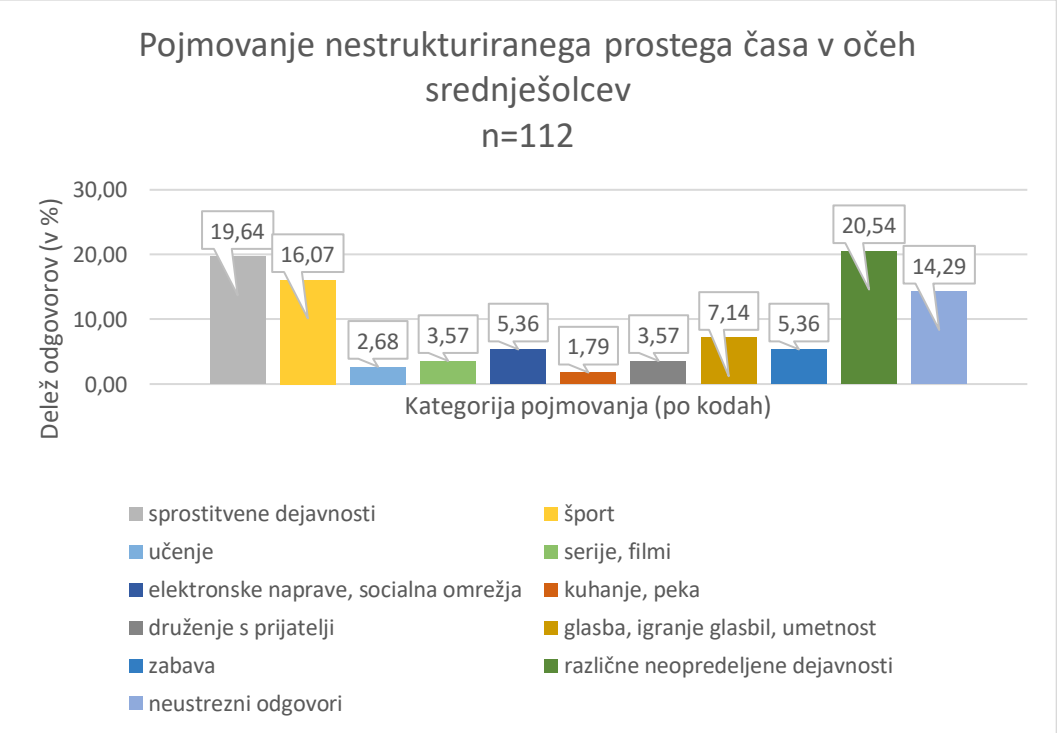
4.2 Analiza zbranih podatkov in ovrednotenje hipotez

Za izračun rezultatov, potrebnih za ovrednotenje hipotez sem uporabila kvantitativno in kvalitativno analizo. V ta namen sem uporabila frekvenčno analizo, izdelavo kontingenčnih tabel, kodiranje besednih opisov in izračun t-testa in χ^2-testa (za eno spremenljivko oziroma več spremenljivk s pomočjo kombiniranih tabel). Izračune sem opravila s pomočjo SPSS, tabele in grafične prikaze pa sem oblikovala s pomočjo Excela.

4.2.1 Hipoteza 1

»Večina mladih se ukvarja z eno izmed navedenih prostočasnih dejavnosti«.

Nestrukturiran prosti čas vključuje vse tiste prostočasne dejavnosti, ki jih mladi ne izvajajo v okviru organiziranih prostočasnih dejavnosti in programov športnih, kulturnih, izobraževalnih in drugih ustanov (mednje ne spadajo niti organizirane dejavnosti društev, klubov, prostovoljnih organizacij in združenj). Kako pa ga mladi subjektivno pojmujejo?

Slika 4: Pojmovanje nestrukturiranega prostega časa v očeh srednješolcev *(n=112)*

Dijaki so na vprašanje *»S katero besedo ali besedno zvezo bi najbolje opisali vaš nestrukturiran prosti čas, ki ga preživljate izven organiziranih prostočasnih dejavnosti?«* odgovarjali različno. Subjektivno pojmovanje nestrukturiranega prostega časa s strani dijakov je v največji meri obsegalo pojme »sproščanje« (14 odgovorov) in »počitek«, »lenarjenje«, »spanje« (skupno 10 odgovorov), ki jih uvrščam pod skupno kodo »sprostitvene dejavnosti« (skupno 24 odgovorov).

Najpogostejši odgovori respondentov, ki spadajo v kategorijo športnih dejavnosti, so med drugim vključevali: »fitnes«, »smučanje«, »košarka«, »hip hop«, »jahanje«, »namizni tenis«, »telovadba« in »pohodništvo« (17 odgovorov).

Pojmovanja »zabava«, »uživanje«, »veselje« so bila prisotna v anketah šestih respondentov, prav tako pojmovanja »telefon« in »internet«, ki jih združujem pod pojem »elektronske naprave, socialna omrežja«. Mednje vključujem tudi pojem »urejanje galerije«.

S štirimi sorodnimi pojmi so respondenti odgovarjali pri kategorijah »druženje s prijatelji«, »serije, filmi« in »glasba, igranje glasbil, umetnost« (kamor uvrščam »poslušanje glasbe« in »umetniško ustvarjanje in umetnost«).

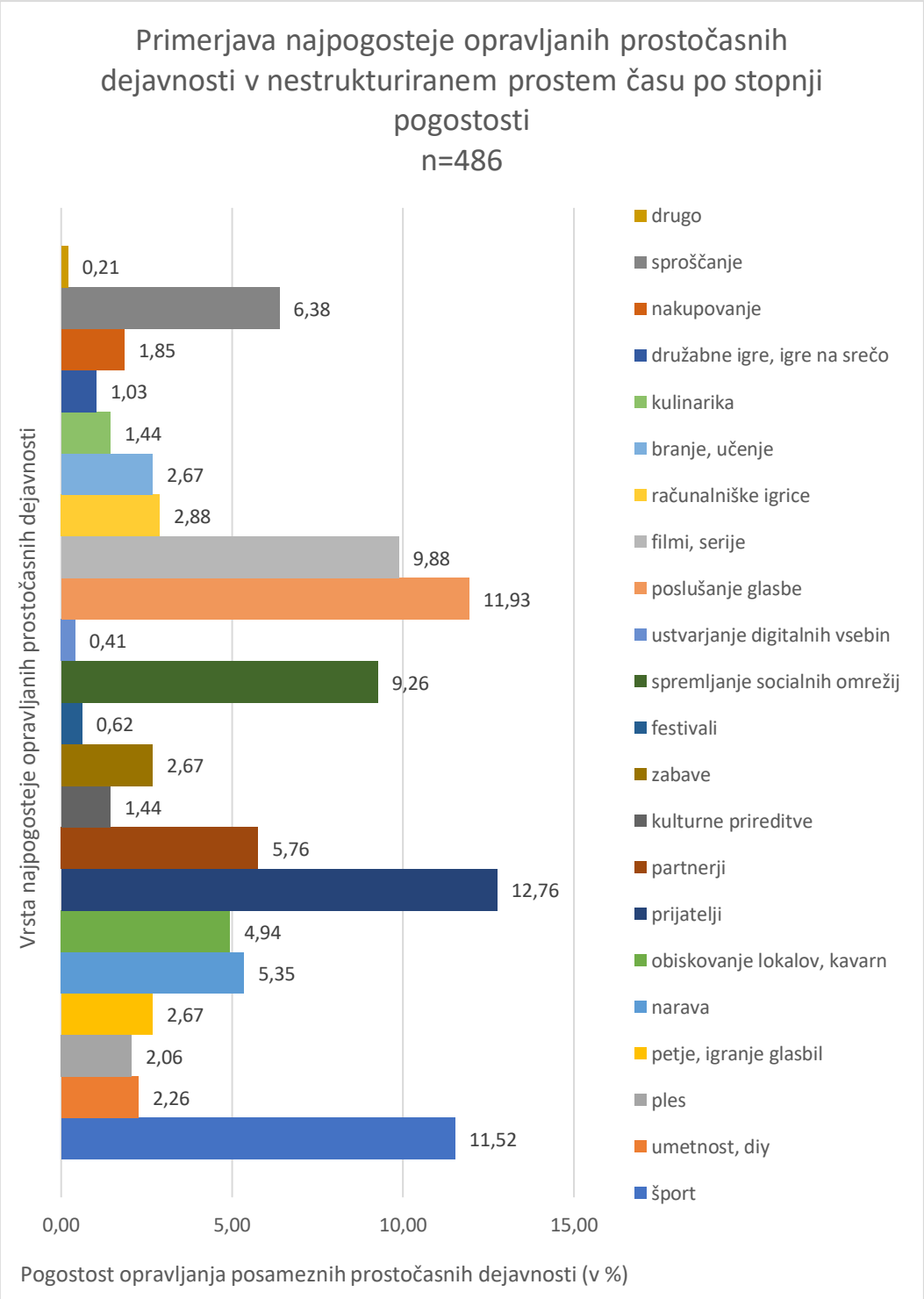
Trije odgovori respondentov so se nanašali na pojem »učenje«, kar bi sama sicer uvrstila pod strukturirane prostočasne dejavnosti, vendar pojmovanja vseeno omenjam, saj ti odgovori nakazujejo na to, da se strukturirane dejavnosti (ki bi sicer v tem primeru lahko spadale po strukturiran prosti čas – če se »učenje« seveda nanaša na šolo in s to izobraževalno institucijo povezane dejavnosti).

Najmanjši stolpec v tabeli združuje skupno dva odgovora: »kuhanje« in »pečenje« (kategorija »kuhanje, peka«).

Kategorija »različne neopredeljene dejavnosti« med drugim vključuje pojme »čas zase«, »meditacija«, »živali«, »osebna rast«, »igranje kitare«, »preživljanje časa v naravi« in »učna pomoč«.

20 odgovorov je bilo neustreznih (»neobstoječ«, »dolgčas«, »monoton«, »umirjen«, »(zelo) neproduktiven«, »produktiven«, »naključen«, »raznolik«, »zanimiv«, »dober«, »vsega po malo«, »pester«, »aktiven«). Iz tega sklepam, da je bilo deležu dijakov vprašanje nerazumljivo ali pa je bil razlog v tem, da niso vedeli, kaj bi na vprašanje odgovorili v smislu »ne vem, kaj bi sam/a opredelil/a kot svoj nestrukturiran prosti čas«, ker o tem morda ne

razmišljajo pogosto. Kljub temu so mi zbrani odgovori dali dober vpogled v pojmovanje pojava »nestrukturiran prosti čas« s strani mladih. Tako so mi razkrili njihov vidik in njihovo lastno razumevanje pojava, ki ga doživljajo sami preko lastnih, edinstvenih izkušenj.

Slika 5: Primerjava najpogosteje opravljanih prostočasnih dejavnosti v nestrukturiranem prostem času po stopnji pogostosti *(n=486)*

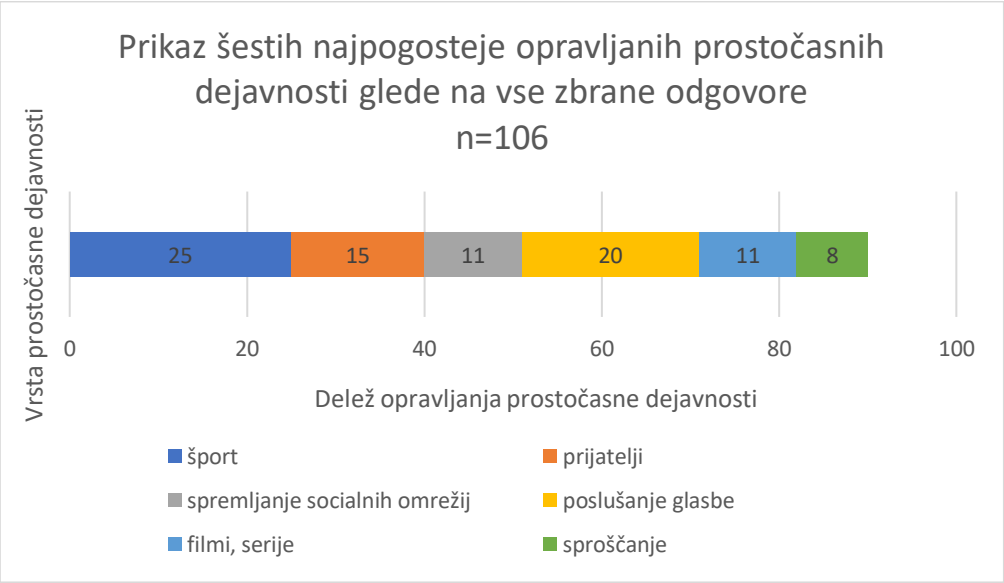
Kot lahko razberem iz diagrama, je najpogosteje opravljana prostočasna dejavnost, ki se je dijaki poslužujejo v nestrukturiranem prostem času, druženje s prijatelji/cami (12,76). Za približno enoto manj ji sledita poslušanje glasbe na drugem mestu (11,93) in športne dejavnosti (tek, rolkanje, kolesarjenje, nogomet, odbojka, košarka, itd.) na tretjem mestu (11,52). Poleg teh izstopa tudi gledanje filmov in serij; tovrstne dejavnosti se dijaki poslužujejo v deležu 9,88. Kmalu za to dejavnostjo pa se (pričakovano, glede na rezultate nekaterih drugih raziskav) nahaja spremljanje vsebin na socialnih omrežij v deležu 9,26.

Sproščanje in počitek zaseda 6. mesto (6,38) med vsemi vrednostmi, kar nakazuje na to, kako pomemben je dijakom prosti čas tudi zato, da poskrbijo za svoje temeljne potrebe po počivanju in spanju. Iz dane ugotovitve sklepam, da se dijaki zavedajo pomembnosti spanca in zdravih spalnih navad in da jim čas, ki si ga organizirajo po svoje, lahko pomeni tudi izpolnjevanje osnovnih življenjskih potreb in ne samo opravljanje aktivnosti, pri katerih je potrebno aktivno razmišljanje in delovanje. Relativno velikemu deležu respondentov iz vzorca nestrukturiran prosti čas pomeni preživljanje časa s partnerjem/ko (5,76), kar kaže na to, da mladi, ki so aktivni na področju intimnih in spolnih razmerij, področju odnosov in povezovanju s partnerji/kami namenja relativno veliko pozornosti. Količinsko podoben delež (5,35) zaseda preživljanje časa v naravi (pohodništvo, taborjenje, pikniki itd.), kar prav tako kaže na to, da se mladi zavedajo pomembnosti ohranjanja narave in varovanja okolja, in jim je pomembno, v kakšnem svetu živijo. Iz tega sklepam, da jim okoljska problematika ni tuja in da se del mladih tudi v prostem času aktivno zanima za varovanje zdravega naravnega okolja, saj jim le-ta predstavlja prostor, ki jim omogoča določeno mero osebne svobode in zadovoljstva. Približno 5 % dijakov (4,94) svoj nestrukturiran prosti čas pogosto preživlja tudi v kavarnah, lokalih in restavracijah, kar kaže na to, da so javni prostori, ki ljudem omogočajo druženje, spoznavanje in sproščanje pomembni tudi dijakom. Kljub temu, da večina anketiranih dijakov ne dela preko študentskega servisa, niti še ni vključena na trg dela, omenjena dejavnost kaže na to, da vsaj manjši delež dijakov razpolaga z lastnim denarjem, kar pomeni, da imajo dijaki določeno mero finančne svobode, s tem pa tudi večjo odgovornost pri porabi sredstev, čeprav v veliki večini ne opravljajo dijaškega dela ali katerekoli druge oblike zaposlitve (dijaki v starosti od 18 do 20 let).

Manjši delež mladih kot eno izmed petih najpogosteje opravljanih dejavnosti navaja tudi igranje računalniških igric (2,88). Kmalu za omenjeno dejavnostjo dijaki v enakem deležu izkoriščajo nestrukturiran prosti čas za branje knjig, člankov, blogov (vključno z učenjem),

obiskovanje oziroma organizacijo zabav ter petje in igranje glasbil (2,67). 2,26-odstotni delež mladih se ukvarja z umetnostjo in umetniškim ustvarjanjem (risanje, slikanje, fotografiranje, photo in video editing, itd.), tudi DIY (angl. »*do it yourself*«), 2,06 % mladim pa prosti čas namenjajo plesu in izrazno-gibalnim dejavnostim.

Najmanjšemu deležu mladih, ki ga uvrščam v kategorijo >2 %, kot najpogostejše dejavnosti nestrukturiranega prostega časa navajajo nakupovanje (1,85). V 1,44 % kuhanje (kulinarika, obiskovanje restavracij) in obiskovanje kulturnih prireditev (koncerti, dogodki, predstave, razstave itd.) in v 1,03 % igranje družabnih iger (med kar uvrščajo tudi kartanje in stave). V manj kot enem odstotku delež mladih kot najpogosteje opravljanje dejavnosti navaja obiskovanje festivalov (0,62 %), ustvarjanje digitalnih vsebin (objave vseh vrst na socialnih omrežjih, blogi, spletne strani itd.) v 0,41 % in v 0,21 % druge dejavnosti (pospravljanje, drogiranje).

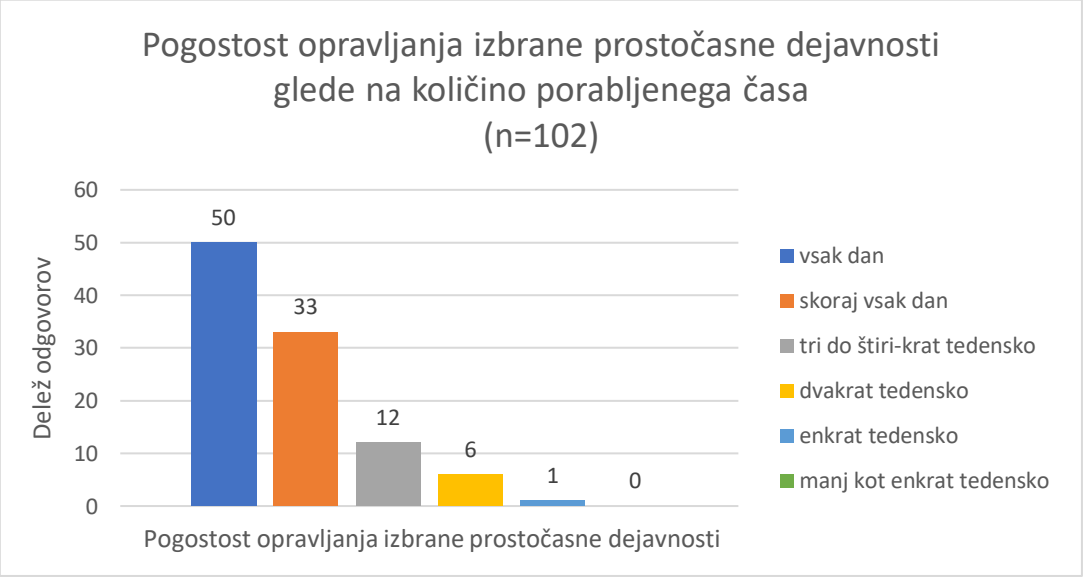

Slika 6: Prikaz šestih najpogosteje opravljanih prostočasnih dejavnosti glede na vse zbrane odgovore *(n=106)*

Rezultati se pri vprašanju Q4 nekoliko razlikujejo od rezultatov pri Q3. Prav tako sem v primeru Q4 iz grafa izločila vse ostale dejavnosti, ki jih je navedel manj kot 7,5-odstoten delež dijakov. Izmed celotnega nabora odgovorov (116), je grafično prikazanih le 90 (odgovori, ki jih je celoten vzorec dijakov navedel v več kot 7,5-odstotnem deležu. Daleč najpogosteje se dijaki ukvarjajo s športnimi dejavnostmi (slabih 22 % celotnega vzorca). Za razliko od Q3, kjer so dijaki navajali, da se najpogosteje družijo s prijatelji, je druženje s

prijatelji po pogostosti opravljanja na tretjem mestu (slabih 13 %). Druga najpogosteje opravljana dejavnost pri Q3 in Q4 je poslušanje glasbe – delež odgovorov se med seboj na prvi pogled močno razlikuje (57,98 % pri Q3 in 17,24 % pri Q4). Pri tem je po mojem mnenju potrebno upoštevati, da je število vseh analiziranih odgovorov pri Q3 486, pri Q4 pa 116. Ta podatek občutno spremeni na videz velik razkorak med najpogosteje izbranimi odgovori. Razlika je v tem, da so dijaki pri Q3 navajali vsak po največ pet dejavnosti, ki jih opravljajo najpogosteje, pri Q4 pa zgolj eno, ki jo opravljajo najpogosteje od vseh izbranih oziroma naštetih. Razlog, da je zbranih odgovorov v primeru Q4 nekoliko več kot 102 (kar predstavlja celoten obseg vzorca) je v tem, da so nekateri dijaki namesto zaprtih podajali proste odgovore, v katerih so našteli drugo prostočasno dejavnost, ali pa so bili njihovi odgovori neustrezni in sem jih zato izločila. Podobno je proces kodiranja in prikaza podatkov potekal v primeru Q3, le da so dijaki tam navajali več odgovorov (kot je to od njih zahtevalo vprašanje).

Ugotavljam, da so med šestimi najpogosteje opravljanimi prostočasnimi dejavnostmi v nestrukturiranem prostem času v celotnem vzorcu dijakov, ki znaša 102 osebi, sledeče: športne dejavnosti (21,55 %), poslušanje glasbe (17,24 %), druženje s prijatelji (12,93 %), spremljanje vsebin na socialnih omrežjih (9,48 %), gledanje filmov in serij (9,48 %) in sprostitvene dejavnosti (6,9 %).

Slika 7: Pogostost opravljanja izbrane prostočasne dejavnosti glede na količino porabljenega časa *(n=102)*

V navezavi na vrste prostočasnih dejavnosti, predstavljene zgoraj, me je zanimalo tudi, kako pogosto jih dijaki opravljajo. **Izkazalo se je, da vsaj polovica dijakov (50 %) izbrano prostočasno dejavnost opravlja vsak dan.** Dobra tretjina dijakov (33%) izbrano dejavnost opravlja skoraj vsak dan. Preostalih 19 % mladih se opravljanja izbrane prostočasne dejavnosti poslužuje bodisi tri- do štiri-krat tedensko (12 %) bodisi dvakrat (6 %) oziroma le enkrat tedensko (1 %). Iz grafičnega prikaza je jasno razvidno, da se pogostost opravljanja izbrane dejavnosti v analiziranem vzorcu dijakov precej razlikuje in da krivulja postopno pada. Iz vzorca lahko tako razberem, da je delež mladih, ki izbrano dejavnost opravlja vsak dan (50 %), v primerjavi z deležem mladih, ki izbrano dejavnost opravljajo tri- do štiri-krat tedensko (12 %) skoraj štirikrat večji. Zanimivo je, da je kar 50 % mladih izbralo odgovor »vsak dan«, medtem ko preostalih 50 % respondentov navaja drugače. Enote vzorca se tako po pogostosti opravljanja dejavnosti med seboj precej razlikujejo. To lahko kaže na to, da dijakom ustrezajo zelo različne stopnje pogostosti opravljanja izbranih dejavnosti. Iz tega sklepam, da vzorcu dijakov količina časa, ki ga vložijo v opravljanje dejavnosti, ni nujno premo sorazmerna s količino zadovoljstva, ki jim ga izbrana dejavnost prinaša.

Iz podatkov, ki jih prikazujejo zgornji podatki, sklepam, da je hipoteza 1 (H1) potrjena, saj večina mladih v svojih odgovorih navaja vsaj eno do pet dejavnosti, ki jih lahko razberemo iz seznama prostočasnih dejavnosti, vključenega v anketni vprašalnik pod vprašanje Q3. Enaka ali vsaj sorodna pojmovanja prostočasnih dejavnosti so v veliki večini razvidna tudi v analizi prostih odgovorov na Q1 in analizi odgovorov na Q4. Analiza omenjenih treh vprašanj torej nakazuje na to, da je hipoteza sprejeta.

Izvedla sem tudi dodatno analizo odgovorov, saj sem želela prikazati še, katere dejavnosti dijaki izvajajo vsak dan, katere pa manj pogosto. Dijake sem razdelila v šest skupin po pogostosti izvajanja izbrane dejavnosti. Spodnje frekvenčne tabele prikazujejo, katero dejavnost so si izbrali dijaki (Q4) v vsaki od šestih skupin (po Q5).

Dijaki iz skupine 1 so v povprečju navajali, da izbrano dejavnost najpogosteje opravljajo vsak dan (49,02 % celotnega vzorca). V skupini 1 se je najpogosteje pojavljal odgovor »poslušanje glasbe« v 34 %, takoj za njim pa uporaba socialnih omrežij v 20 %. Šport je po pogostosti izvajanja vsak dan na tretjem mestu (14 %). Druženje s prijatelji se je pojavilo v 10 %, gledanje filmov in serij ter sprostitev v 6 %, ostale izmed najpogosteje opravljanih

dejavnosti (branje, umetnost, gospodinjska opravila, obiskovanje lokalov in preživljanje časa s partnerji) pa le v 2 %.

Dijaki iz skupine 2, ki izbrano dejavnost opravljajo 5 do 6-krat tedensko, štejejo 32,35-odstotni delež celotnega vzorca (n=102). Največ dijakov iz te skupine se najpogosteje ukvarja s športom (42,43 %), najmanj uporabljajo socialna omrežja in berejo (oboje 3,03 %). V občutno manjšem deležu tudi poslušajo glasbo (9,09 %). Nekoliko več kot dijaki iz prve skupine se družijo s prijatelji (12,12 %) in partnerji (6,06 %) ter gledajo filme in serije (12,12 %). Podobno kot dijaki iz skupine 1, se tudi dijaki iz skupine 2 sproščajo v približno 6 % (natančneje 6,06 %). Za razliko od skupine 1, je skupina 2 navedla tudi petje in igranje glasbil, ki ga skoraj vsak dan opravljajo v 6,06 %.

3 do 4-krat tedensko se dijaki iz skupine 3 najpogosteje družijo s prijatelji (33,33 % vseh dijakov v skupini in 11,76 % dijakov celotnega vzorca. S športom se 3 do 4-tedensko ukvarja le 16,67 % dijakov, kar je za 25,76 % manj kot dijaki iz skupine 2, a obenem več kot dijaki iz skupine 1 (za 2,67 %). V enakem deležu (16,67 %) dijaki prav tako gledajo filme in serije, kar je za vsaj četrtino pogosteje kot dijaki iz skupine 2 in se sproščajo, kar je za vsaj polovico pogosteje kot dijaki iz skupine 2. Druženja s partnerji je v tej skupini nekoliko več. Delež v primerjavi s skupino 1 in 2 postopno raste (8,33 %). Skupina 3 je za razliko od prvih dveh kot najpogosteje opravljano dejavnost navedla še ustvarjanje digitalnih vsebin, ki se jih dijaki te skupine poslužujejo v 8,33 %.

Četrta skupina šteje skupno le 6 dijakov, kar predstavlja 5,88-odstotni delež celotnega vzorca (n=102). Druženje s prijatelji je v 4. skupini poleg ogleda filmov in serij najpogosteje izvajana dejavnost (33,33 %) – zanimivo je, da je delež enak kot v skupini 3. V skupini 4 je delež dijakov, ki se najpogosteje ukvarjajo s športom, enak skupini 3 (16,67 %). Dvakrat tedensko v večji meri kot prejšnje tri skupine tudi gledajo filme in serije (33,33 %). Tudi tu (kot v primeru druženja s partnerji pri skupini 3) delež z zmanjšanim časom postopoma narašča. Prav tako je kot v skupini 2 prisotno petje in igranje glasbil, vendar v primerjavi z velikostjo skupine v vsaj dvakrat večji meri (16,67 %).

Zadnja, 5. skupina vključuje le enega dijaka (ta predstavlja 0,98-odstotni delež celotnega vzorca). Prostočasna dejavnost, ki jo kot najpogosteje opravljano izvaja enkrat na teden, se ne pojavlja v nobeni izmed prejšnjih skupin (obiskovanje festivalov).

4.2.2 Hipoteza 2

»Mladi se v nestrukturiranem prostem času najpogosteje odločajo za dejavnosti, ki jim omogočajo druženje z vrstniki (bodisi v živo ali preko spletnih medijev)«.

Tabela 1: Način opravljanja prostočasne dejavnosti: sami ali v družbi

Q6 Ali izbrano dejavnost najpogosteje opravljate sami ali v družbi?			
Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Kumulativni odstotek
1 (sam/a)	**68**	67 %	67 %
2 (v družbi)	**34**	33 %	100 %
Skupaj	102	100 %	

Dve tretjini dijakov navajata, da izbrano dejavnost najpogosteje opravljata sami, medtem ko dobra tretjina dijakov navaja, da dejavnost pogosteje opravlja v družbi.

Iz dobljenih podatkov je razvidno, da mladi v veliki večini (več kot dve tretjini dijakov) izbrane dejavnosti pogosteje kot v družbi oziroma skupini opravljajo individualno. Ugotovitev kaže na to, da dijaki tekom nestrukturiranega prostega časa raje preživljajo prosti čas v samoti kot v družbi.

Zgornja tabela (Q6) z vsemi vključenimi podatki predstavlja podlago za izračun χ^2–testa (v SPSS), s katerim sem statistično preverila hipotezo H2.

Vrednost χ^2 je večja od 0, povezanost med spremenljivkama obstaja. Respondenti v anketi na obe kategoriji odgovorov (sam/v družbi) niso odgovarjali enako pogosto ($\chi^2_{(1)}$=11,333; p<0,001). Ta rezultat je usmerjen nasprotno od zastavljene ničelne hipoteze H2, ki jo zato lahko zavrnem. Dijaki so statistično značilno pogosteje podali odgovor, da se v nestrukturiranem prostem času najpogosteje ne odločajo za dejavnosti, ki jim omogočajo druženje z vrstniki (bodisi v živo ali preko spletnih medijev), temveč to pogosteje počnejo sami kot v družbi (67 % odgovorov »sam/a« in 33 % odgovorov »v družbi«).

Dijaki, ki nestrukturiran prosti čas pogosteje opravljajo v družbi, v *Tabeli* 2 navajajo naslednje posameznike oziroma skupine ljudi, s katerimi opravljajo izbrane dejavnosti.

Tabela 2: Način opravljanja prostočasne dejavnosti: v družbi in s kom

Q7 V kolikor izbrano dejavnost pogosteje opravljate v družbi, s kom jo izvajate?	
Odgovori	Relativna frekvenca
1 (z vrstniki in prijatelji)	29
3 (z ožjimi družinskimi člani (sestre, bratje, itn.))	1
4 (s partnerjem/partnerko)	1
5 (drugo: trener, pes)	2
6 (neopredeljeno)	1
Skupaj	**34**

Delež dijakov (33 %), ki je na Q6 odgovoril z odgovorom b) (v družbi) navaja, da se v večini najpogosteje odloča za opravljanje dejavnosti v družbi vrstnikov in prijateljev (kar 85,30 %). V le 2,94 % dijaki, ki pogosteje opravljajo dejavnosti v družbi kot sami navajajo, da le-te opravljajo skupaj z ožjimi družinskimi člani ali s partnerjem oziroma partnerko. V enakem deležu (2,94 %) sta dva izmed dijakov navedla, da svoj nestrukturiran prosti čas najpogosteje opravljata skupaj s trenerjem (1 odgovor) ali skupaj s psom (1 odgovor).

4.2.3 Hipoteza 3

»Mladi se večinoma ukvarjajo s prostočasnimi dejavnostmi, ki vključujejo gibanje in športno udejstvovanje na prostem, in manj s prostočasnimi dejavnostmi, ki jih lahko opravljajo v zaprtih prostorih«.

Tabela 3: Lokacija opravljanja prostočasne dejavnosti: zaprti in odprti prostori

Q8 Kje izbrano dejavnost najpogosteje opravljate?		
Odgovori	Frekvenca	Odstotek
zaprti prostori		
1 (doma)	63	78,75

2 (v športnih, kulturnih, izobraževalnih in drugih ustanovah)	16	20
3 (v prevoznem sredstvu)	1	1,25
Skupaj	**80**	100
odprti prostori		
4 (na javnih površinah)	18	81,81
5 (na prizoriščih kulturnih prireditev)	1	4,46
6 (v naravi)	3	13,64
Skupaj	**22**	100

Večina dijakov celotnega vzorca (N=102) (78,43 %) prostočasne dejavnosti pogosteje kot v odprtih, izvaja v zaprtih prostorih. V kategoriji dijakov, ki navajajo odgovor »zaprti prostori« (n=80), natančneje 78,75 %, izbrane aktivnosti najpogosteje opravlja doma kot v športnih, kulturnih, izobraževalnih in drugih ustanovah (20 %) ali v prevoznem sredstvu (1,25 %). V kategoriji »odprtih prostorov« (n=22) dijaki najpogosteje navajajo javne površine (81,81 %) v primerjavi s prizorišči kulturnih prireditev (4,55 %) oziroma preživljanjem časa v naravi (13,64 %).

Zgornja tabela (Q8) z vsemi vključenimi podatki je podlaga za izračun χ^2-testa (v SPSS), s katerim sem statistično preverila hipotezo 3. Z njim sem primerjala distribuciji odgovorov za zaprte in odprte prostore hkrati.

Med dijaki, ki se večinoma ukvarjajo s prostočasnimi dejavnostmi, ki jih lahko opravljajo v zaprtih prostorih, sem prišla do ugotovitve, da izbrane dejavnosti pogosteje opravljajo doma

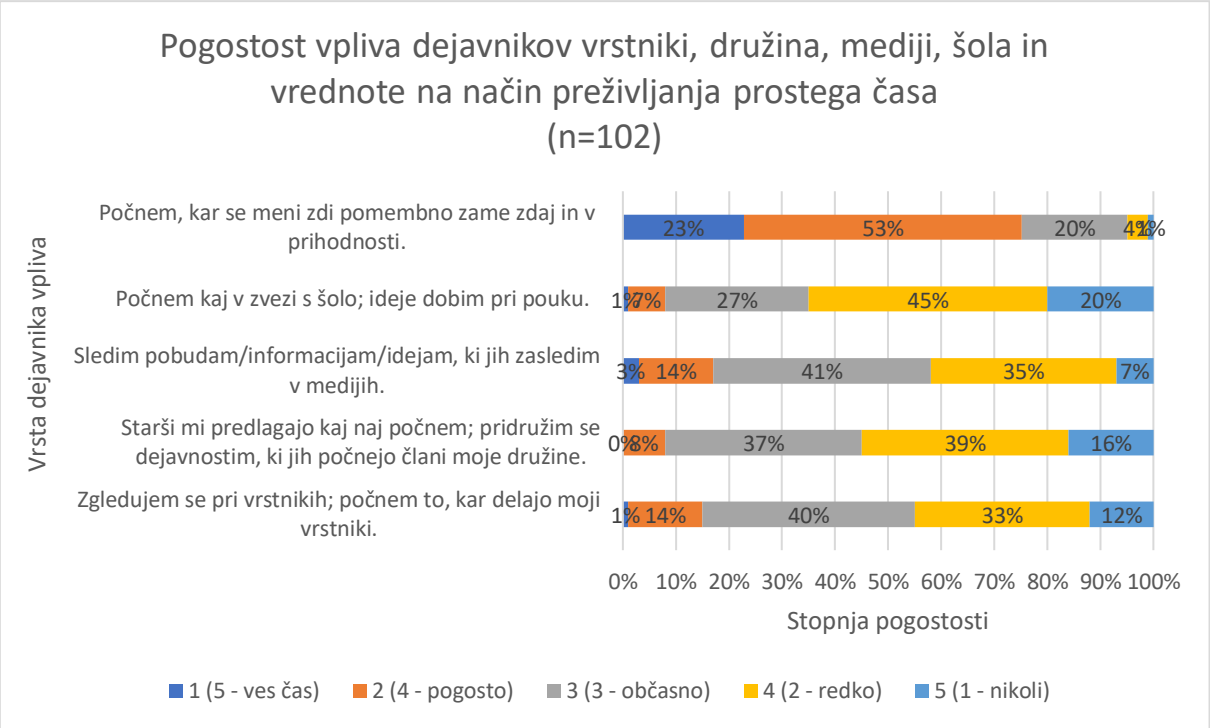
(80,00 %) (v primerjavi z opravljanjem prostočasnih dejavnosti v športnih, kulturnih, izobraževalnih in drugih ustanovah (20 %) ali z opravljanjem prostočasnih dejavnosti v prevoznem sredstvu (1,25 %). χ^2-test za Q8a je večji od 0 ($\chi^2_{(3)}$=82,706; p=0,000), povezava je statistično značilna in obstaja. Med dijaki, ki se večinoma ukvarjajo s prostočasnimi dejavnostmi, ki jih lahko opravljajo v odprtih prostorih, sem prišla do ugotovitve, da izbrane dejavnosti pogosteje opravljajo na javnih površinah (81,81 %) kot v naravi (13.64 %) ali na prizoriščih kulturnih prireditev na prostem (4.55 %). χ^2-test za Q8b je večji od 0 ($\chi^2_{(3)}$==162,087; p=0,000), povezava je statistično značilna in obstaja.

Primerjava Q8a in Q8b: ničelna H3 se zavrne, saj je vrednost χ^2 pri dveh stopinjah prostosti večja od 0, kar pomeni, da je povezava med spremenljivkama »kraj opravljanja prostočasne dejavnosti – zunanji ali notranji prostor statistično značilna in obstaja ($\chi^2_{(2)}$ =102,000; p=0,000). Moč povezanosti (Cramérjev V) znaša 0,577. Povezanost med rezultati Q8a in Q8b je srednje močna, zmerna. Korelacija c (Pearsonov koeficient korelacije) znaša -0,774. Povezanost med Q8a in Q8b obstaja. Smer povezanosti je negativna, kar nam pove, da so tisti dijaki, ki čas pogosteje preživljajo v notranjih prostorih, redkeje poročali, da prosti čas preživljajo zunaj.

Primerjava opazovanih vrednosti in pričakovanih vrednosti: primerjava odgovorov na Q8a in Q8b je pokazala, da so dijaki pri trditvi Q8a kot kraj, kjer najpogosteje opravljajo izbrano prostočasno dejavnost, navedli dom (61,76 % dijakov), pri trditvi Q8b pa javne površine (17,65 % dijakov). Na podlagi tega lahko H3 zavrnem, saj je ravno obratno usmerjena (pogosteje preživljajo prosti čas zunaj kot v notranjih prostorih) od dobljenih odgovorov dijakov.

4.2.4 Hipoteza 4

»Največji vpliv na odločitve, kaj bodo počeli v nestrukturiranem prostem času, mladi zaznavajo pri svojih vrstnikih (večji kot vpliv socialnih omrežij in vsebin, ki jih na njih spremljajo)«.

Slika 8: Zaznani vpliv dejavnikov vrstniki, družina, mediji, šola in vrednote na način preživljanja prostega časa *(n=102)*

Pogostost vpliva dejavnikov (vrstniki, družina, mediji, šola in vrednote) na način preživljanja prostega časa iz zgornjega grafičnega prikaza jasno nakazuje na to, da dijaki vpliv lastnih ciljev oziroma vrednot (*»Počnem, kar se meni zdi pomembno zame zdaj in v prihodnosti.«*) v povprečju rangirajo najvišje na lestvici pogostosti od 1 (»nikoli«) do 5 (»ves čas«). Dejavnik vrednot namreč zajema največ odgovorov »pogosto« in »ves čas«, skupno več kot 74 % odgovorov celotne populacije vzorca dijakov. Dejavnik vpliva šola (*»Počnem kaj v zvezi s šolo; ideje dobim pri pouku.«*) na izbire dijakov o vrsti prostočasne dejavnosti je v povprečju najnižji, saj je največ dijakov na lestvici stopnje pogostosti izbralo odgovor »redko« (45 % celotne populacije vzorca dijakov). Ostali dejavniki vpliva (vrstniki, družina in mediji) na odločitve in izbire dijakov pogosteje kot »ves čas« ali »nikoli« vplivajo »pogosto« ali »občasno« (pri vsakemu posameznemu naštetemu dejavniku skupno v več kot 73 %). Podoben delež odgovorov pri stopnjah pogostosti »pogosto« in »občasno« (v skupni vrednosti 72 %) dijaki navajajo tudi pri dejavniku šola. Z izjemo dejavnika vrednote imajo vsi ostali dejavniki vpliva na dijake »občasno« ali »redko« več kot dvo-tretjinski delež vpliva (72- do 76-odstotni delež vpliva). Z analizo podatkov s pomočjo vrstičnega grafikona sem tako prišla do zaključka, da dijaki v povprečju (naj)pogosteje opažajo vpliv dejavnika

vrednote na njihove izbire o preživljanju nestrukturiranega prostega časa, kot pa ostalih dejavnikov vpliva. V primerjavi z ostalimi dejavniki vpliva vrednote na izbire dijakov na stopnji »pogosto« in »ves čas« vpliva v največji meri (skupno 74,50 % na celotni populaciji vzorca dijakov (v primerjavi s skupnim odstotkom ostalih dejavnikov, katerih vrednost niha od približno 8 do 17 %).

Tabela 4: Vpliv vrstnikov na izbiro prostočasne dejavnosti

Q9a Zgledujem se pri vrstnikih; počnem to, kar delajo moji vrstniki.			
AS (aritmetična sredina)	3,61		
SD (standardna deviacija)	1,429		
Odgovori	Relativna frekvenca	Združeno (1+2), 3, (4+5)	Relativni odstotek
1 (5 - ves čas)	1		
2 (4 - pogosto)	14	15	14,71 %
3 (3 - občasno)	41	41	40,2 %
4 (2 - redko)	34	46	45,1 %
5 (1 - nikoli)	12		
Skupaj	102		

Tabela 5: Vpliv medijev na izbiro prostočasne dejavnosti

Q9c Sledim pobudam/informacijam/idejam, ki jih zasledim v medijih.			
AS (aritmetična sredina)	3,51		
SD (standardna deviacija)	1,454		
Odgovori	Relativna frekvenca	Združeno	Relativni odstotek
1 (5 - ves čas)	3		
2 (4 - pogosto)	14	17	16,67 %

3 (3 - občasno)	42	42	41,18 %
4 (2 - redko)	36	43	42,16 %
5 (1 - nikoli)	7		
Skupaj	102		

Hipotezo 4 sem preverila na osnovi odgovorov na vprašanji Q9a in Q9c, prikazanih v Tabelah 3 in 4, in sicer sem statistično pomembnost razlike med njima izračunala s t-testom porazdelitve (v SPSS).

Q9: *»Kako oziroma na podlagi katerih informacij se odločate, kako boste preživljali svoj prosti čas? Ocenite, kako pogosto na vaše odločitve, kako boste preživeli prosti čas, vplivajo navedeni dejavniki«.* S t-testom, ki primerja povprečna odgovora (aritmetični sredini) na Q9a (*»Zgledujem se pri vrstnikih; počnem to, kar delajo moji vrstniki«*) in Q9c (*»Sledim pobudam/informacijam/idejam, ki jih zasledim v medijih«*) sem želela izvedeti, ali so respondenti v povprečju na vprašanji odgovarjali podobno oziroma različno. t-test je pokazal, da med povprečnima odgovoroma na postavki Q9a (M=3,61, SD=1,43) in Q9c (M=3,51, SD=1,45) pri 95 % stopnji tveganja ni statistično značilnih razlik ($t_{(101)}$=0,561; p=0,576). Na podlagi tega lahko H4 zavrnem.

4.2.5 Hipoteza 5 in Hipoteza 6

H5: ***»Mladi, ki v prostem času uporabljajo socialna omrežja kot so Facebook, Instagram, TikTok itd., več časa namenjajo spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot pa spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev)«.***

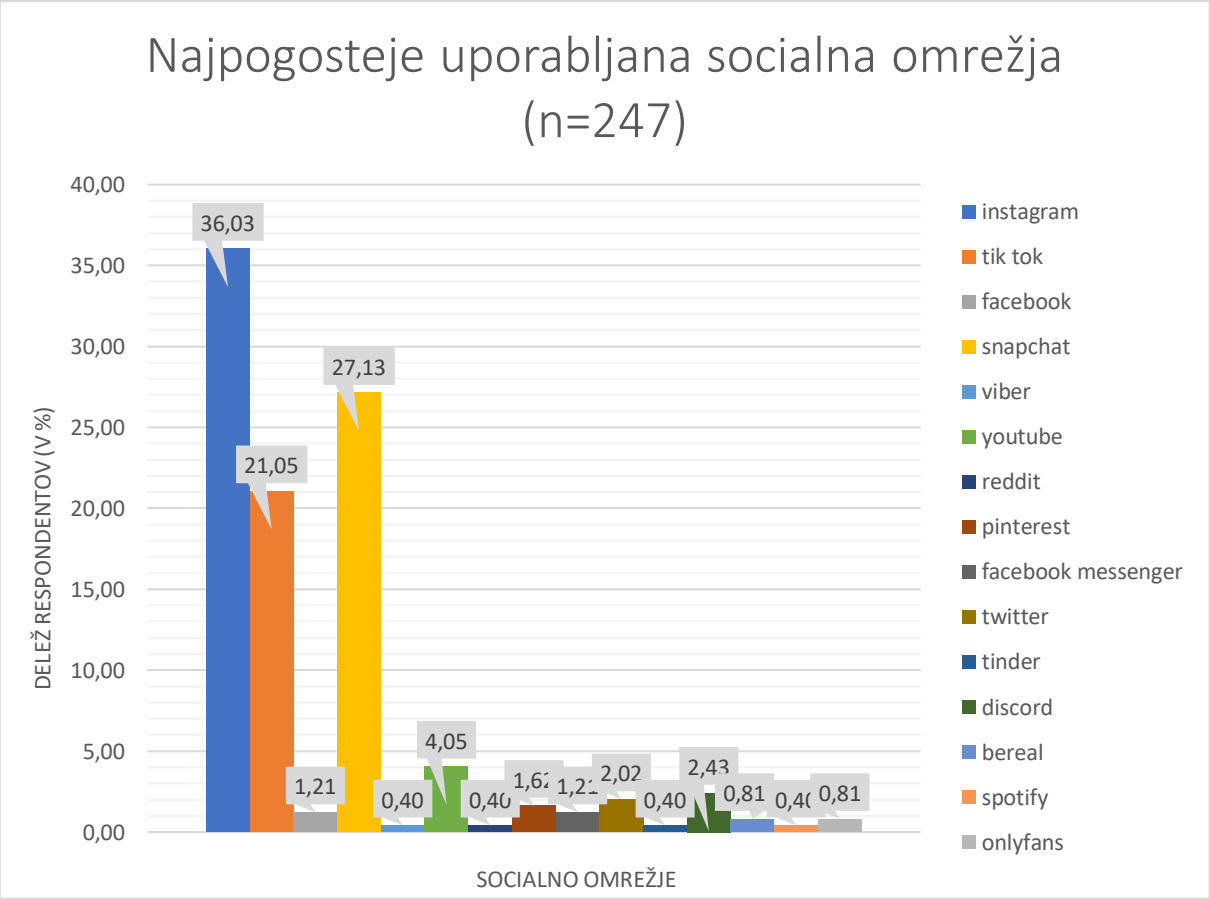
H6: ***»Pri odločitvah o tem, katere vsebine bodo spremljali na socialnih omrežjih, mladi najpogosteje sledijo svojim prijateljem in vrstnikom«.***

Na hipotezo 5 sem preverjala na podlagi treh vprašanj, in sicer Q11 – Ali uporabljate vsaj eno izmed socialnih omrežij?, Q12 – katera omrežja uporabljajo? in Q13, pri katerem sem podrobneje ugotavljala, komu mladi pogosteje sledijo – vrstnikom ali vplivnežem.

Tabela 6: Uporaba socialnih omrežij: da ali ne

Q11 Ali uporabljate vsaj eno izmed socialnih omrežij kot so *Facebook*, *Facebook Messenger*, *Viber*, *Instagram*, *TikTok*, *Snapchat*, *Discord* itn.?			
Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Kumulativa
1 (da)	102	100 %	100 %
2 (ne)	0	0 %	100 %
Skupaj	102	100 %	

Ker vsi respondenti navajajo, da uporabljajo socialna omrežja (100-odstotna uporaba vsaj enega socialnega omrežja), rezultatov ne morem dalje primerjati, niti to nebi bilo smiselno, saj ni respondentov, ki jih ne.

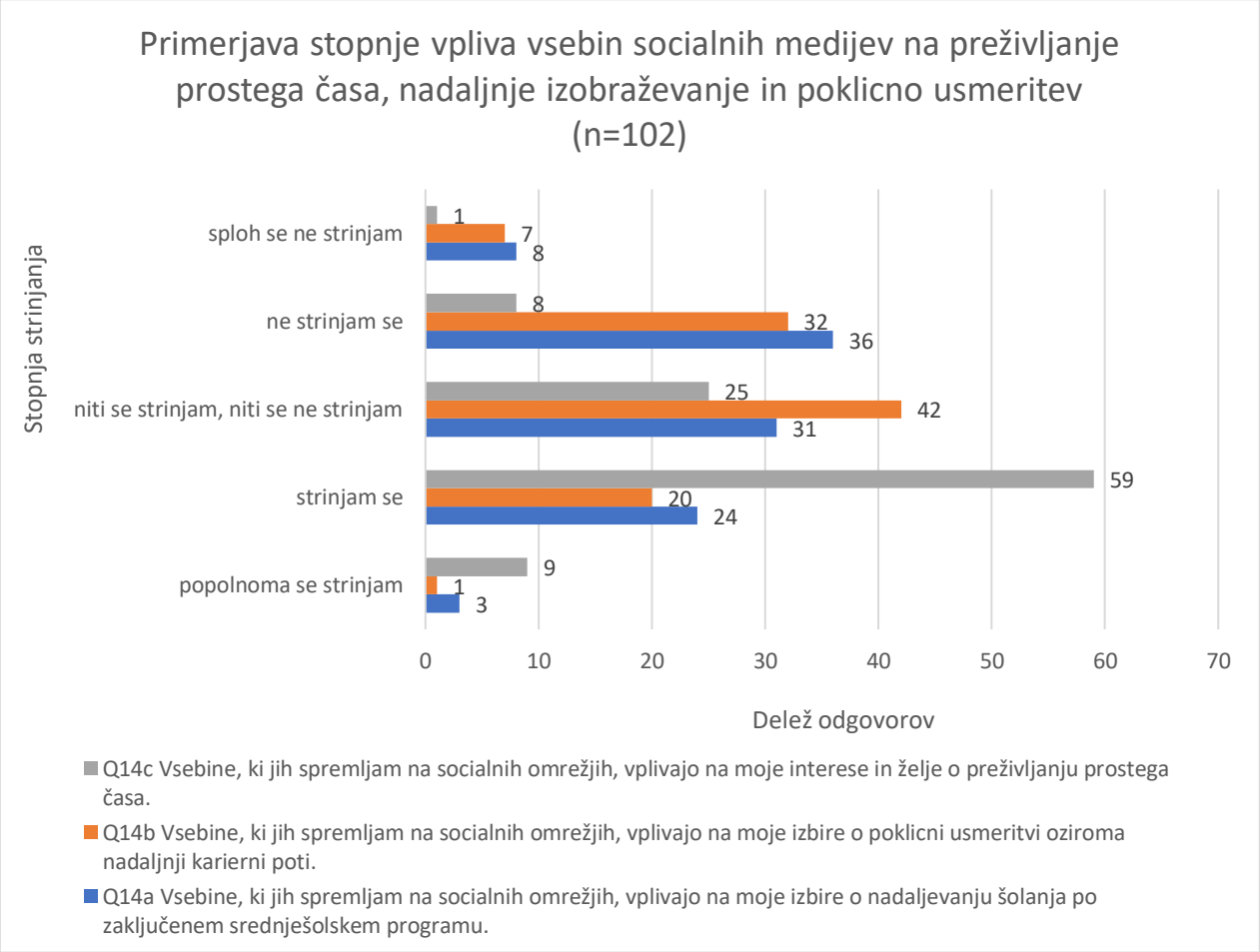
Slika 9: Najpogosteje uporabljana socialna omrežja med dijaki *(n=247)*

Iz zgornje tabele (Q12) razbiram, da dijaki v povprečju najpogosteje uporabljajo socialno omrežje *Instagram* (v 36,03 %), kar predstavlja več kot tretjino vseh uporabnikov v vzorcu.

Kmalu za njim, s 27,13 %, kar predstavlja manj kot tretjino vseh uporabnikov, sledi *Snapchat*. Tretje mesto na lestvici najpogosteje uporabljanih socialnih omrežij v starostni skupini od 15 do 20 let, zaseda *TikTok*, ki ga uporablja več kot petina dijakov v analiziranem vzorcu (21,05 %).

Med druga socialna omrežja oziroma spletne platforme, ki jih dijaki še (sicer znatno manj pogosto) uporabljajo v 0,40 do 4,05 odstotkih, spadajo še: Y*outube* (4,05 %), D*iscord* (2,43 %), *Twitter* (2,02 %), *Pinterest* (1,62 %), *Facebook* in *Facebook messenger* (1,21 %), *Bereal* in *Onlyfans* (0,81 %) ter *Viber*, *Reddit*, *Tinder* in *Spotify* (vsak posamezno v 0,40 %).

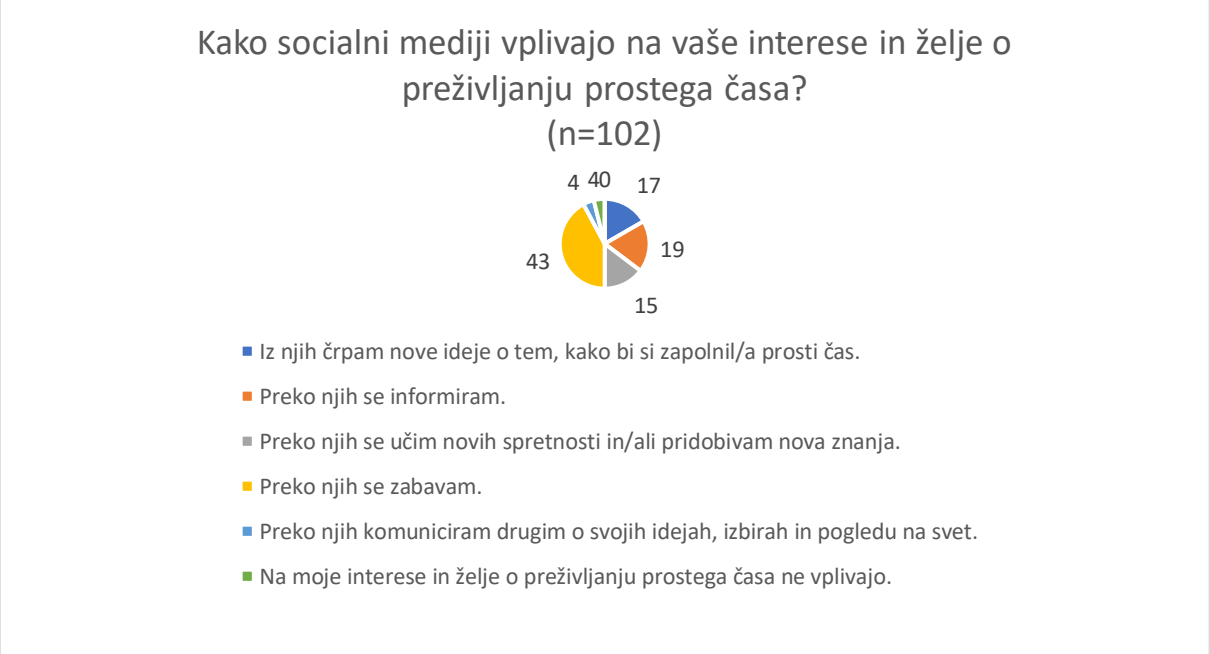
Vpliv medijskih vsebin na preživljanje prostega časa je razviden iz odgovorov na Q14 in Q15.

Slika 10: Stopnja vpliva vsebin, ki jih dijaki spremljajo preko socialnih medijev, na nadaljnje izobraževanje in prvo zaposlitev *(n=102)*

Iz tabele je razvidno, da se dijaki v povprečju najbolj strinjajo s trditvijo Q14c (*»Vsebine, ki jih spremljam na socialnih omrežjih, vplivajo na moje interese in želje o preživljanju prostega časa«*) – bolj kot s Q14a ali Q14b. 66,67 % dijakov je na odgovor »popolnoma se strinjam« oziroma »strinjam se« namreč odgovorilo pritrdilno, medtem ko je bil delež teh dveh stopenj strinjanja pri Q14a 26,47-odstotna, pri Q14b pa 20,59 %. Zanimivo je, da so pri odgovorih »sploh se ne strinjam« in »ne strinjam se« razmerja med Q14c in Q14a (oziroma Q14b) ravno obratna. 8,82 % dijakov pri Q14c in 43,14 % pri Q14a (oziroma 38,24 % pri Q14b). Če na kratko povzamem ugotovitev – dijaki navajajo občutno višjo stopnjo vpliva medijskih vsebin na izbiro in preference o preživljanju prostega časa kot na izbiro terciarnega izobraževanja oziroma prve zaposlitve (v primerjavi s Q14a je pri Q14c je stopnja strinjanja pri postavkah strinjanja višja za vsaj njeno dvakratno vrednost, v primerjavi s Q14b pa za več kot tri-kratno).

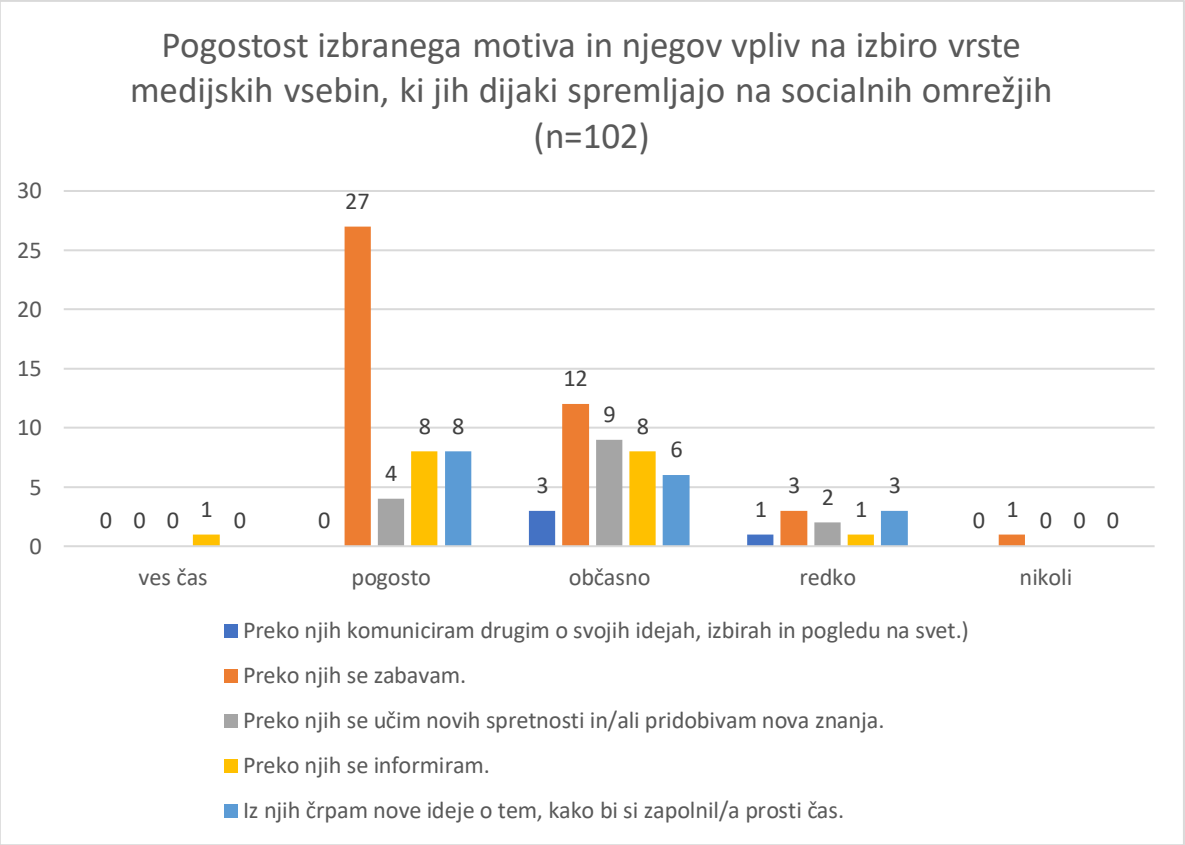
Vpliv medijskih vsebin na preživljanje prostega časa lahko povežem z dejavniki vpliva »mediji« (Q9c pri Q9 tabeli in t-testu pod točko 4.3.4. v kateri je predstavljeno preverjanje H4).

Slika 11: Način vpliva socialnih medijev na preživljanje nestrukturiranega prostega časa *(n=102)*

Socialne medije v prostem času uporabljajo vsi dijaki, vključeni v vzorec raziskave (n=102). Glavni motiv za uporabo socialno-medijskih vsebin v kontekstu preživljanja prostega časa

in z njimi povezanimi željami in interesi s strani dijakov je zabava. Socialne medije v prostem času ravno iz tega razloga v primerjavi s celotno populacijo vzorca (n=102) uporablja največji delež dijakov (42,16 %). Veliko je tudi dijakov, ki socialno-medijske vsebine uporabljajo za enega od teh treh namenov: a) informiranje (18,63 %), b) zbiranje novih idej o načinu preživljanja prostega časa (16,67 %); c) učenje novih spretnosti oziroma pridobivanje novih znanj (14,71 %). Manjši delež dijakov motivacijo črpa iz komuniciranja drugim o svojih idejah, motivih in pogledu na svet (3,92 %). Vzorec poleg zgoraj naštetih, ki motive za prostočasne dejavnosti črpajo iz socialno-medijskih vsebin, vsebuje tudi enako velik odstotek dijakov (3,92 %), ki motiva v njih ne najdejo. Ta skupina mladih je zagovornica trditve, da socialni mediji na njihove želje in interese o preživljanju prostega časa ne vplivajo.

Slika 12: Stopnja pogostosti vpliva izbranega motiva na izbiro vrste socialno-medijskih vsebin *(n=102)*

V povprečju je najpogosteje izbrana stopnja pogostosti vpliva izbranih motivov na spremljanje medijskih vsebin stopnja 4 (»pogosto«) s skupnim številom odgovorov 47 (46,08 % celotne populacije vzorca dijakov). S 37,25 % izbora ji sledi stopnja 3 (»občasno«),

in stopnja 2 (»redko«) z 9,80 % stopnjo izbora. Primerjava stopenj pogostosti pri posameznih postavkah nakazuje na to, da se daleč največje število odgovorov pri vseh postavkah giblje v vrednosti 4 (»pogosto«) in 3 (»občasno«). Najmanj dijakov je izbralo stopnjo pogostosti 5 (»ves čas«) in 1 (»skoraj nikoli«), iz česar sklepam, da dijaki tekom preživljanja prostega časa na socialnih omrežjih opisanim motivom za spremljanje medijskih vsebin pogosteje sledijo »pogosto« ali »občasno«, nekateri pa »redko«.

Najpogosteje izbran odgovor (*»Preko njih se zabavam.«*) je na stopnji pogostosti pod stopnjo 4 (»pogosto«), izbralo kar 26,47 % vseh dijakov celotne populacije vzorca. Ista postavka predstavlja najpogosteje izbran odgovor na stopnji pogostosti 3 (»občasno«) z 11,76 % izbranih odgovorov. *»Iz njih črpam nove ideje o tem, kako bi si zapolnil/a prosti čas.«* je bila najpogosteje izbrana »pogosto«. Postavki *»Preko njih komuniciram drugim o svojih idejah, izbirah in pogledu na svet.«* in *»Preko njih se učim novih spretnosti in/ali pridobivam nova znanja.«* je bila s strani celotne populacije vzorca najpogosteje izbrana pod stopnjo 3 (»občasno«). *»Preko njih se informiram.«* je bila v enaki meri najpogosteje izbrana pod stopnjo 4 (»pogosto«) in stopnjo 3 (»občasno«).

Če sem pri Q9a in Q9c raziskovala vpliv vrstnikov in vpliv medijev na izbire prostočasnih aktivnosti, sem pri Q13a in Q13b podobno, a na malo drugačen način želela ugotoviti, komu in kakšnim medijskim vsebinam mladi povprečno pogosteje sledijo – ali nanje bolj vplivajo vrstniki ali vplivneži in ostale medijske vsebine, ki ne prihajajo od oseb, s katerimi bi bili dijaki tudi v neposrednem stiku. Rezultati so predstavljeni v spodnjih tabelah.

Tabela 7: Primerjava vpliva vrstnikov in ostalih ustvarjalcev vsebin na spremljanje socialno-medijskih vsebin

Q13a Tekom uporabe socialnih omrežij več časa namenjam spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev in organizacij, s katerimi nisem v neposrednem stiku).			
Odgovori	Relativna frekvenca	Združeno (1+2), 3, (4+5)	Relativni odstotek
1 (popolnoma se strinjam)	9		
2 (strinjam se)	21	30	29,41 %

3 (niti se strinjam, niti se ne strinjam)	37	37	36,27 %
4 (ne strinjam se)	27	35	34,31 %
5 (sploh se ne strinjam)	8		
Skupaj	102		

Tabela 8: Vpliv vrstnikov na spremljanje vrste socialno-medijskih vsebin

Q13b Vsebine, ki mi jih priporočijo prijatelji in vrstniki, običajno spremljam tudi sam/a.			
Odgovori	Relativna frekvenca	Združeno (1+2), 3, (4+5)	Relativni odstotek
1 (popolnoma se strinjam)	3		
2 (strinjam se)	51	54	52,94 %
3 (niti se strinjam, niti se ne strinjam)	36	36	35,29 %
4 (ne strinjam se)	10	12	11,76 %
5 (sploh se ne strinjam)	2		
Skupaj	102		

Zgornji tabeli (Q13a in Q13b) z vsemi vključenimi podatki predstavljata podlago za izračun χ^2-testa (v SPSS). Z njim sem primerjala distribuciji odgovorov na Q13a in Q13b.

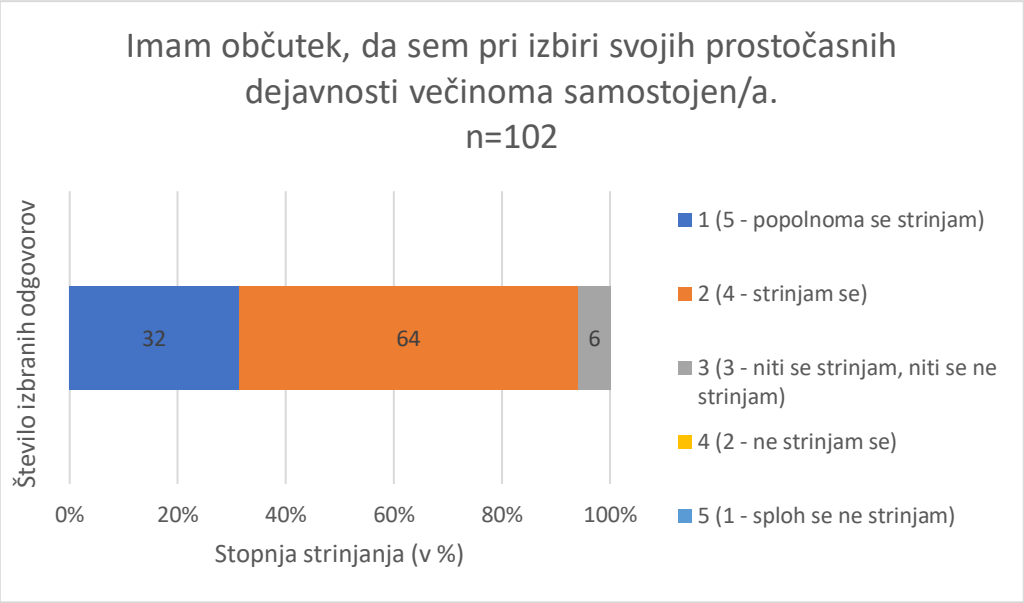
Dijaki so se s trditvijo *»Tekom uporabe socialnih omrežij več časa namenjam spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev in organizacij, s katerimi nisem v neposrednem stiku)«* strinjali v približno enakih deležih – zelo strinjali oziroma strinjali v 29,41 % ali bili neopredeljeni (36,27 %) ali se (sploh) niso strinjali (34,31 %). Dijaki so se s trditvijo *»Vsebine, ki mi jih priporočijo prijatelji in vrstniki, običajno spremljam tudi sam/a«* pogosteje (zelo) strinjali (52,94 %) kot bili neopredeljeni (niti so se strinjali/niti se niso strinjali; 35,29 %) ali se (sploh) niso strinjali (11,76 %). Ker odgovori pri Q13a ne kažejo na to, da bi se dijaki v večinskem deležu s trditvijo strinjali in ker odgovori pri Q13b kažejo, da dijaki pogosteje spremljajo vsebine svojih vrstnikov kot pa jih ne spremljajo (a ta podatek ne pove nič o primerjavi s spremljanjem vsebin vplivnežev), je hipoteza 5 zavrnjena.

Primerjava Q13a in Q13b: vrednost χ^2 pri dveh stopinjah prostosti je večja od 0, kar pomeni, da obstaja statistično značilna povezava med spremenljivkama in »stopnjo strinjanja« z njima ($\chi^2_{(2)}$=12,812; p=0,012), torej, da se dijaki z obema spremenljivkama strinjajo v različni meri. Moč povezanosti (Cramérjev V) znaša 0,251. Povezanost med rezultati Q13a in Q13b je šibka. Korelacija c (Pearsonov koeficient korelacije) znaša 0,286. Povezanost med Q13a in Q13b obstaja. Smer povezanosti je pozitivna, kar pove, da so se tisti dijaki, ki so se strinjali s Q13a, tudi pogosteje strinjali s Q13b; in obratno, tisti, ki se niso strinjali s Q13a, se pogosteje niso strinjali tudi s Q13b.

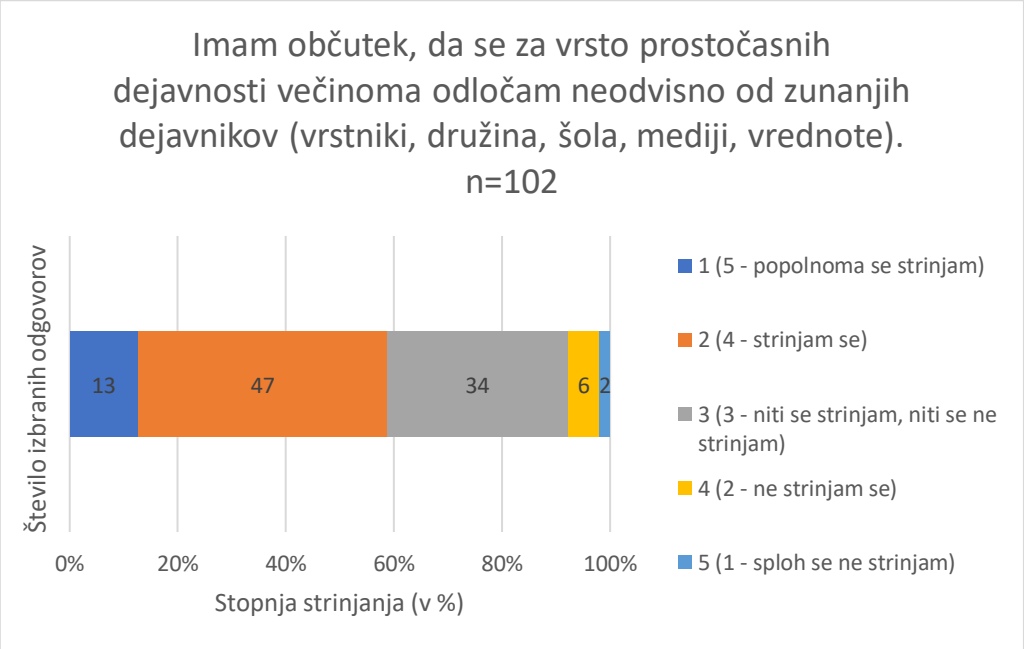
Primerjava opazovanih vrednosti in pričakovanih vrednosti: primerjava odgovorov na Q13a in Q13b je pokazala, da so dijaki pri trditvi Q13a enakomerno pogosto odgovarjali s (popolnoma) se strinjam, niti se strinjam, niti se ne strinjam in s (sploh) se ne strinjam (približno tretjina je podala vsakega od odgovorov), medtem ko so pri trditvi Q13b najpogosteje odgovarjali s (popolnoma) se strinjam (52,94 % dijakov). Torej dijaki večinoma sami gledajo vsebine, ki jim jih priporočijo prijatelji, čeprav menijo, da enako pogosto sledijo vrstnikom kot vplivnežem. Ker pa so odgovori na obe vprašanji statistično značilno zmerno pozitivno povezani, lahko hipotezo 6 potrdim.

4.2.6 Hipoteza 7

»Večina mladih samostojno izbira prostočasne dejavnosti in se zanje odloča neodvisno od zunanjih dejavnikov (družina, šola, vrstniki, mediji, vrednote)«.

Slika 13: Strinjanje dijakov s trditvijo: *»Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.« (n=102)*

Slika 14: Strinjanje dijakov s trditvijo: *»Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote).« (n=102)*

Medsebojna primerjava dveh ordinalnih spremenljivk, merjenih po stopnji strinjanja s pomočjo Likertove lestvice strinjanja pri Q10a in Q10b je pokazala, da se večina dijakov

odloča samostojno (94,12 % odgovorov »(popolnoma) se strinjam«). 5,88 % (»niti se strinjam, niti se ne strinjam«) dijakov navaja, da pri svojih odločitvah niso povsem avtonomni – torej se ne odločajo povsem samostojno ali pa morajo za to sprejemati kompromise. Prikaz stopnje samostojnosti se razlikuje od prikaza stopnje neodvisnosti glede na število dijakov, ki so odgovorili s »(popolnoma) se strinjam«. Da se odločajo neodvisno, je namreč pri Q10b navedlo nekoliko manj dijakov (58,82 %). Večji je bil tudi delež dijakov, ki so odgovorili s srednjo vrednostjo (»niti se strinjam, niti se ne strinjam«) – teh je bilo v primerjavi s Q10a več, dobro četrtino (27,45 %). Vprašanji se znatno razlikujeta predvsem v deležu odgovorov »ne strinjam se« in »sploh se ne strinjam«. Skoraj ena desetina dijakov (7,84 %) je na dano trditev o neodvisnem odločanju odgovorila z »ne strinjam se« ali »sploh se ne strinjam«, medtem ko pri Q10a (stopnja samostojnosti) tovrstnih odgovorov ni bilo.

Iz primerjave rezultatov o stopnji samostojnosti in stopnji neodvisnosti pri odločanju o preživljanju nestrukturiranega prostega časa zato sklepam, da se dijaki počutijo nekoliko bolj samostojne, ne pa tudi neodvisne od zunanjih dejavnikov. Delež pritrdilnih odgovorov »popolnoma se strinjam« in »strinjam se« se pri trditvah Q10a (94,12 %) in Q10b (58,82 %) namreč razlikuje za dobro tretjino (35,29 %).

Tabela 9: Strinjanje dijakov s trditvijo: *»Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.«*

Q10a Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.				
Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Združeno (1+2), 3, (4+5)	Relativni odstotek
1 (5 - popolnoma se strinjam)	32			
2 (4 - strinjam se)	64	1 (strinjam se)	96	94,18 %
3 (3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam)	6	3 (niti se strinjam, niti se ne strinjam)	6	5,88 %
4 (2 - ne strinjam se)	0	5 (ne strinjam se)	0	0,00 %

5 (1 - sploh se ne strinjam)	0			
		Skupaj	**102**	

Tabela 10: Strinjanje dijakov s trditvijo: *»Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote).«*

Q10b Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote).				
Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Združeno (1+2), 3, (4+5)	Relativni odstotek
1 (5 - popolnoma se strinjam)	13			
2 (4 - strinjam se)	47	1 (strinjam se)	60	58,82 %
3 (3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam)	34	3 (niti se strinjam, niti se ne strinjam)	34	33,.33 %
4 (2 - ne strinjam se)	6	5 (ne strinjam se)	8	7,84 %
5 (1 - sploh se ne strinjam)	2			
		Skupaj	**102**	

Zgornji tabeli (z distribucijo odgovorov na vprašanji Q10a in Q10b) z združenimi skrajnimi odgovori, predstavlja podlago za izračun χ^2-testa. Z njim sem primerjala distribuciji odgovorov na Q10a in Q10b.

Dijaki so se s trditvijo *»Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.«* najpogosteje strinjali oziroma zelo strinjali (94,18 %) kot bili neopredeljeni (5,88 %). Nihče izmed dijakov v vzorcu se z dano trditvijo ni strinjal oziroma se sploh ni strinjal. Dijaki so se s trditvijo *»Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola,*

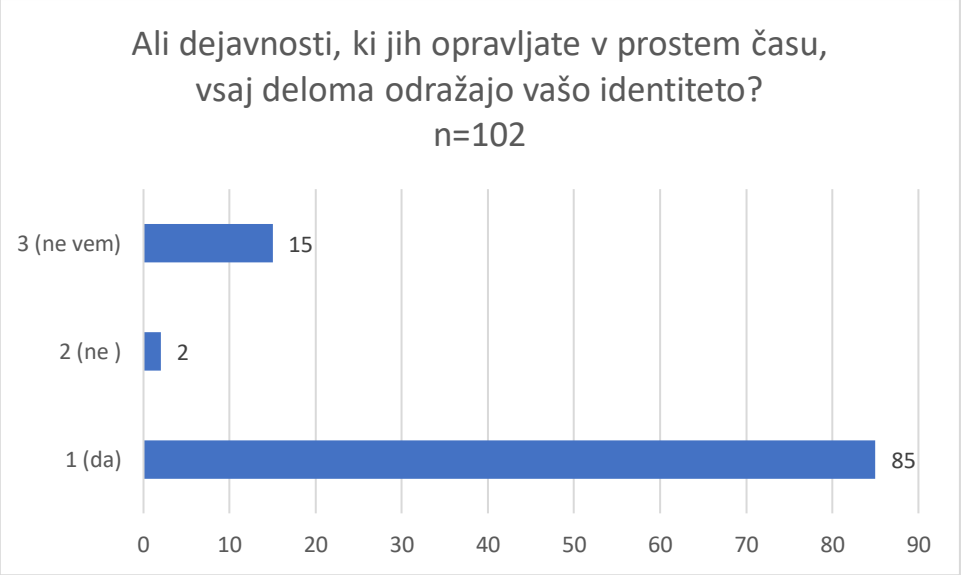
mediji, vrednote.)« pogosteje (zelo) strinjali (58,82 %) kot bili neopredeljeni (niti so se strinjali/niti se niso strinjali; 33,33 %) ali se (sploh) niso strinjali (7,84 %).

Primerjava Q10a in Q10b: H7 se potrdi, saj je vrednost χ^2 pri dveh stopinjah prostosti večja od 0, kar pomeni, da je povezava med spremenljivkama Q10a in Q10b statistično značilna in povezava obstaja ($\chi^2_{(2)}$=9,164[a]; p=0,010). Moč povezanosti (Cramérjev V) znaša 0,300. Povezanost med rezultati Q10a in Q10b je šibka. Korelacija c (Pearsonov koeficient korelacije) znaša 0,265. Povezanost med Q10a in Q10b obstaja. Smer povezanosti je pozitivna.

Primerjava opazovanih vrednosti in pričakovanih vrednosti: primerjava odgovorov na Q10a in Q10b je pokazala, da so dijaki tako pri trditvi Q10a (94,12 % dijakov), kot pri trditvi Q10b najpogosteje odgovarjali s popolnoma se strinjam oziroma strinjam se (58,82 % dijakov). Hipotezo 7 lahko potrdim, saj rezultati kažejo, da se večina dijakov o prostočasnih dejavnostih odloča samostojno in neodvisno.

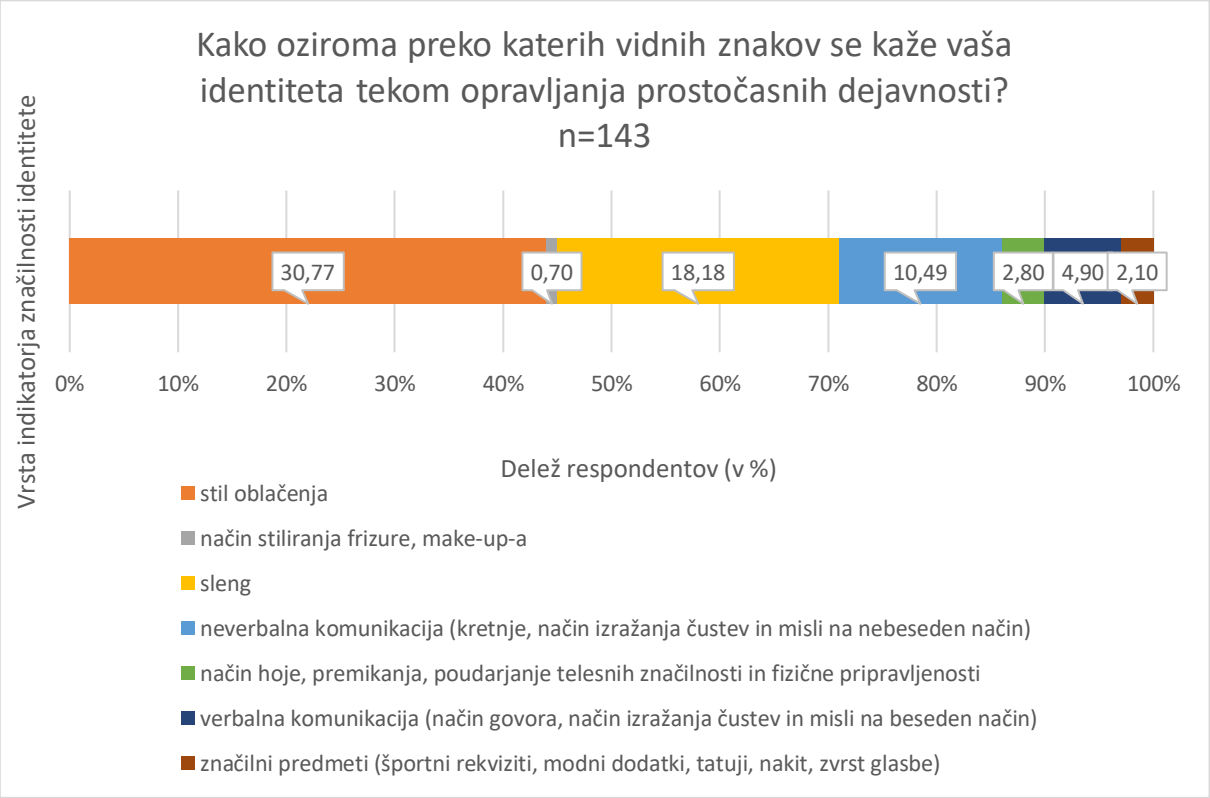
4.2.7 Hipoteza 8

»Način preživljanja nestrukturiranega prostega časa mladih odseva njihove vrednote, identiteto in življenjski slog«.

Slika 15: Odgovori dijakov na vprašanje: *»Ali dejavnosti, ki jih opravljate v prostem času, vsaj deloma odražajo vašo identiteto?« (n=102)*

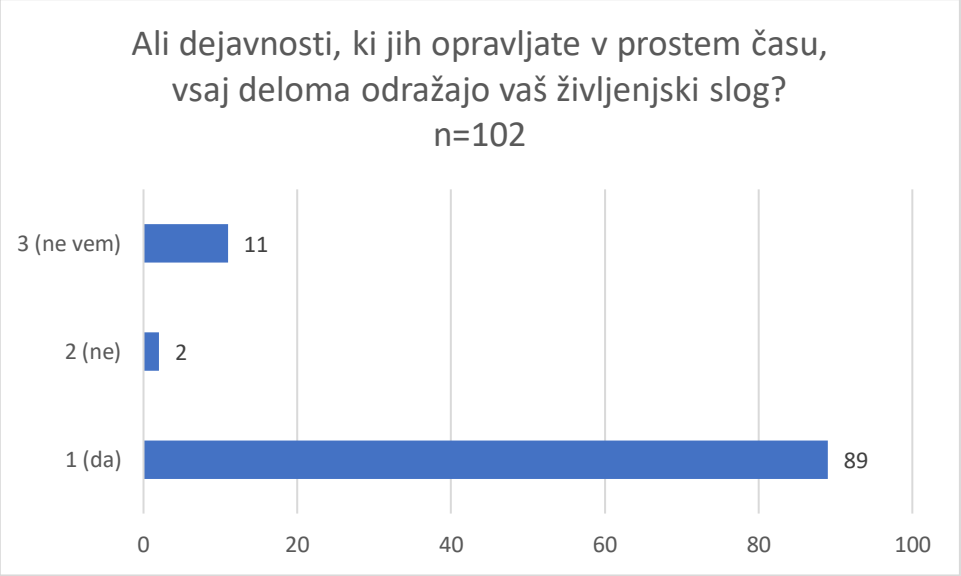
Večina dijakov (83,33 %) je mnenja, da prostočasne dejavnosti, ki jih opravljajo, (vsaj) deloma odražajo njihovo identiteto. Le 2 dijaka, kar predstavlja 1,96 % vseh dijakov, se s trditvijo ne strinjata. Sorazmerno majhen delež dijakov (14,7 %) o trditvi nima lastnega mnenja oziroma o njej ni odločeno (»ne vem«).

Slika 16: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: *»Kako oziroma preko katerih vidnih znakov se kaže vaša identiteta tekom opravljanja prostočasnih dejavnosti?« (n=143)*

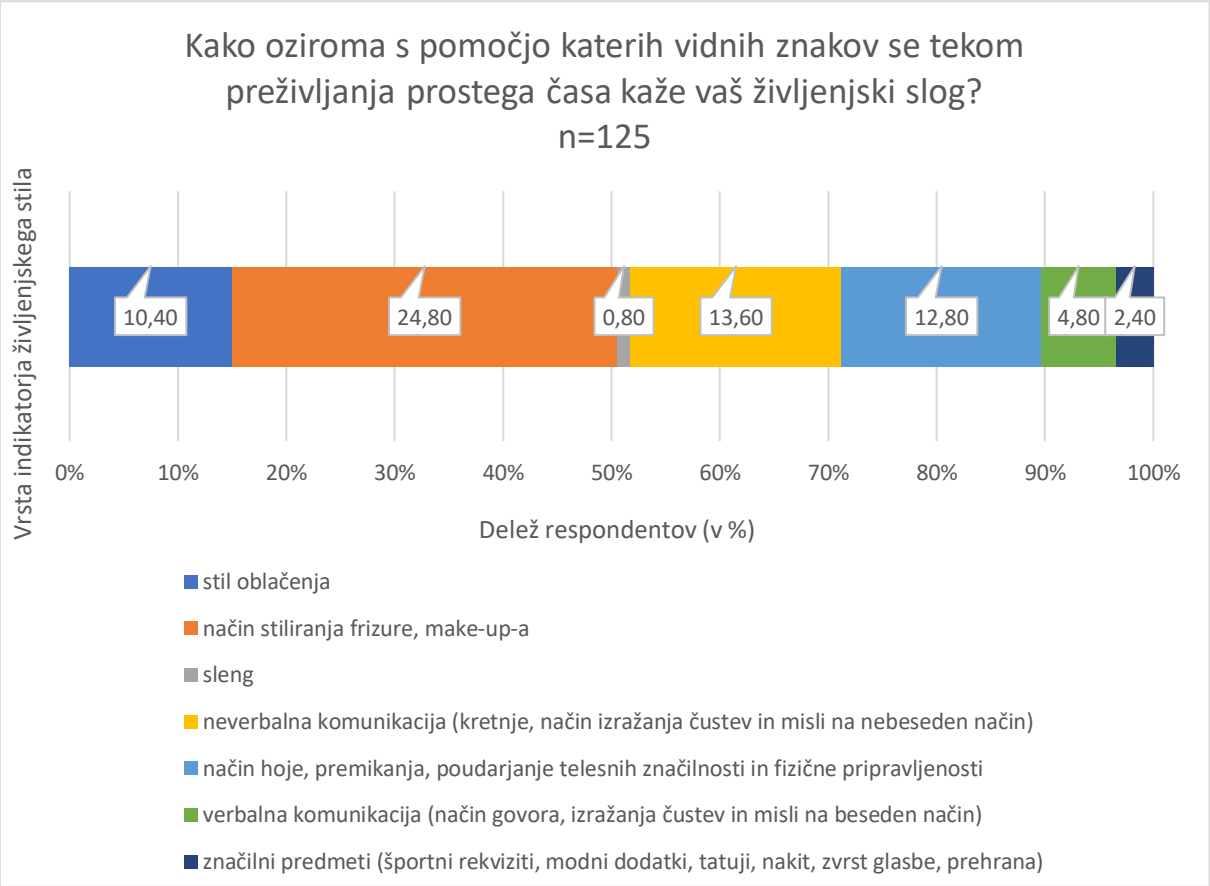
Po predhodnem kodiranju in vstavitvi podatkov v grafični prikaz sem identificirala več kategorij odgovorov o različnih načinih izražanja lastne identitete pri prostočasnih dejavnostih. Iz prikaza sem razbrala, da največ pojmovanj o načinu izražanja oziroma manifestiranja osebne identitete ali njenega dela preko opravljanja prostočasnih dejavnosti spada v kategorijo vizualnih kazalcev identitete. Prevladuje »slog oblačenja«, ki ga kot kazalec osebne identitete navaja slaba tretjina dijakov (30,77 %). V isto kategorijo spada »način stiliranja frizure, make-up-a«, ki ga navaja najmanj dijakov (0,70 %). Zadnjo skupino zajemajo »značilni predmeti«, ki se kot vizualni kazalci identitete pojavljajo pri 2,10 % dijakov. Drugi najpogostejši kazalec spada v kategorijo avdio-lingvističnih kazalcev identitete – to je »sleng« (*»posebna govorica kake skupine ljudi, zlasti mladine, za katero je*

značilna uporaba novih besed, pomenov«; FRAN v SSKJ, 2023), ki se pojavlja pri približno 20-odstotnem deležu dijakov (18,18 %). »Verbalna komunikacija« kot kazalec identitete se pojavlja v približno 5-odstotnem deležu. »Neverbalno komunikacijo« uvrščam v kategorijo motoričnih kazalcev, le-ta se kot tretji najpogostejši pojavlja v 10,49 %. V približno treh odstotkih mednje uvrščam tudi način hoje, premikanja, poudarjanja telesnih značilnosti in fizične pripravljenosti. Zaključujem, da se po osebnih izkušnjah dijakov njihova identiteta večinoma kaže predvsem preko vizualnih kazalcev (33,57 %), manj kot avdio-lingvističnih (23,08 %) ali motoričnih (13,29 %) kazalcev identitete.

Slika 17: Odgovor dijakov na vprašanje: *»Ali dejavnosti, ki jih opravljate v prostem času, vsaj deloma odražajo vaš življenjski slog?« (n=102)*

Podobno kot pri Q21, se tudi pri Q23 velika večina dijakov strinja, da prostočasne dejavnosti (deloma) odražajo njihov življenjski slog. To trdi nekoliko večji delež dijakov kot pri identiteti, in sicer kar 87,25 % dijakov. Enako kot pri Q21, se s trditvijo ne strinjata dva dijaka, enajst dijakov (10,78 %) pa o izražanju življenjskega sloga preko prostočasnih dejavnosti ni prepričanih (»ne vem«).

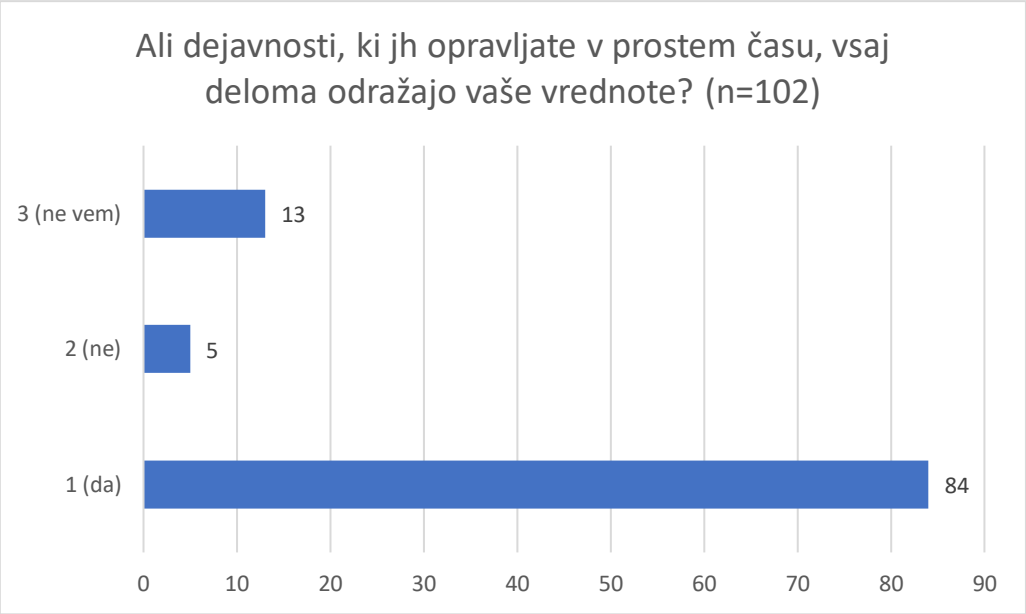

Slika 18: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: *»Kako oziroma s pomočjo katerih vidnih znakov se tekom preživljanja prostega časa kaže vaš življenjski slog?« (n=125)*

Delež dijakov, ki je na Q23 odgovoril z »da«, meni, da se njihov življenjski slog odraža preko prostočasnih dejavnosti na naslednje načine:

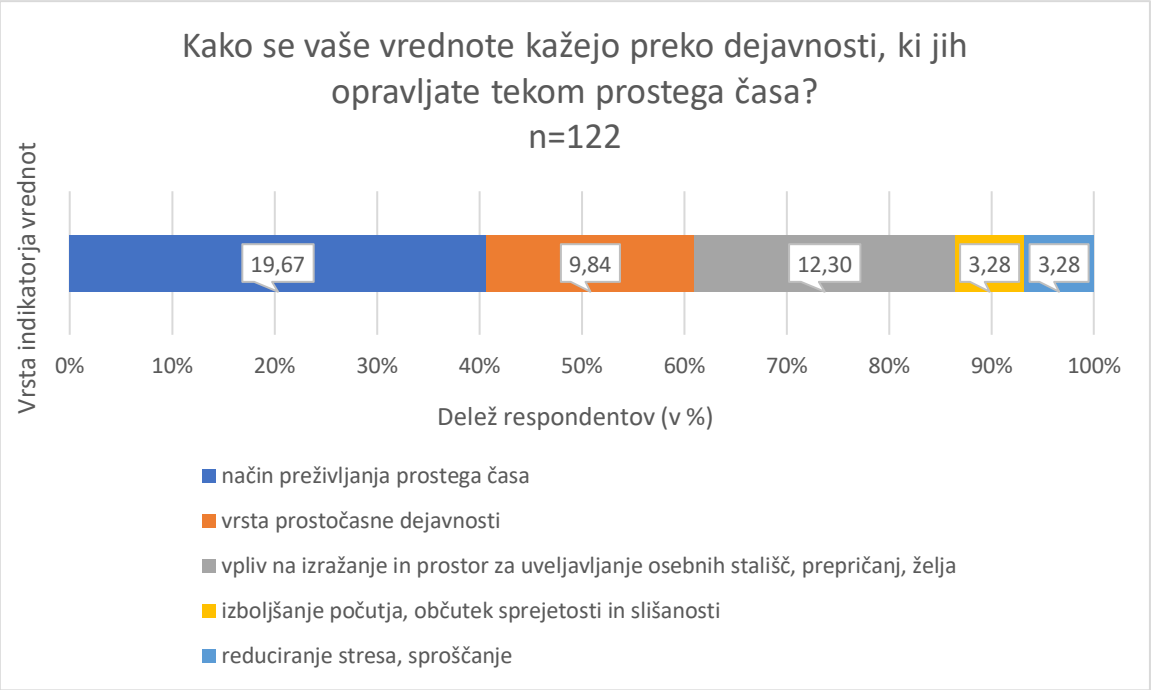
a) preko vizualnih kazalcev (37,6 %),
b) preko avdio-lingvističnih kazalcev (5,60 %) in
c) preko motoričnih kazalcev (26,40 %).

Za razliko od identitete dijaki pri življenjskem slogu v odgovorih navajajo, da se njihov življenjski slog najpogosteje izraža preko vizualnih, in v nekoliko manjši meri motoričnih kazalnikov (za 11,2 % manj). Najmanj pa se slog po njihovih izkušnjah kaže slušno-govorno, takšen način izražanja življenjskega stila navaja le slaba desetina dijakov, ki so na Q23 odgovorili pritrdilno.

Slika 19: Odgovori dijakov na vprašanje: *»Ali dejavnosti, ki jih opravljate v prostem času, vsaj deloma odražajo vaše vrednote?« (n=102)*

Skoraj enak delež dijakov kot pri vprašanju Q21 (odražanje identitete) navaja, da se skozi dejavnosti, ki jih opravljajo v nestrukturiranem prostem času, vsaj deloma odražajo tudi njihove vrednote (kar predstavlja 82,35 % celotnega vzorca dijakov). Za razliko od vprašanja Q21 in Q23 (odražanje življenjskega sloga) se v primeru vprašanja Q26 s trditvijo ne strinja pet dijakov, kar je 2,94 % več kot pri omenjenih dveh vprašanjih (le 2 dijaka). Podobno kot v Q21 in Q23 delež dijakov, ki so na vprašanje odgovorili z »ne vem« tudi v tem primeru ne odstopa od povprečja (12,75 % dijakov).

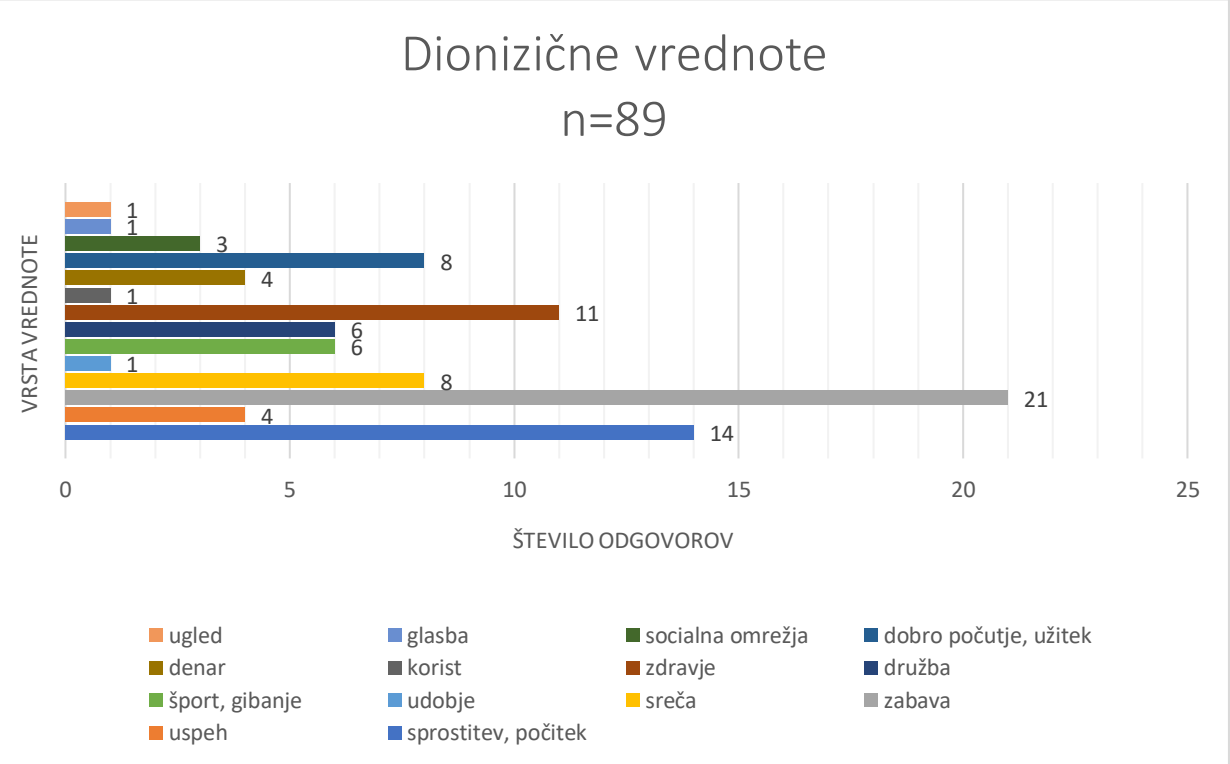
Slika 20: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: *»Kako se vaše vrednote kažejo preko dejavnosti, ki jih opravljate tekom prostega časa?« (n=122)*

Kazalnike, ki odsevajo vrednotne sisteme in prepričanja posameznih enot vzorca, sem zbirala in analizirala nekoliko drugače. S pomočjo kodiranja sem sorodne pojme združila v pomensko-smiselne kategorije, ki zajemajo pet skupin. Skupine sem sestavila glede na najpogostejša pojmovanja dijakov in njihove lastne razlage načinov, kako se njihove vrednote razkrivajo zunanjemu svetu tekom opravljanja njim ljubih dejavnosti. Glede na zbrane odgovore posameznih dijakov sem odkrila, da največje število dijakov meni, da se njihove vrednotne usmeritve in prepričanja razkrivajo skozi sam način preživljanja prostega časa, na njihov svojstven način (19,67 %). Kot drugi najpogostejši kazalec vrednot dijaki navajajo, da se njihove vrednote kažejo skozi njihov način izražanja (besednega ali nebesednega), preko katerega mladim zagotavljajo varen prostor za uveljavljanje njihovih osebnih stališč, prepričanj in želja – skratka prostora, kjer so lahko to kar so in takšni kot so ter opravljajo dejavnosti na način, ki se njim samim zdi najboljši, brez bojazni pred neodobravanjem zunanjega sveta (12,30 % dijakov). Skoraj 10 % dijakov meni, da se njihove vrednote kažejo preko same vrste prostočasnih dejavnosti, ki jih opravljajo in da je ta že sama po sebi tudi njihov osebni in javni izraz njihovih vrednot. Najmanjši delež dijakov (3,28 %) se je odločil za eno izmed dveh možnosti v nadaljevanju. Prva skupina dijakov meni, da so njihove vrednote vpete v izboljšanje počutja, ki ga doživijo med prostim časom

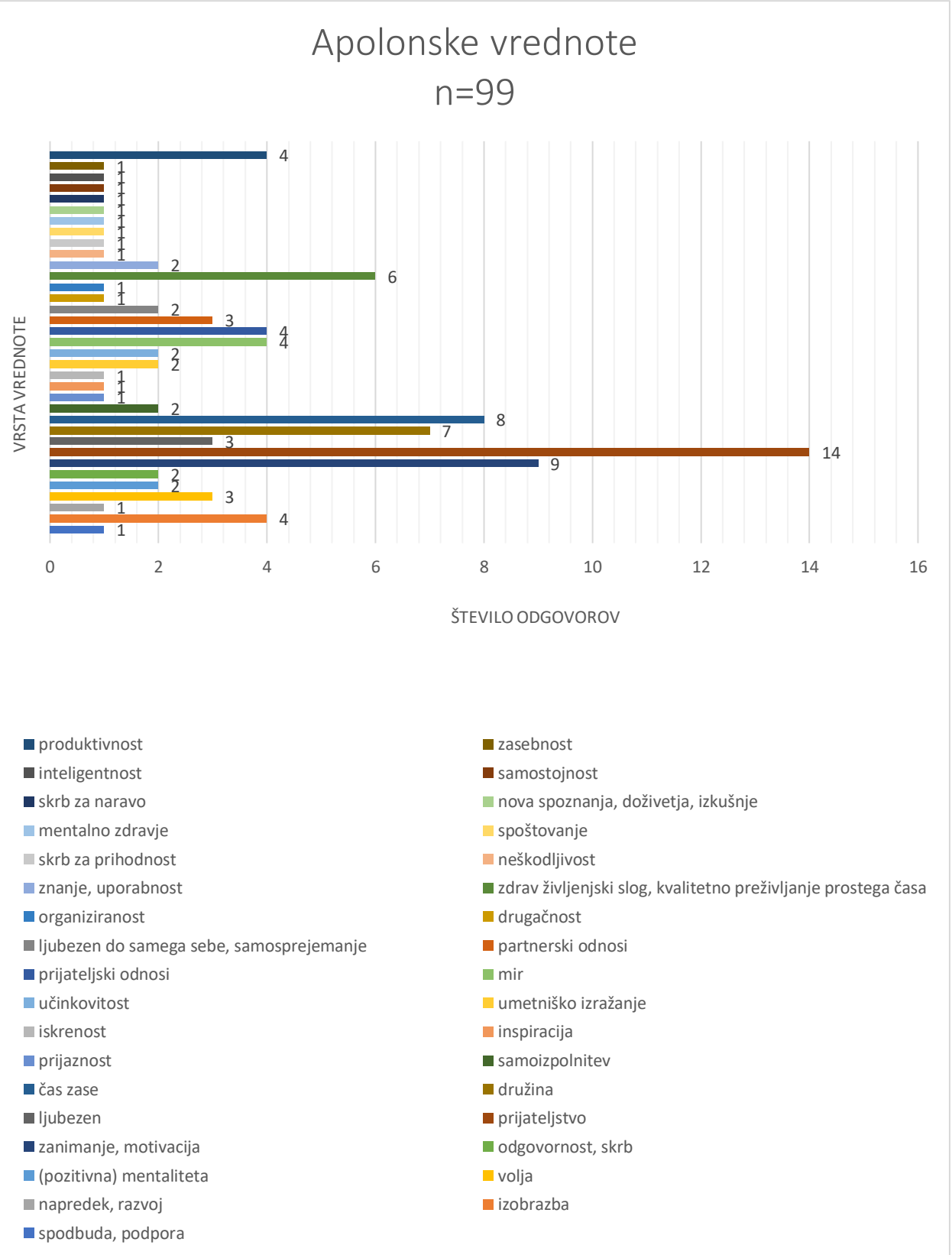
bodisi od drugih ali pri samem sebi (občutek slišanosti, občutek sprejetosti). Sklepam, da se to lahko nanaša tudi na vrednote samosprejemanja, odgovarjanja na lastne potrebe v okviru časa zase, ljubezni, ki jo s tem izkazujejo do samih sebe itd. S tem je preživljanje prostega časa zanje že vrednota sama po sebi. Drugi pa so svoje odgovore podali bolj v smeri občutka reduciranja napetosti in stresa in samo sproščanje, ki ga prosti čas omogoča. Preživljanje prostega časa tako vidijo kot priložnost za sprostitev in ga v tem smislu tudi pojmujejo. Večini dijakov, ki so na vprašanje odgovarjali, tako prosti čas pomeni nekakšno manifestacijo vrednot, morda celo prepričanj, želja in pričakovanj na zelo subtilne in raznovrstne načine, ki jih vsak posameznik lahko pojmuje drugače.

Vrednote mladih in njihov vpliv na izbiro prostočasnih dejavnosti

Pri analizi odgovorov na vprašanje Q25 sem oblikovala kategorije kodiranja po Muskovi teoriji vrednot (Musek, 1991, 1992a,b; 1993, str. 26–27). Zbrane vrednote sem združila v dve dimenziji – na dionizične in apolonske vrednote (Musek, 1991, 1992a,b; 1993, str. 26–27). Kot kaže, se deleži hedonskih (dionizičnih) in izpolnitvenih (apolonskih) vrednot približujejo razmerju 50/50.

Slika 21: Vrednote, ki so jih navedli dijaki, in sodijo v skupino dionizičnih vrednot (Musek 1991, 1992a,b; 1993, str. 26–27) *(n=89)*

Slika 22: Vrednote, ki so jih navedli dijaki, in sodijo v skupino apolonskih vrednot (Musek 1999, 1992a,b; 1993, str. 26–27) *(n=99)*

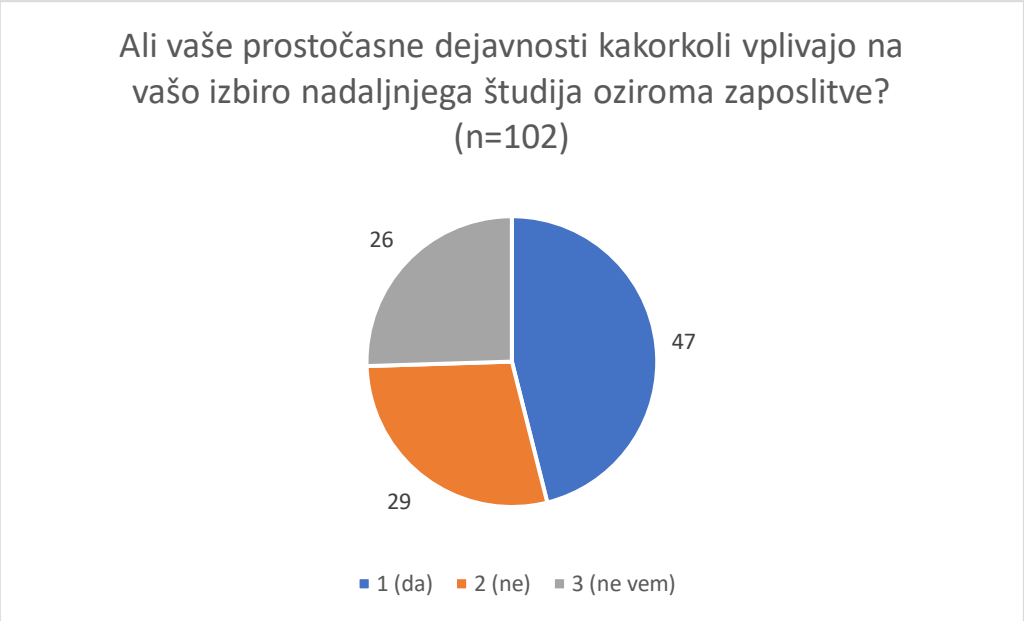
Z gotovostjo lahko zaključim, da je H8 sprejeta, saj večina respondentov ankete (v vseh treh primerih več kot 80 % vseh anketiranih dijakov) pri vseh treh vprašanjih (Q21, Q23 in Q26) meni, da način preživljanja nestrukturiranega prostega časa odseva tako njihove vrednote kot tudi identiteto in življenjski slog. Tudi χ^2-test za eno spremenljivko je pri vseh treh vprašanjih pokazal, da način preživljanja prostega časa mladih odseva tako njihovo identiteto, kot tudi življenjski slog in vrednote. H8a (Q21) se potrdi, saj je vrednost χ^2 pri dveh stopinjah prostosti večja od 0, kar pomeni, da je povezava (n=102) statistično značilna in obstaja ($\chi^2_{(2)}$=117,235; p=0,000). H8b (Q23) se potrdi, saj je vrednost χ^2 pri dveh stopinjah prostosti večja od 0, kar pomeni, da je povezava (n=102) statistično značilna in obstaja ($\chi^2_{(2)}$=134,647; p=0,000). H8c (Q26) se potrdi, saj je vrednost χ^2 pri dveh stopinjah prostosti večja od 0, kar pomeni, da je povezava (n=102) statistično značilna in obstaja ($\chi^2_{(2)}$=111,235; p=0,000).

4.2.8 Hipoteza 9 in Hipoteza 10

H8, H9 in H10 (Q21 do Q31) predpostavljajo, da dejavnosti nestrukturiranega prostega časa vplivajo na izbiro terciarnega izobraževanja, poklicne usmeritve, sooblikujejo identiteto, življenjski stil in vrednotne poglede posameznika pod točko 4.2.7. Med drugim na to lahko posredno vplivajo tudi medijske vsebine (rezultati Q14 in Q15).

H9: ***»Prostočasne dejavnosti, ki jih mladi opravljajo med nestrukturiranim prostim časom, jim pomagajo pri oblikovanju njihovih želja o terciarnem izobraževanju«.***

H10: ***»Prostočasne dejavnosti, ki jih mladi opravljajo med nestrukturiranim prostim časom, jim pomagajo pri odločanju o karieri oziroma poklicu«.***

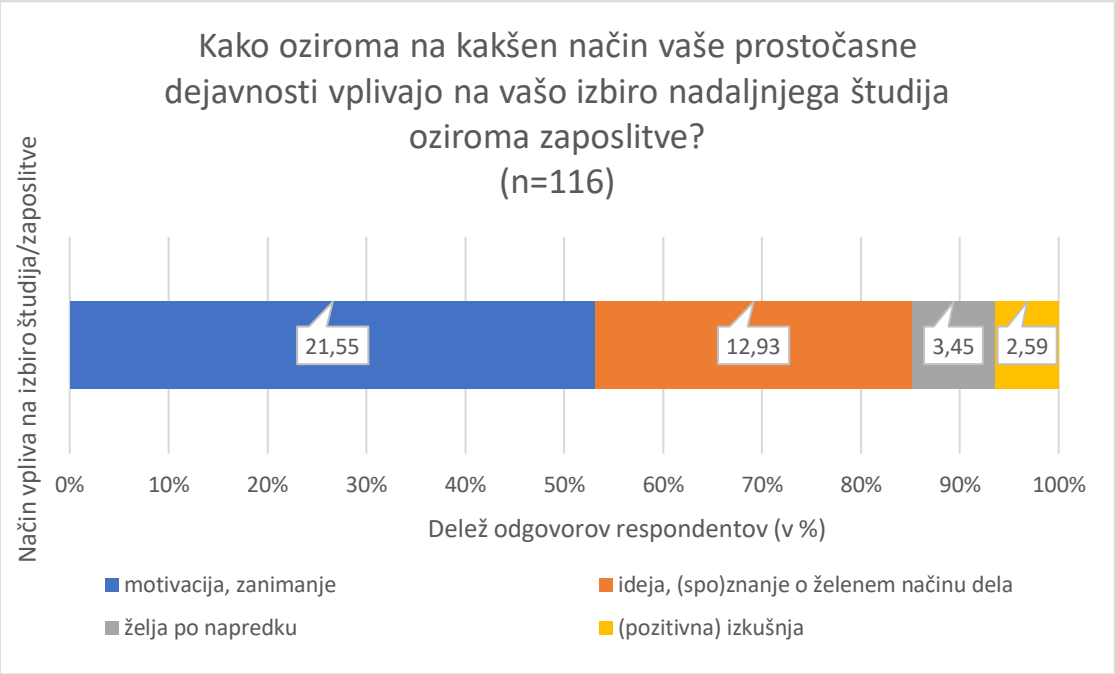

Slika 23: Odgovori dijakov na vprašanje: *»Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve?« (n=102)*

Mnenje dijakov o vplivu izbranih prostočasnih dejavnosti na izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve je na podlagi zgornjega tortnega diagrama že na prvi pogled videti zelo deljeno. Kljub temu, da dobrih 46 % (46,1 %) dijakov odgovarja, da imajo dejavnosti, ki jih opravljajo v nestrukturiranem prostem času, vpliv na njihove izbire o nadaljnjem študiju oziroma zaposlitvi, pa za približno 20 % manjša deleža dijakov temu ne pritrjuje oziroma o tem ni prepričanih, meni drugače. Skupno odstotek teh dveh skupin dijakov namreč šteje kar 53,92 % vseh respondentov, kar je več kot polovica.

χ^2-test za eno spremenljivko pri vprašanju Q28 je pokazal, da se H9 in H10 (Q28) potrdita, saj je vrednost χ^2 pri dveh stopinjah prostosti večja od 0, kar pomeni, da je povezava (n=102) statistično značilna in obstaja ($\chi^2_{(2)}$=7,588; p=0,023).

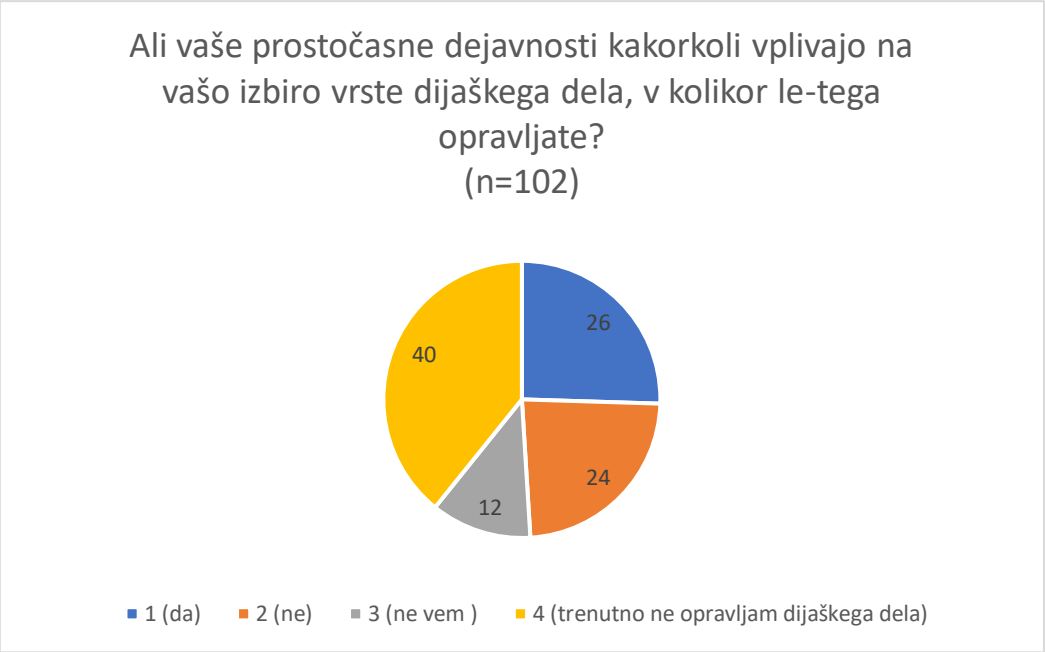
Delež odgovorov, ki pritrjuje hipotezama, obsega le dobrih 46 % dijakov, kar pove, da so bili dijaki pogosteje mnenja, da prostočasne dejavnosti vplivajo na izbiro študija in poklica, kot da na to ne vplivajo oziroma o tem nimajo mnenja.

Slika 24: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: *»Kako oziroma na kakšen način vaše prostočasne dejavnosti vplivajo na vašo izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve?« (n=116)*

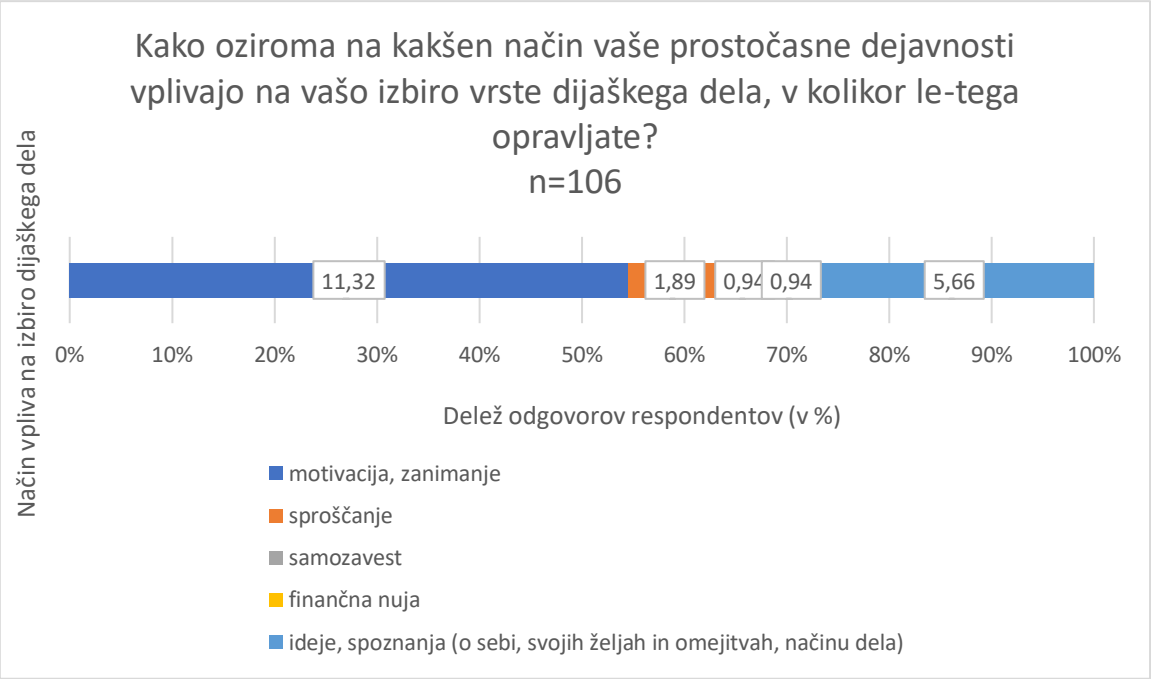
Odgovore na vprašanje Q29, o načinu vpliva prostočasnih dejavnosti na izbiro študija oziroma zaposlitve, sem zbrala na vzorcu dijakov, ki so na Q28 odgovorili pritrdilno (»da«). Omenjena podskupina dijakov najpogosteje pravi, da povezanost prostočasnih dejavnosti in izbire študija oziroma zaposlitve v povprečju vidi v motivaciji in povečanem zanimanju za določeno študijsko smer oziroma vrsto zaposlitve. Izmed dijakov celotnega vzorca (n=102) je delež dijakov, ki je takšnega mnenja, 21,55 %. 12,93 % celotnega vzorca dijakov v primerjavi s prevladujočim deležem dijakov bolj zagovarja vidik, da jim izbrane prostočasne dejavnosti zagotavljajo ideje oziroma spoznanja o želenem načinu dela. 3,45 % delež dijakov izmed vseh enot vzorca (n=102) vidi povezanost med prostočasnimi dejavnostmi in izbiro zaposlitve ali študijske smeri v želji po napredku, medtem ko najmanjši delež dijakov, ki obsega manj kot 3 % vseh enot vzorca, povezanost prostega časa in načrtovanja izbire študija ali zaposlitve vidi v priložnosti za nabiranje novih (pozitivnih) izkušenj.

Podobno kot v primeru Q28, so dijaki odgovorili tudi pri Q30 (*»Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro vrste dijaškega dela, v kolikor le-tega opravljate?«*); vendar je delež dijakov, ki na trditev odgovarjajo pritrdilno (»da«) za več kot polovico manjši kot pri Q28 (21,55 % proti 46,1 %)).

Slika 25: Odgovori dijakov na vprašanje: *»Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro vrste dijaškega dela, v kolikor le-tega opravljate?« (n=102)*

V primerjavi s Q28 nekoliko manjši delež dijakov odgovarja z »ne vem« (le 12 dijakov). Delež dijakov, ki na vprašanje o vplivu prostočasnih dejavnosti na izbiro dijaškega dela ne odgovarja pritrdilno (»ne«) znaša 24 dijakov, kar predstavlja 23,53 % vzorca. Delež dijakov, ki odgovarja z »da«, je skoraj identične velikosti: 25,49 % (26 dijakov). Glede na to, da 39,22 % dijakov dijaškega dela ne opravlja, je rezultate nemogoče posplošiti na celoten vzorec, saj nimamo zadostnega števila odgovorov o tem, ali dijaki zaznavajo povezanost med prostočasnimi dejavnostmi in izbiro vrste dijaškega dela (vsi dijaki nimajo izkušnje opravljanja študentskega dela). Opisi načina zaznavanja vpliva prostočasnih dejavnosti na izbire v očeh dijakov, ki izkušnjo opravljanja dijaškega dela imajo (60,78 %), so predstavljeni v naslednjem diagramu:

Slika 26: Kategorije odgovorov dijakov na odprto vprašanje: *»Kako oziroma na kakšen način vaše prostočasne dejavnosti vplivajo na vašo izbiro vrste dijaškega dela, v kolikor le-tega opravljate?« (n=106)*

Več kot 50-odstotni delež dijakov, ki opravljajo dijaško delo (26 oseb), meni, da vplivajo prostočasne dejavnosti na izbiro vrste dijaškega dela kot »motivacija, zanimanje«. Dijaki, menijo, da jih opravljanje določenih prostočasnih dejavnosti motivira oziroma jim »vliva zanimanje« za določeno vrsto dijaškega dela. Nasprotno temu vidiku, relativno velik delež dijakov prepozna prevladujoč vpliv idej in spoznanj o samem sebi na izbiro dijaškega dela; te ideje so lahko produkt procesa spoznavanja samega sebe tekom opravljanja prostočasnih dejavnosti. Na ta način mladi prilagodijo izbiro dijaškega dela glede na spoznanja o svojih željah, omejitvah, načinih dela, ki jim ustrezajo, itd. (vse, kar o sebi ugotovijo med prostočasnimi dejavnostmi). Sorazmerno majhen delež dijakov pa vpliv prostega časa na izbiro vrste dijaškega dela vidi predvsem v tem, da preko njega ugotovijo, pri opravljanju katerega dela se počutijo še najbolj sproščene (kaj jim najbolj ugaja) (1,89 %). Spet drugi, da preko dijaškega dela ugotovijo, katere dejavnosti jim gredo dobro od rok (zaradi česar se počutijo bolj samozavestni) (0,94 %) oziroma tisti, ki jim prostočasne dejavnosti v neformalnem času pomenijo način za prepoznavanje finančnih zmogljivosti in dijaško delo izberejo na podlagi nuje po zagotavljanju sredstev za preživetje in izbiro dela, pri katerem lahko dobro zaslužijo v skladu s svojimi zmogljivostmi in željami (0,94 %).

5 RAZPRAVA

Rezultati raziskave prispevajo k osvetlitvi pojava nestrukturiranega prostega časa in njegovih značilnosti v vsakdanjem življenju mladine.

Pojmovanje nestrukturiranega prostega časa in vrste dejavnosti: Pri razumevanju življenjskega sveta mladih si lahko mladinski, svetovalni ali socialni delavci pomagajo s konceptoma emski in etski pogled. Emski pogled je pogled »od znotraj«, pogled uporabnika v kontekstu socialnega dela, pogled mladostnika, njegova refleksija lastnega položaja. Etski pogled je pogled »od zunaj«, pogled mladinskega ali socialnega delavca (Canals 1995: 105 v Poštrak, 2015, str. 278). Pogled iz perspektive mladostnikov, torej »emski pogled« je preko odgovorov dijakov pokazal kar nekaj zanimivih ugotovitev. Pojmovanje nestrukturiranega prostega časa skozi perspektivo dijakov je v največji meri vključevalo sprostitvene dejavnosti, katerim so sledile športne dejavnosti in v malo manjši meri zabava. To izhaja iz ameriške kulture, ki pojem prostega časa povezuje s športom, rekreacijo in hobiji – te dejavnosti temeljijo na zadovoljevanju potrebe po zabavi (Bryant, Forsyth 2005 v Zurc, 2008, str. 37). Iz rezultatov je razvidno, da so vpliv tovrstnega doživljanja in pojmovanja prevzeli tudi nekateri izmed anketiranih slovenskih dijakov. Dijaki si pod pojem nestrukturiran prosti čas predstavljajo tudi uporabo elektronskih naprav in družbenih omrežij, druženje s prijatelji, gledanje serij in filmov, umetniške dejavnosti (vključno z glasbo) in učenje. Najmanj odgovorov je obsegalo kuhanje in peko. Majhen delež odgovorov se je navezoval tudi na osebnostno rast, meditacijo in preživljanje časa v naravi. Dejavnosti, nanašajoče na razvedrilo in zabavo, lahko bodisi vključujejo ustvarjalno zabavo, tekom katere oseba aktivno sodeluje v procesu oblikovanja njene vsebine, bodisi njeno bolj pasivno različico – udeležbo v dejavnostih, ki jih ponuja tržišče (po Macuh, 2017, str. 5–6). Dvajset dijakov se glede pojma ni opredelilo z navedbo vrste ali vsebine dejavnosti, ampak s kakovostno označbo ali vrednostno sodbo prostega časa. Iz tega sklepam, da delež dijakov prostega časa ne pojmuje pod okriljem prostočasne dejavnosti, temveč zanje lahko predstavlja tudi določeno počutje, vedenje ali prepričanje. Kljub temu so mi zbrani odgovori dali dober vpogled v pojmovanje pojava »nestrukturiran prosti čas« s strani mladih. Tako so

mi razkrili njihov vidik in njihovo lastno razumevanje pojava, ki ga doživljajo sami preko lastnih, edinstvenih izkušenj.

Nestrukturirani čas definiramo kot čas v dnevu, ko učenci samostojno izbirajo katerih aktivnosti se bodo udeleževali z namenom odmora in relaksacije (»Dictionary«, 2011a v Cameron, Gonzalez Bratt, & Hovick, 2013, str. 10). Subjektivna pojmovanja dijakov se nanašajo tako na pasivne kot na bolj aktivne dejavnosti. V navezavi na zgornjo definicijo nestrukturiranega prostega časa, mladi dojemajo pojem predvsem skozi dejavnosti, ki potekajo v prostem času in ne kot pojem časa, ki bi lahko vključeval njihove interpretacije o tem, kaj to je. Vidijo ga skozi njegov razsežnost, torej »nestrukturirane dejavnosti«. Pod pojem »nestrukturiran« (prosti čas) podobno kot navajajo nekatere raziskave (»zadrževanje« v javnih prostorih lahko deluje »kot »ohlajanje« od nadzora odraslih in odsotnost od stresa sodobnega življenja« (Abbott-Chapman in Robertson, 2009 v Mauldin, 1990, str. 258)), uvrščajo predvsem sprostitev, šport in zabavo oziroma užitek (in posledično: sprostitvene, športne, prostočasne, itd. dejavnosti). Njihove predstave zajemajo tudi pojem druženja, družbenih omrežij, umetnost (glasbo), gledanje medijskih vsebin in podobno. Večinoma so to dejavnosti, ne pa (subjektivne) definicije pojma.

Rezultati kažejo, da je vrsta najpogosteje opravljane prostočasne dejavnosti v nestrukturiranem prostem času druženje s prijatelji/cami (več kot desetina odgovorov), ki ji v približno enakovrednem deležu sledita poslušanje glasbe in športne dejavnosti. Izstopa tudi gledanje filmov in serij. Pričakovano glede na rezultate opisanih raziskav se visoko, takoj za njimi, nahaja spremljanje digitalnih vsebin na socialnih omrežjih (manj kot desetina), kar prikazuje tudi raziskava Naterer (idr.) (2019, str. 15): V letu 2018 povečala pogostost poslušanja glasbe in gledanja televizije. Danes mladi namenijo relativno manj časa osebnemu druženju s prijatelji kot prejšnja generacija, medtem ko več časa poslušajo glasbo, gledajo filme (preko računalnika, televizije ali katerekoli druge naprave) in se ukvarjajo s športnimi aktivnostmi (Naterer idr., 2019, str. 15). Tudi rezultati moje raziskave potrjujejo ugotovitev raziskovalcev glede prostega časa mladih v Sloveniji. Ugotovila sem tudi, da se v prostem času vse več mladih zateka v individualno zasebnost in v virtualne svetove. Kot navajata Miheljak in Ule, (1995, str. 131) se domestifikacija mladine kaže kot vračanje mladine iz javne sfere v zasebnost. Relativno majhen delež dijakov nestrukturiran prosti čas pomeni preživljanje časa s partnerjem/ko (več kot 6 %). Sklepam, da mladi, ki so aktivni na

področju intimnih in spolnih odnosov, področju odnosov in povezovanju s partnerji/kami namenjajo relativno veliko pozornosti. Nekoliko manjši, a količinsko podoben delež zaseda preživljanje časa v naravi (pohodništvo, taborjenje, pikniki itd.), kar kaže na to, da se mladi zavedajo pomembnosti ohranjanja narave in varovanja okolja, in jim je pomembno, v kakšnem svetu živijo. Iz tega sklepam, da jim okoljska problematika ni tuja in da se del mladih tudi v prostem času aktivno zanima za varovanje zdravega naravnega okolja, saj jim le-ta predstavlja prostor, ki jim omogoča določeno mero osebne svobode in zadovoljstva.

Podobno kot navaja Gril (2006a, str. 21) ugotavljam, da tudi mladostniki na Gorenjskem, podobno kot pred približno dvajsetimi leti v Ljubljani, namenjajo svoj prosti čas predvsem športnim dejavnostim, druženju s prijatelji, poslušanju glasbe, gledanju televizije in različnim umetniškim dejavnostim. Nekoliko več kot v moji raziskavi, raziskava Kristančič (2007, str. 37) kaže, da več kot polovica mladih izbira dejavnosti, ki vključujejo telesno gibanje, več kot tretjina se večinoma ukvarja z bolj pasivnimi dejavnostmi kot so gledanje in poslušanje (mediji), manj kot desetina mladih pa preživi prosti čas za računalnikom. Kristančič (2007, str. 37) navaja, da prevladuje aktivno preživljanje prostega časa, kar se je pokazalo tudi v moji raziskavi (za razliko od raziskave Lundvall in Thedin Jakobsson, 2021). Mladina 2020 piše, da je dejavnost, s katero se je pogosto ali zelo pogosto ukvarjal največji delež mladih, ukvarjanje s športom in obiskovanje kulturnih prireditev (slednje ne velja za moja raziskavo, saj le majhen delež dijakov obiskuje kulturne prireditve (manj kot 2 %)). Izrazito majhen delež je bil med drugim zaznan pri branju (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 22), kar se sklada z ugotovitvami moje raziskave, ki je poleg branja vključevala še učenje (manj kot 3 %). V manj kot desetini na posamezno dejavnost sledijo sprostitvene dejavnosti, preživljanje časa s partnerjem/ko, preživljanje časa v naravi. Sprostitvene dejavnosti in počitek v moji raziskavi zasedata 6. mesto po pogostosti, kar nakazuje na to, kako pomemben je dijakom prosti čas tudi zato, da poskrbijo za svoje temeljne potrebe po počitku in spanju. Iz tega sklepam, da se dijaki zavedajo pomembnosti spanca in zdravih spalnih navad in da jim čas, ki si ga organizirajo po svoje, lahko pomeni tudi izpolnjevanje osnovnih življenjskih potreb in ne samo opravljanje aktivnosti, pri katerih je potrebno aktivno razmišljanje in delovanje. Podoben delež sprostitvenih dejavnosti navaja tudi raziskava Kristančič (2007). Manj kot dvajsetini dijakov nestrukturiran prosti čas zaseda obiskovanje lokalov. Tako sem ugotovila tudi jaz, saj približno dvajsetina dijakov iz moje raziskave nestrukturiran prosti čas pogosto preživlja v kavarnah, lokalih in restavracijah. To

je znak, da so javni prostori, ki ljudem omogočajo druženje, spoznavanje in sproščanje pomembni tudi dijakom. Kljub temu, da večina anketiranih dijakov ne dela preko študentskega servisa, niti še ni vključena na trg dela, omenjena dejavnost kaže na to, da vsaj manjši delež dijakov razpolaga z lastnim denarjem, kar pomeni, da imajo dijaki določeno mero finančne svobode, s tem pa tudi večjo odgovornost pri porabi sredstev, čeprav v veliki večini ne opravljajo dijaškega dela ali katerekoli druge oblike zaposlitve (dijaki v starosti od 18 do 20 let). Sledi igranje računalniških igric, branje, zabava, ukvarjanje z glasbo, umetniško ustvarjanje in ples. Najmanj dijakov (manj kot 2 % na dejavnost) nakupuje, kuha, obiskuje kulturne prireditve, igra družabne igre, obiskuje festivale in ustvarja digitalne vsebine. Dijaki, ki so navajali druge dejavnosti, so izpostavili pospravljanje in drogiranje (manj kot 1 %). Situacije, ki so za mlade izziv za dodatno učenje, za razvijanje fleksibilnosti in samorefleksijo, niso nujno dodatno obremenilne. In ravno situacij, ki bi krepile različne veščine, znanja, samozavest in refleksijo mladih na zabaven način, primanjkuje (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 29). V raziskavi Lavrič (2011) so sedeče dejavnosti (gledanje filmov, serij, igranje videoiger) povezane z negativnimi razvojnimi izidi, kar potrjuje dejstvo, da največ neustreznih in negativnih oblik ali odklonov v vedenju mladih zasledimo v prostem času (Kristančič, 2007, str. 63). Lavrič, 2011, str. 17–18 v Caldwell in Witt, 2011 ugotavlja, da so nestrukturirane dejavnosti pogosto opredeljene kot nenadzorovane ali brez poudarka na razvijanju spretnosti, s čimer se ne strinjam, saj prav nestrukturiran prosti čas ponuja največjo raznolikost možnosti izbir med prostočasnimi dejavnostmi, za njihovo udejanjanje in vključevanje pa običajno zahteva določeno mero samoiniciativnosti in avtonomnega odločanja, kar sta dve spretnosti, ki ju mladostniki na teh področjih lahko najbolj samostojno razvijajo (za razliko od strukturiranih, vnaprej organiziranih dejavnosti s strani odraslih). Strinjam pa se, da obstaja velika razlika med bolj aktivnimi in bolj pasivnimi oblikami nestrukturiranih dejavnosti, v katerih razvojne koristi nimajo izrazito pozitivnega učinka, temveč je ta bolj negativen. Abbott in Barber, 2007 v Bradley in Inglis (2012, str. 1168) sta na primer ugotovila, da hobiji in nestrukturirani športi nudijo veliko pozitivnih iniciativnih izkušenj in izkušenj pri izgradnji identitete, medtem ko druge nestrukturirane dejavnosti, kot je gledanje televizije, zagotavljajo malo razvojnih koristi).

Vprašanje Q3 se nanaša na največ pet najpogosteje opravljanih dejavnosti mladih, medtem ko vprašanje Q4 zahteva izbiro ene (izmed največ petih dejavnosti) najpogosteje opravljane

dejavnosti. Za razliko od Q3 so pri Q4 na prvem mestu športne dejavnosti (ne druženje s prijatelji), medtem ko je druženje s prijatelji na tretjem mestu po pogostosti opravljanja dejavnosti. Ugotavljam, da so izmed vseh podanih odgovorov med najpogosteje opravljanimi prostočasnimi dejavnostmi v nestrukturiranem prostem času športne dejavnosti (četrtina vseh odgovorov), poslušanje glasbe (petina vseh odgovorov), sledijo druženje s prijatelji, spremljanje vsebin na socialnih omrežjih, gledanje filmov in serij in sprostitvene dejavnosti (manj kot desetina vseh odgovorov). Hipoteza 1 je sprejeta, saj večina mladih v svojih odgovorih navaja vsaj eno do pet dejavnosti, ki jih lahko razberemo iz seznama prostočasnih dejavnosti, vključenega v anketni vprašalnik pod vprašanji Q3 in Q4. Podobne navedbe prostočasnih dejavnosti so v veliki večini razvidne tudi v odgovorih na odprto vprašanje Q1.

Časovna porazdelitev opravljanja prostočasne dejavnosti: vsaj polovica dijakov izbrano prostočasno dejavnost opravlja vsak dan in dobra tretjina dijakov skoraj vsak dan. Preostala petina mladih tri- do štiri-krat tedensko ali dvakrat oziroma enkrat tedensko (le 1 %). Delež mladih, ki izbrano dejavnost opravljajo vsak dan, je v primerjavi z deležem mladih, ki dejavnost opravljajo tri- do štiri-krat tedensko, skoraj štirikrat večji. Kar polovica dijakov opravlja dejavnost »vsak dan«, medtem ko preostala polovica dejavnost opravlja manjkrat tedensko – enote vzorca se po pogostosti opravljanja dejavnosti razlikujejo. Pogostost opravljanja izbrane dejavnosti v analiziranem vzorcu dijakov se precej razlikuje. Dijakom ustrezajo različne stopnje pogostosti opravljanja dejavnosti, iz česar sklepam, da količina časa, ki ga vložijo v opravljanje dejavnosti, ne pomeni nujno preme sorazmernosti s količino zadovoljstva, ki ga dejavnost prinaša.

Primerjalna analiza odgovorov po pogostosti opravljanja izbranih dejavnosti je pokazala na dokaj specifične značilnost petih skupin. Za dijake iz skupine 1 je značilno, da v povprečju izbrano dejavnost najpogosteje opravljajo vsak dan (skoraj polovica celotnega vzorca). Najpogostejši odgovor je bil poslušanje glasbe (več kot tretjina), takoj za njim pa uporaba socialnih omrežij (petina) in šport (več kot desetina). Sledilo je druženje s prijatelji (desetina) in nato gledanje filmov in serij oziroma sproščanje (manj kot desetina). Dijaki iz skupine 2, ki izbrano dejavnost opravljajo 5 do 6-krat tedensko se najpogosteje ukvarjajo s športom (skoraj polovica), najmanj pa uporabljajo socialna omrežja in berejo (manj kot dvajsetina). Občutno manj poslušajo glasbo (manj kot desetina), več kot dijaki iz skupine 1 pa se družijo

s prijatelji in gledajo filme in serije (več kot desetina), v enakem deležu se sproščajo. Za razliko od skupine 1, skupina 2 navaja tudi petje in igranje glasbil. 3 do 4-krat tedensko se dijaki iz skupine 3 najpogosteje družijo s prijatelji (skoraj tretjina), s športom se ukvarjajo manj pogosto (za četrtino manj kot dijaki iz skupine 2, a več kot dijaki iz skupine 1). V enakem deležu (manj kot petina) gledajo filme in serije (za četrtino pogosteje kot skupina 2) in se sproščajo (polovico pogosteje kot skupina 2). Druženja s partnerji je v tej skupini nekoliko več. Skupina 3 (dvakrat tedensko) edina navaja še ustvarjanje digitalnih vsebin (skoraj desetina). Druženje s prijatelji je v 4. skupini poleg ogleda filmov in serij najpogosteje izvajana dejavnost (skoraj tretjina), šport 16 % (enako kot skupina 3). V večji meri kot prejšnje skupine gledajo filme in serije (skoraj tretjina). Prisotno je petje in igranje glasbil v (več kot dvakrat več kot skupina 2). Edina dejavnost, ki jo kot najpogosteje opravljano izvaja skupina 5 (enkrat tedensko), je obiskovanje festivalov. Eurostatova raziskava o izrabi časa je pokazala, da so v raziskovalnem času Slovenci namenjali okoli pet in pol ur dnevno za različne prostočasovne aktivnosti (Eurostat, 2003 v Rakar in Boljka (ur.), 2009, str. 117–118). V raziskavi Mladina 2000 je skoraj osemdeset odstotkov je za druženje s prijatelji porabilo najmanj eno do dve uri na dan (po Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 21), kar je glede na ugotovitve v skupini 1 verjetno. Bistvena sprememba v preživljanju prostega časa mladih je prav gotovo povečanje uporabe »novih medijev«, saj mladi večino svojega prostega časa namenijo mobilnim telefonom/pametnim telefonom – ne govorijo, temveč pošiljajo sporočila na družbena omrežja, internet in igrajo igre (Twengle, 2017 v Naterer idr., 2019, str. 15). V navezavi na to ugotovitev lahko rečem, da je v primerjavi z mojo analizo dejavnosti najpogosteje izvajana dejavnost na internetu gledanje filmov in serij in ne toliko obiskovanje socialnih omrežij oziroma ustvarjanje digitalnih vsebin (ki je prisotno v skupini 3 (3-4krat tedensko)). Mladina 2020 v letu 2020 je pokazala, da mladi namenijo največ časa konzumiranju zabavnih vsebin. Poslušanje glasbe in obiskovanje družbenih omrežij sta v vrhu, zelo malo je aktivnega ustvarjanja vsebin (Lewis idr., 2007; Thelwall, 2008; Utz in Krämer, 2009 v Naterer idr., 2019, str. 17). V primerjavi z raziskavo Eurostat 2020a, mladi (16–24 let) spletni uporabniki v državah članicah EU-27 najpogosteje preko spleta v kulturne namene gledajo televizijo ali videe in poslušajo glasbo. Manj pogosto berejo spletne revije in časopise ter igrajo videoigre (Eurostat, 2020 v Lavrič idr., 2020, str. 255–256).

Način izvajanja prostočasne dejavnosti: dobri dve tretjini dijakov izbrano dejavnost najpogosteje opravljata samostojno, za razliko od dobre tretjine, ki dejavnost pogosteje opravlja v družbi. Rezultati so pokazali, da hipoteza H2 ne drži, zato jo zavračam. Rezultati kažejo, da mladi v veliki večini izbrane dejavnosti pogosteje kot v družbi oziroma v skupini opravljajo individualno (več kot dve tretjini odgovorov). Analizirani vzorec dijakov je tako v povprečju bolj zainteresiran za individualne kot skupinske dejavnosti ali dejavnosti v paru. Iz tega nadalje sklepam, da je analizirani vzorec dijakov v svojem prostem času bolj zainteresiran za dejavnosti, ki jim omogočajo razvijanje njihovih individualnih spretnosti, interesov, pridobivanje socialnih kompetenc in druženje v virtualnem okolju, kot pa dejavnosti, ki jim to omogočajo v živo. χ^2-preizkus je pokazal, da povezanost med spremenljivkama obstaja. Statistično značilno so dijaki pogosteje podali odgovor, da se v nestrukturiranem prostem času najpogosteje ne odločajo za dejavnosti, ki jim omogočajo druženje z vrstniki (skoraj tretjina odgovorov), ampak za dejavnosti, ki jih opravljajo v samoti (skoraj 70 % odgovorov). Dijaki, ki dejavnosti pogosteje opravljajo v družbi, so v večini najpogosteje izbrali odgovor »v družbi vrstnikov in prijateljev« (85 %). Manj kot dvajsetina dijakov je navedla (ožje) družinske člane ali partnerja/ko. Dva prosta odgovora sta vključevala družbo trenerja oziroma psa. Druženje z drugimi osebami je tisti dejavnik, ki vpliva na rast in razvoj osebnosti in proces socializacije. Raziskava v okviru ZPMS – priprave na 12. otroški parlament (Kristančič, 2007, str. 27) je pokazala, da posameznik preživlja svoj prosti čas predvsem z izbranimi prijatelji/-cami (količinsko enako kot je pokazala moja raziskava). Le dobra desetina je preživljala prosti čas v samoti. Po navedbah Kristančič (2007, str. 27) je bil v letu 2007 delež mladih, ki najraje preživljajo prosti čas s člani družine nekaj več kot desetina vzorca, s sošolci manj kot desetina in z drugimi osebami ena dvajsetina vzorca. V primerjavi z navedenim rezultati moje raziskave v letu 2023 kažejo zelo drugačno podobo slovenske mladine, ki za razliko od prejšnjih let dejavnosti v veliko večji meri opravlja v samoti (enak delež kot ga Kristančič navaja za preživljanje prostega časa v družbi), kar predstavlja nekakšen obrat. Preostala tretjina dijakov dejavnosti pogosteje opravlja v družbi – predvsem vrstnikov – pri čemer se kaže vpliv vrstniške kulture na socializacijo mladih. V najmanjši meri dijaki prostočasne dejavnosti opravljajo z družinskimi člani in drugimi osebami. Potemtakem bi bilo v prihodnosti zanimivo raziskati posledice individualizacije na psihosocialni razvoj mladih. Rener, 2002 v Boljka in Rakar (ur.) (2009, str. 100) pravi, da imajo mladi težave pri vzpostavljanju pravih prijateljstev in da za več kot tretjino mladih osamljenost pomeni problem, kar nakazuje na naraščajočo

odtujenost med njimi. Raziskava Naterer (2019) je pokazala, da je večina slovenske mladine zadovoljna s svojimi prijatelji (več kot štiri petine), a ugotovitve raziskave obenem kažejo, da se je hkrati opazno zmanjšal osebni stik mladostnikov s prijatelji. Glede na to, da večina mladostnikov najpogosteje preživlja čas sama, je ta trend v letu 2023 še vedno prisoten. V letu 2013 je več kot štiri petine mladih pogosto ali zelo pogosto preživljalo prosti čas s prijatelji; leta 2018 se je delež znižal za dobro desetino (Naterer idr., 2019, str. 15).

Kraj izvajanja prostočasne dejavnosti: ugotavljam, da velika večina dijakov (skoraj štiri petine) navaja, da pogosteje kot v odprtih prostorih, prostočasne dejavnosti opravlja v zaprtih prostorih. Primerjava opazovanih in pričakovanih vrednosti je pokazala, da so dijaki pri trditvi Q8a kot kraj, kjer najpogosteje opravljajo izbrano prostočasno dejavnost, navedli dom (več kot tri petine), pri trditvi Q8b pa javne površine (skoraj ena petina). Ničelna hipoteza H3 se zavrne, saj dijaki pogosteje preživljajo prosti čas zunaj kot v notranjih prostorih. Povezava med spremenljivkama »kraj opravljanja prostočasne dejavnosti – zunanji ali notranji prostor je statistično značilna in obstaja. Moč povezanosti med rezultati Q8a in Q8b je srednje močna, zmerna. Obstaja negativna povezanost med Q8a in Q8b, saj je Pearsonov koeficient korelacije manjši od - 0,8. Smer povezanosti je negativna, kar pomeni, da dijaki, ki čas pogosteje preživljajo v notranjih prostorih, redkeje preživljajo nestrukturiran prosti čas zunaj. Navedeni rezultati sovpadajo z ugotovitvijo Uletove o »zasuku v zasebnost« (Ule, 2000), ki se v zadnjih dvajsetih letih, kot je videti iz rezultatov te raziskave, še stopnjuje. Gril (2006a) je med drugim ugotovila, da so se mladostniki v Ljubljani najpogosteje zadrževali na javnih površinah in ulicah. Izpostavila je tudi druženje v lokalih, kinih in pohajkovanje po mestu. V primerjavi z njeno raziskavo se rezultati moje precej razlikujejo. Kaže se vpliv domestifikacije mladih (Kuhar in Ule 2002), ki kaže na umik mladih v zasebne sfere. V moji raziskavi se to kaže kot prevladujoče preživljanje prostega časa doma, v zaprtih prostorih (skoraj celotne tri petine mladih, ki prosti čas preživljajo v zaprtih prostorih). Mladi se umikajo iz odprtih prostorov druženja. Na javnih površinah se zadržuje le slaba petina mladih, od skupno 22 %, ki se najpogosteje zadržuje na prostem. V navezavi na literaturo se mi zdi pomembno izpostaviti, da so strukturno raznolika okolja, polna izzivov in izpostavljenosti nepoznanim odraslim za mladostnikovo raziskovanje socialnih vlog in identitet posebej pomembna (preko njih preizkušajo in gradijo odnose z ljudmi, ki niso njihovi starši). Skupnosti, v katerih mladostniki ne najdejo pozitivnih izzivov in možnosti sodelovanja (z okoljem), so izpostavljene tveganju, da bodo mladostniki pri iskanju

identitete odvisni predvsem od vrstniške kulture. Več pa je tudi možnosti, da bodo sodelovali v deviantnem vedenju kot načinu ustvarjanja osebnih izzivov in preizkušanja svojih sposobnosti (Gril, 2006a, str. 7–8), kar je v primeru moje raziskave drogiranje, navedeno pri vprašanju Q3. Mladi izražajo, da bi občine, mesta in država lahko bolje poskrbeli za več organiziranih prevozov in prostorov, v katerih bi se lahko varno zadrževali in zabavali. Primernih prostorov za mlade primanjkuje (Zega (ur.) 2008, str. 58). Gril (2006a, str. 11) v svoji raziskavi ugotavlja: »V mestu si mladostniki vseh starosti najpogosteje želijo bolj urejenih avtobusnih prevozov, kolesarskih stez in zelenih površin ter strpnejše medčloveške odnose. Srednji in starejši mladostniki si pogosteje kot mlajši želijo več javnega dogajanja ter bolj pogrešajo družabne prostore za mladino. Mlajši in srednji mladostniki pogosteje kot starejši pogrešajo urejena športna igrišča, srednji mladostniki pa si bolj kot drugi dve skupini želijo več lokalov, diskotek ali zabavišč«. Mladostniki vseh starosti večinoma menijo, da mora vsak sam poskrbeti za prostočasne dejavnosti. Veliko (okrog 40 %) jih je tudi mnenja, da je to naloga Urada za mladino ali mestnih oblasti ter drugih organizacij, ki delajo z mladimi. V teh podatkih bi lahko razbrali odraz potrebe mladostnikov po večji in bolj raznoliki ponudbi prostočasnih dejavnosti v mestu, med katerimi bi lahko samostojno izbirali (Gril, 2006a, str. 23). Gril (2006a) navaja nekaj predlogov raziskave, izvedene na vzorcu mladostnikov v Ljubljani v letu 2006. Izpostavlja obstoj potrebe po doseganju višje kakovosti tekom preživljanja nestrukturiranega prostega časa. Pomanjkanje se kaže v dostopnosti prostočasnih dejavnosti na podeželju in v pomanjkanju družabnih prostorov za mlade, ki se večinoma zbirajo na ulicah in dvoriščih. Z ustanavljanjem mladinskih centrov bi ta problem lahko omilili. K dejavnemu preživljanju prostega časa bi mlade lahko (bolje) usmerjali mladinski klubi in centri (Kuhar v Fištravec, Kuhar in Mrgole, 2008, str. 29).

Rezultati meritev o *dejavnikih vpliva (družina, vrstniki, šola, mediji, vrednote) na odločitve mladih o izbiri prostočasnih dejavnosti v nestrukturiranem prostem času* so pokazali, da nanje najbolj vpliva dejavnik »vrednote«, najmanj pa dejavnik »šola«. Iz rezultatov o pogostosti vpliva petih dejavnikov (vrstniki, družina, mediji, šola, vrednote) na način preživljanja prostega časa je razvidno, da na dijake v povprečju najbolj pogosto vplivajo lastni cilji in vrednote (»Počnem, kar se meni zdi pomembno zame zdaj in v prihodnosti.«). Na lestvici pogostosti od 1 (»nikoli«) do 5 (»ves čas«) obsegajo skupno več kot 74 % odgovorov 4 (»pogosto«) in 5 (»ves čas«). Pri dejavniku vpliva šola (»Počnem kaj v zvezi s šolo; ideje dobim pri pouku.«) je skoraj polovični delež vseh dijakov na lestvici pogostosti

označil z 2 (»redko«). Več kot dve tretjini dijakov meni, da vrstniki, družina, mediji in šola na njihove prostočasne izbire vplivajo pogosto ali občasno. Z izjemo vrednot vpliv vseh ostalih dejavnikov ocenjujejo kot občasen ali redek, in sicer vsaj dve tretjini dijakov. Vpliv vrednot na prostočasne izbire pa dijaki ocenjujejo kot pogost ali ves čas trajajoč, in sicer tako meni skoraj tri četrtine dijakov. S t-testom sem prišla do ugotovitve, da med povprečnima odgovoroma na postavki Q9a in Q9c ni statistično značilnih razlik. Povprečni odgovori dijakov so na obe postavki enako distribuirani, torej so dijaki v povprečju enako odgovarjali na obe vprašanji. To pomeni, da so na svoje odločitve o preživljanju nestrukturiranega prostega časa v povprečju zaznali enak vpliv obeh dejavnikov, tako vrstnikov kot tudi medijev. Na podlagi tega lahko H4 zavrnem. Vpliv vrstnikov (Q9a) na izbiro nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti je torej statistično podoben vplivu medijev (Q9c).

Raziskava Kristančič (2007, str. 37) je v raziskavi iz leta 2007 pokazala, da le dobre tri petine anketiranih dejavnosti svojega prostega časa izbirajo sami. Kar slabi dve petini sta se opredelili, da svojega prostega časa ne izbirata sami. Na izbiro najbolj vpliva dejavnik družine, ki mu v skoraj pol manjšem deležu sledi dejavnik vrstniki. Najmanj nanje vpliva dejavnik šola (učitelji in vzgojitelji) in druge osebe. Razlika v rezultatih je z zornega kota psihosocialnega razvoja povsem pričakovana in razumljiva, saj so bili v raziskavo Kristančič (2007) vključeni osnovnošolci, v mojo raziskavo pa srednješolci oziroma dijaki. V primerjavi z ugotovitvami omenjene raziskave, v svoji ugotavljam (naj)večji in najpogostejši vpliv vrednot (čeprav vrednote pri njej niso merjene, bi jih sama uvrstila v postavko, da prostočasne dejavnosti izbirajo sami). Podobno kot ugotavljam jaz, je tudi v njeni raziskavi vpliv šole dokaj nizek. Na stopnji pogostosti se namreč v največji meri pojavlja pod »redko«. Vsi ostali dejavniki se večinoma pojavljajo bodisi »pogosto« sli »občasno« in v večji meri. V primerjavi z raziskavo Kristančič (2007) izstopa tudi večja stopnja samostojnosti pri izbiri načina preživljanja (nestrukturiranega) prostega časa in nekoliko manjši vpliv družine. Oblike in načine preživljanja prostega časa obvladuje trikotnik družine, vrstnikov, elektronskih medijev in komunikacijskih sredstev, ki se vse bolj razoseblja in zaradi specifične moči virtualnih svetov postaja vse bolj nesocialen (Boljka in Rakar (ur.), 2009, str. 125). Tako kot Derganc (2004, str. 50) bi glede na rezultate poleg vrednotnih prepričanj lahko rekla, da so eden najpomembnejših dejavnikov pri izbiri interesnih dejavnosti vrstniške skupine. So pomemben vzgojni dejavnik in dejavnik vpliva glede na to, da vrstniki

mladostniku dajejo priložnost za pridobivanje socialnih veščin za premagovanje izzivov v odraslosti. So tudi vir preizkušanja socialnih vlog (Gril, 2006a, str. 2–3), saj konstruirajo mladostnikovo predstavo o prostem času in oblikujejo njegov odnos do prostočasnih dejavnosti. Nekatere raziskave kažejo, da je povečana uporaba medijev in tehnologije odgovorna za zmanjšanje medosebnih komunikacijskih spretnosti. Po drugi strani druge študije po besedah Caldwell in Witt (2011, str. 22) poročajo, da mladostniki z njihovo pomočjo pridobivajo socialne veščine, občutek pripadnosti, akademske spretnosti, vodstvene sposobnosti in ustvarjalnost. Te se povezujejo tudi z vrednotenjem mladih v povezavi z dojemanjem nestrukturiranega prostega časa in izbire vrste dejavnosti, ki jih zajema. Podobno so vrednote in stališča mladih, ki izhajajoč iz rezultatov raziskave vplivajo na njihove izbire dejavnosti, lahko tudi odraz vpliva staršev. Krepitev ali zavračanje določenega vedenja z nagradami in kaznimi izraža vrednote in pričakovanja staršev v zvezi s preživljanjem prostega časa (Hutchinson et al., 2003 v Shannon, 2006, str. 402). Mladinsko ulično delo in na splošno socialno delo z mladimi, ki do neke mere posega tudi na področje mladostnikovega prostega časa, lahko pripomore k preprečevanju nekaterih tveganj, s katerimi se mladostniki srečujejo. Eno najučinkovitejših orodij je za to pogovor v okviru delovnega odnosa. Čačinovič Vogrinčič et al. (2015, str. 15) pravi, da se zaželeni razpleti, ki se oblikujejo tekom soustvarjanja, prevajajo v akcijo, v dejanja, v konkretne korake, ki udejanjijo dogovore. Z zornega kota t.i. socialno kulturnega dela, pri katerem uporabljamo ustvarjalne pristope, je naša naloga, da mladostniku omogočimo stik z lastnimi ustvarjalnimi potenciali (Poštrak, 2007, str. 10). Izhajamo iz potreb uporabnikov, ustvarjalne pristope uporabljamo kot obliko komunikacije. Ves čas reflektiramo svoj položaj, vlogo, saj moramo vedeti, kaj želimo kot svetovalni delavci doseči (Poštrak, 2007, str. 10).

Vpliv medijev in medijskih vsebin na preživljanje nestrukturiranega prostega časa: niti eden izmed dijakov v vzorcu ni navedel, da ne uporablja vsaj enega izmed socialnih omrežij, navedenih v anketnem vprašalniku. Dijaki v povprečju najpogosteje uporabljajo socialno omrežje instagram (več kot tretjina vzorca). Manj kot tretjina vzorca na drugem mestu po pogostosti navaja snapchat. Tretje mesto na lestvici zaseda tik tok, ki ga uporablja več kot petina vzorca dijakov). Druga socialna omrežja/spletne platforme, ki jih dijaki uporabljajo znatno manj pogosto vključujejo youtube, discord, twitter, pinterest, facebook in facebook messenger, bereal, onlyfans, viber, reddit, tinder in spotify. Nekoliko drugačne ugotovitve kažejo rezultati raziskave Mladina 2020, ki navaja, da je bil v letu 2020 Facebook še vedno

najbolj pogosto uporabljeno koriščeno omrežje med mladimi v Sloveniji, le malo za njim pa je po deležu uporabnikov Instagram (Lavrič idr., 2020, str. 294). Rezultati moje raziskave kažejo, da to mesto sedaj zaseda Instagram. Uporaba TikTok-a je v primerjavi z Mladino 2020 nekoliko manjša (uporablja ga več kot tretjina mladih (Lavrič idr., 2020, str. 294)). Uporaba Twitterja upada za razliko od Mladine 2020 (petina vzorca).

Dijaki se v povprečju najbolj strinjajo s trditvijo »Vsebine, ki jih spremljam na socialnih omrežjih, vplivajo na moje interese in želje o preživljanju prostega časa« (več kot polovica dijakov). V primerjavi z navedenim je stopnja strinjanja s spodnjima trditvama *»Zgledujem se pri vrstnikih; počnem to, kar delajo moji vrstniki.«* in *»Starši mi predlagajo kaj naj počnem; pridružim se dejavnostim, ki jih počnejo člani moje družine.«* več kot dvakrat manjša. Dijaki v povprečju navajajo višjo stopnjo vpliva medijskih vsebin na izbiro in preference o preživljanju prostega časa v primerjavi z izbiro terciarnega izobraževanja ali prve zaposlitve.

Iz rezultatov je razvidno, da je glavni motiv za uporabo socialno-medijskih vsebin v povezavi z interesi o preživljanju nestrukturiranega prostega časa zabava. V primerjavi s celotno populacijo vzorca (n=102) ta motiv uporablja največji delež dijakov v vzorcu (skoraj polovica). Z manj kot petino izbranih odgovorov mu sledi informiranje. Glavni viri informacij anketirancev o političnih in družbenih vprašanjih so družbeni mediji in spletna mesta z novicami, vsako izmed njih je omenilo 41 % (Eurostat, 2022a, str. 41). Najmlajša skupina anketirancev (16-19 let) pogosteje kot starejše skupine pridobi informacije iz družbenih medijev (Eurostat, 2022a, str. 44). Za njim je zbiranje novih idej o načinu preživljanja prostega časa in za tem učenje novih spretnosti oziroma pridobivanje novih znanj, ki je v primerjavi s prejšnjim desetletjem v porastu: pri dijakih in študentih se je povečala uporaba spletnih oblik izobraževanja (Eurostat, 2022b, str. 104). V najmanjši meri so dijaki kot motiv označili komunikacijo drugim o svojih idejah, motivih in pogledu na svet (manj kot dvajsetina) – enako kot dijaki, kateri menijo, da socialni mediji na njihove želje in interese o preživljanju prostega časa ne vplivajo. Najpogosteje izbran motiv (*»Preko njih se zabavam.«*), ki ga je kot pogostega ali občasnega skupno navedla več kot tretjina dijakov. Skoraj polovica dijakov meni, da izbran motiv za uporabo socialno-medijskih vsebin nanje vpliva pogosto. Več kot tretjina vseh dijakov njihov vpliv ocenjuje kot občasen, medtem ko slaba desetina pravi, da nanje vpliva redko. Vpliv ostalih treh motivov so dijaki v največji

meri označevali za pogost ali občasen (vendar pa skupen delež pri nobeni od teh postavk ni večji od ene tretjine celotnega vzorca). Enako kaže Mladina 2020 (Lavrič idr., 2020, str. 256), ki poleg zabave izpostavlja še sproščanje. V povprečju vsaj pol ure na dan mladih namreč posluša glasbo, gleda ali nalaga videe, gleda filme in igra igre. V podporo mojim ugotovitvam na postavki o komuniciranju idej in učenju spretnosti gre trditev, da mladi precej manj časa berejo (jih bere vsaj pol ure na dan) in izražajo svoja stališča na spletu, npr. v obliki blogov (izraža svoja stališča vsaj pol ure na dan). Med slovenskimi mladimi se je že v letu 2010 kazalo podobno pozitivno razmerje med pogostejšo uporabo IKT na eni strani ter kulturnimi, umetniškimi, humanitarnimi in političnimi aktivnostmi na drugi strani (Lavrič, 2011, str. 314). Približno desetina mladih v letu 2020 v povprečju vsaj pol ure na dan nameni virtualnim ogledom galerij, muzejev in koncertov, 30 minut dnevno pa dobra petina.

S spremenljivkama Q13a in Q13b se dijaki strinjajo v različni meri. Trditev *»Tekom uporabe socialnih omrežij več časa namenjam spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev in organizacij, s katerimi nisem v neposrednem stiku)«* je bila izbrana v približno enakih deležih (slaba tretjina). S trditvijo *»Vsebine, ki mi jih priporočijo prijatelji in vrstniki, običajno spremljam tudi sam/a«* pa se je več kot polovica dijakov najpogosteje (zelo) strinjala. Torej dijaki večinoma sami gledajo vsebine, ki jim jih priporočijo prijatelji, čeprav menijo, da enako pogosto sledijo vrstnikom kot vplivnežem. Navedeno sporoča, da imajo vrstniki podoben vpliv na izbiro medijskih »prostočasnih« vsebin kot vplivneži (Q13a) in nekoliko večji vpliv na spremljanje vsebin (več kot polovica dijakov spremlja vsebine, ki jim jih priporočijo vrstniki) (Q13b). Ker odgovori pri Q13a ne kažejo na to, da bi se dijaki v večinskem deležu s trditvijo strinjali in ker odgovori pri Q13b kažejo, da dijaki pogosteje spremljajo vsebine svojih vrstnikov kot pa jih ne spremljajo (a ta podatek ne pove nič o primerjavi s spremljanjem vsebin vplivnežev), je hipoteza 5 zavrnjena. H6 je potrjena, saj so odgovori na obe vprašanji statistično značilno zmerno pozitivno povezani. Moč povezanosti je šibka, saj Cramérjev V znaša 0,251. Korelacija c obstaja in je nekoliko manjša od 0,3. Smer povezanosti je torej pozitivna, kar priča o tem, da so se tisti dijaki, ki so se strinjali s Q13a, tudi pogosteje strinjali s Q13b (in obratno).

Občutek samostojnosti in neodvisnosti: s preživljanjem nestrukturiranega prostega časa je močno povezano tudi preizkušanje mladih v vse večji samostojnosti in neodvisnosti od zunanjih vplivov in izvorne družine. Povečanje avtonomije pomeni redukcijo tveganj pri spreminjanju razmerij odvisnosti v vsakdanjem življenjskem svetu uporabnikov (Dragoš et al., 2008, str. 38). Na ta način lahko aktivno zmanjšujejo tveganja, s katerimi se dijaki soočajo v svojem nestrukturiranem prostem času, ko si dejavnosti oblikujejo po svojih osebnih merilih o tem, kaj je zanje dobro in slabo. V procesih individuacije in pridobivanja avtonomije je prosti čas zelo pomemben, saj omogoča preizkušanje novih vzorcev in omogoča spoznavanje novih ljudi in aktivnosti (Derganc, 2004, str. 8). Neodvisnost v procesu osamosvajanja (individuacije) zaostaja za razvojem avtonomije, saj je v okviru primarne socializacije ta še dokaj odvisna od staršev oziroma skrbnikov. V obdobju adolescence se odvisnost mladostnika od primarne družbene skupine začne zmanjševati, s pridobivanjem socialnih spretnosti in izkušenj preko interakcij z vrstniki in pomembnimi drugimi, ki niso njegovi starši, mladostnik postaja vedno bolj neodvisen, hkrati pa se običajno veča tudi stopnja njegove samostojnosti. V kontekstu socialnega dela lahko preko vloge spoštljivega in odgovornega zaveznika v okviru zaupnega pogovora mladim omogočimo napredovanje v smeri pozitivnih sprememb in večjega samospoštovanja. Pri avtonomnem pristopu oseba lahko razvija ustvarjalnost, samozaupanje in samodisciplino, vrednote so ustvarjalnost, odgovornost, dosežki ipd., identiteta bi naj bila dovršena – po mnenju Muska enako velja za demokratični pristop, pri katerem mladostnik razvije vsestransko znanje in kritičnost, občutek za druge in za skupinsko učinkovitost, vrednote so strpnost, solidarnost in podobno, samospoštovanje je večje, višja je raven kognitivnega in moralnega presojanja (ibid. v Poštrak, 2015, str. 273). Iz tega razloga je še toliko bolj pomembno, da svetovalni delavci, učitelji in starši dijake aktivno spodbujajo pri njihovih osebnih izbirah. Medsebojna primerjava opazovanih in pričakovanih vrednosti spremenljivk pri Q10a in Q10b je pokazala, da se večina dijakov o izbiri nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti odloča samostojno od zunanjih dejavnikov vpliva (družina, šola, mediji, vrstniki) v skoraj 100-odstotnem deležu odgovorov »(popolnoma) se strinjam« (Q10a). Pri Q10b za razliko od Q10a le slabe tri petine dijakov sporoča, da se odločajo neodvisno. Odgovori pri Q10b kažejo, da se dijaki – kljub visoki oceni občutka avtonomnosti pri Q10a – počutijo manj neodvisni od zunanjih vplivov, kar bi bilo po mojem mnenju zanimivo podrobneje raziskati. Zanimivo je, da je slaba desetina dijakov svojo neodvisnost ocenila s »(sploh) se ne strinjam«, medtem ko je delež pri samostojnosti 0 %. Sklepam, da je pri dijakih bolj

prisoten občutek avtonomnosti, ne pa tudi neodvisnosti od zunanjih vplivov (Dijaki so se s trditvijo »Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.« najpogosteje strinjali oziroma zelo strinjali (skoraj celoten vzorec) kot bili neopredeljeni (manj kot dvajsetina). S trditvijo »Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote.)« so se pogosteje (zelo) strinjali (skoraj tri petine) kot bili neopredeljeni (približno tretjina) ali se (sploh) niso strinjali (približno desetina).) χ^2-preizkus je pokazal obstoj povezave in njeno statistično značilnost. Moč povezanosti med rezultati je šibka. Pearsonov koeficient korelacije znaša manj kot 0,3, kar nakazuje na to, da obstaja šibka pozitivna povezanost med Q10a in Q10b. To pomeni, da so se dijaki, ki so se strinjali s Q10a, obenem tudi pogosteje strinjali s Q10b, čeprav je v primeru postavke (Q10b) pritrdilnih odgovorov količinsko manj. H7 lahko potrdim, saj rezultati kažejo, da se večina dijakov o prostočasnih dejavnostih odloča samostojno in neodvisno.

Mladi, identiteta, življenjski slog in vrednote: iz rezultatov raziskave izhaja ugotovitev, da družbeni položaj, v katerem odraščajo, gradijo lastno identiteto in samostojno izbirajo med življenjskimi usmeritvami, mladim omogoča veliko mero svobode in avtonomije. Več kot štiri petine dijakov namreč meni, da so prostočasne dejavnosti (vsaj) delen odraz njihove identitete. Nezanemarljiv delež se s trditvijo niti strinja, niti ne strinja. Največ pojmovanj o načinu izražanja osebne identitete prevladuje pod kodo »slog oblačenja«, ki predstavlja kazalec osebne identitete slabi tretjini dijakov, drugi najpogostejši kazalec je »sleng«, tretji »neverbalna komunikacija. Po pričakovanjih, »verbalna komunikacija« zaseda nekoliko nižje mesto (približno dvajsetina dijakov). Zanimivo je, da le dobra 2 % dijakov kot kazalnik navajata »način stiliranja frizure, make-up-a« in v manj kot enem odstotku dijaki kot kazalnik navajajo »značilne predmete«. Ta rezultat kaže na to, da so se oblike izražanja identitete mladih na prehodu v novo tisočletje precej spremenile in se ne pojavljajo več v vizualno značilnih oblikah. Niso tako lahko določljive kot v preteklosti, temveč so pogosto kompleksne in prepletene (subkulture so danes nadomestili pojavi življenjskih stilov in scen). Le majhen delež dijakov meni, da na način izražanja njihove identitete vpliva način hoje, premikanja, poudarjanja telesnih značilnosti in fizične pripravljenosti. Osebne izkušnje dijakov kažejo, da se njihova identiteta večinoma kaže predvsem preko vizualnih in manj preko avdio-lingvističnih ali motoričnih kazalcev identitete. Slaba tretjina dijakov se na vprašanje ni opredelila (respondenti, ki so na Q21 odgovorili z »ne« ali »ne vem«). Kot pri

Q21, se tudi v primeru Q23 velika večina dijakov strinja, da prostočasne dejavnosti vsaj deloma odražajo njihov življenjski slog (več kot štiri petine). S trditvijo se ne strinjata dva dijaka, enajst dijakov pa o trditvi ni prepričano (»ne vem«). Dobra tretjina dijakov, ki je na vprašanje odgovorila z »da«, meni, da se njihov življenjski slog tekom opravljanja prostočasnih dejavnosti izraža preko vizualnih kazalcev. Ena dvajsetina navaja avdio-lingvistične kazalce in dobra četrtina motorične kazalce. Trgovski centri so postali področje privlačnosti v prostem času, na katerem se skupaj z blagom prodajajo identiteta in življenjski slogi (Derganc, 2004, str. 25). Glede na to, da mladi nekaterih vizualnih kazalcev (stiliranje frizure, make-up in značilni predmeti) ne pojmujejo več kot pomembnih pri določevanju identitete in življenjskega sloga, sklepam, da se zavedajo vpliva potrošništva na oblikovanje identitetnih vzorcev in njihovo nenehno spreminjanje. Prosti čas predstavlja kontekst, v katerem lahko definiramo različne oblike identitete (Flere idr., 2013, str. 92). Ker je ponudba raznolika in ni več povezana s pripadnostjo (mladinskim) subkulturam (ki ne obstajajo več), se mladi danes identificirajo z življenjskimi stili. Zato na podlagi moje raziskave sklepam, da v ospredje prihajajo drugi kazalniki, ki so bolj podvrženi komercializaciji in so hitro zamenljivi, kot so spremenljive in fleksibilne sodobne identitete (slog oblačenja). Opazen je tudi vse večji vpliv neverbalnega izražanja življenjskega stila (način govora, premikanja, oblikovanja telesa) in način verbalnega izražanja (sleng). Prosti čas velja za »enega glavnih nosilcev, znotraj katerega mladi razvijajo izraze življenjskega sloga« (Blaxter, 2005 in Hendry idr., 2005 v Flere idr., 2013, str. 92), zato so nestrukturirane prostočasne dejavnosti ene najboljših načinov za opazovanje izrazov različnih življenjskih slogov. Raziskovalci mladine v Evropi in ZDA so pokazali, da komercializacija življenjskih slogov mladim omogoča, da izbirajo med vrsto življenjskih stilov. Poistovetenje s proizvodi kulture vpliva na njihovo nenehno preoblikovanje identitetnih vzorcev.

Skoraj enak delež dijakov kot pri Q21 meni, da se preko nestrukturiranih dejavnosti, vsaj deloma odražajo njihove vrednote. Za razliko od Q21 in Q23 se pri Q26 s trditvijo ne strinja le slaba dvajsetina dijakov. Približno enak je delež »neopredeljenih«. Največje število dijakov navaja, da se njihove vrednotne usmeritve v njihovih načinih preživljanja prostega časa razkrivajo na svojevrsten način, tako da izražajo njihovo individualnost in raznolikost. Na drugo mesto pogostosti so dijaki uvrstili načine (ne)besednega izražanja – opredeljevanje glede osebnih stališč in prepričanj (dobra desetina). Skoraj desetina dijakov meni, da na izražanje njihovih vrednot vpliva vrsta dejavnosti, ki je hkrati javni izraz njihovih vrednot.

Majhen delež dijakov razume svoje vrednotne usmeritve kot odraz samega nestrukturiranega prostega časa v smislu izboljšanja počutja oziroma boljšega duševnega zdravja. Sklepam, da zanje prosti čas v tem smislu pomeni vrednoto samo po sebi. Enako majhen delež dijakov je podal odgovor v smeri reduciranja napetosti in stresa (sproščanje). Preživljanje nestrukturiranega prostega časa zanje pomeni priložnost za sprostitev in utelešenje vrednote sprostitve in počitka (manifestacijo vrednot in prepričanj). Običajno se ti kažejo na subtilne in raznovrstne načine kot izraz lastnih vrednotnih usmeritev. Zbrane ugotovitve nakazujejo na pestrost načinov izražanja mladih, ki preko izgrajevanja vrednotnih vzorcev izražajo značilnosti svoje identitete, prepričanj in stilov. Otroci in mladostniki bodo domiselni v okviru lastnih zalog znanja, ustvarjalni bodo v kontekstu lastnega življenjskega sveta (Poštrak, 2007, str. 4). Tako se ustvarjalno izražajo tudi v kontekstu prostega časa preko najrazličnejših načinov izražanja, ki razkrivajo njihovo identiteto in življenjski slog in ne nazadnje tudi vrednote. Musek (1993) navaja, da se mladi ljudje pogosteje nagibajo k hedonskim vrednotam. V primerjavi z raziskavo Musek (1993) so rezultati moje raziskave nekoliko drugačni, saj Muskova raziskava, opravljena na vzorcu mladih izpred približno treh desetletij kaže drugačno podobo vrednot (tako da rezultatov med sabo ne morem primerjati). V ospredju dijakov iz mojega vzorca v primerjavi z Muskovim so namreč dionizične vrednote, apolonske pa so mladi navajali v nekoliko manjši meri. Zanimivo je tudi, da so mladi navedli skoraj dvakrat več različnih vrednot, ki spadajo v spekter apolonskih. Musek je leta 1991 namreč ugotavljal, da statusne, moralne in etične vrednote in vrednote ustvarjalnega uresničevanja, osebnostne rasti in izpolnitve zaostajajo za hedonskimi (Musek, 1991, 1992a,b; 1993, v Musek, Lešnik in Musek, 1993, str. 26–27). Zato bi lahko predpostavila hipotezo o tem, da se vrednostni sistemi mladih počasi pomikajo od dionizičnih vrednot k apolonskim (čeprav razmerje med njimi še vedno ni popolnoma enakovredno). Na tem mestu spremembe vrednotnih usmeritev mladih ne bom preverjala, saj to presega namen moje raziskave. Trende individualizacije ugotavljamo tudi na ravni temeljnih vrednot in stališč mladih (Lavrič idr., 2020, str. 394). Podatki raziskave Naterer (2019) kažejo, da se je trend naraščajočega individualizma nadaljeval tudi v obdobju med letom 2010 in 2018. Miheljak (ur.) (2002, str. 54) je že leta 2002 navajal, da vrednote danes niso več zgolj omejeni skupki stališč, temveč so opora za življenjske stile. Na prelomu stoletja so med mladimi prav tako izrazito prevladovale vrednote zasebne sfere, kot so osebno zdravje, prijateljstvo in družinsko življenje, mladim pa so bile precej pomembne tudi nekatere globalno naravnane teme, kot so svetovni mir, zaščita naravnega okolja in svoboda

posameznika (Ule in Kuhar, 2002). Rezultati raziskave Mladina 2020 (Lavrič, idr., str. 349) kažejo, da so si hierarhije interesov v vseh treh raziskavah, posebej pa v Mladini 2000 in 2020 zelo podobne. Na podlagi pridobljenih ugotovitev raziskave in pregleda teorije bi lahko rekla, da vrednote mladih (dijakov) tudi danes potrjujejo obstoj pojava individualizacije življenjskih potekov.

H8 je sprejeta. Večina dijakov (več kot štiri petine vseh dijakov) zagovarja trditve, da način preživljanja nestrukturiranega prostega časa odraža njihovo identiteto, vrednote in življenjski slog. Tako so pokazali tudi χ^2-testi za eno spremenljivko. Povezava med spremenljivkama se pri H8a, H8b in H8c potrdi. Povezanost obstaja in je statistično značilna.

Vpliv prostočasnih dejavnosti na izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve je manj kot polovica dijakov opredelila kot obstoječ. Skupno se več kot polovica dijakov s tem bodisi ne strinja, bodisi se ne opredeljuje. Dijaki so najpogosteje zaznali vpliv dejavnosti na izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve (relativna večina). χ^2-test za eno spremenljivko pri vprašanju Q28 je pokazal, da se H9 in H10 potrdita, povezava je statistično značilna in obstaja (na podlagi mnenj dijakov o njihovih lastnih subjektivnih zaznavah povezanosti med delom in prostim časom). To sporoča, da dijaki poročajo o subjektivnem zaznavanju povezanosti med spremenljivkama. Delež odgovorov, ki pritrjuje hipotezama, obsega le dobrih 46 % dijakov, kar pove, da so bili dijaki pogosteje mnenja, da prostočasne dejavnosti vplivajo na izbiro študija in poklica, kot da na to ne vplivajo oziroma o tem nimajo mnenja.

Ugotovitve o načinu vpliva prostočasnih dejavnosti na izbiro študija oziroma (prve) zaposlitve izhajajo iz vzorca dijakov, ki so na Q28 odgovorili pritrdilno. Povezanost omenjenih spremenljivk dijaki v povprečju najpogosteje opažajo v povečani motivaciji in zanimanju za določeno študijsko smer oziroma vrsto zaposlitve. Za polovico manj dijakov zagovarja ugotovitev, da jim prostočasne dejavnosti zagotavljajo ideje oziroma spoznanja o želenem načinu dela. Manj kot dvajsetina vzorca vidi smisel v želji po (osebnem) napredku. Enako velik delež povezanost opaža v priložnosti za nabiranje novih, predvsem pozitivnih izkušenj. Delež dijakov, ki na trditev odgovarjajo pritrdilno, je pri Q30 nekoliko manjši. V primerjavi s Q28 se le dobra petina vzorca s trditvijo bodisi ne strinja, bodisi ne opredeljuje. Več kot tretjina celotnega vzorca dijaškega dela ne opravlja. Način vpliva na izbire dijakov, ki izkušnjo opravljanja študentskega dela imajo, se za več kot polovico giblje v smeri motivacije in zanimanja (opravljanje prostočasnih dejavnosti jih motivira oziroma jim »vliva

zanimanje« za določeno vrsto dijaškega dela). Relativno velik delež zagovarja vpliv idej in spoznanj o samem sebi, ki so produkt procesa spoznavanja samega sebe tekom opravljanja prostočasnih dejavnosti. To zanje predstavlja podlago za izbiro študentskega dela glede na lastne želje, omejitve in preference o načinih dela, ki ustrezajo njihovi identiteti, vrednotam in življenjskemu stilu. Le približno 2 % vpliv vidita v preizkušanju lastnih meja (ugotavljanju, katera vrsti dela jim najbolj ugaja). Manj kot 1 % v ugotavljanju, pri kateri vrsti nestrukturirane prostočasne dejavnosti se počutijo najbolj samozavestni oziroma jim dejavnosti pomenijo predvsem način prepoznavanja lastnih finančnih zmogljivosti (delo kot nuja po zagotavljanju sredstev za preživetje).

Skladno s splošnimi značilnostmi sodobne generacije mladih je (tudi) slovenski mladini v letu 2020 pri delu najbolj pomembno to, da je delo zanimivo, da omogoča visoko stopnjo avtonomije in da ima delo jasen cilj (Lavrič idr., 2020, str. 396). Kot najbolj množično obliko neformalnega izobraževanja so anketiranci v raziskavi Mladina 2020 označili »specifična znanja s področja, s katerim se poklicno ukvarjam ali se bom ukvarjal/a«. Skoraj polovica anketirancev je označila to možnost (leta 2010 jo je izbrala skoraj desetina manj). Sledi udeležba na kulturnih ali umetniških tečajih (Lavrič idr., 2020, str. 103). Podobno je za nekatere dijake v sfero nestrukturiranega prostega časa vključeno tudi prostovoljstvo. V svoji raziskavi sem zaznala zelo nizek delež dijakov, ki tovrstno dejavnost opravljajo. V skoraj vseh organizacijah (sicer) menijo, da bi uveljavitev prostovoljnega dela kot reference za delo spodbudila mlade, da bi se pogosteje odločali za prostovoljno delo (Gril, 2006b, str. 14). Čeprav omenjene aktivnosti razkrivajo najgloblja zanimanja mladih v povezavi z delom in prostim časom, aktivnosti, izvajane v strukturiranih oblikah ne spadajo v spekter nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti. So pa z dejavnostmi nestrukturiranega prostega časa povezane, saj lahko predstavljajo splošno vodilo v prostočasnih usmeritvah mladih. Tu se v raziskavi kaže povezava med delom in izbiro nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti, ki ima za mlade vse večji pomen, saj področje dela in prostega časa povezujejo vse večji pritiski izobraževalnega sistema, zahteve trga dela, sodobne potrošniške družbe in posledicami gospodarske krize po epidemiji Covid-19, ki so v družbi še vedno prisotne. Novejše raziskave (Lavrič idr., 2020), opravljene na slovenski srednješolski mladini, so obenem pokazale, da se mladi pod težo aktualnih družbenih in okoljskih izzivov z visokimi stopnjami stresa. V primerjavi z letom 2010 se je delež mladih, ki več dni v tednu čuti stres, v raziskavi Mladina 2022 več kot podvojil. Derganc (2004, str. 19) v povezavi s tem navaja

prevladujoče občutke negotovosti, nekompetentnosti in vedno bolj zgodnje pritiske dolgoročnih izbir.

Kritično ovrednotenje uporabljene metodologije

Uporabljene metode raziskovanja so zagotovile odgovor na zastavljena raziskovalna vprašanja: kaj dijaki počnejo v svojem nestrukturiranem prostem času, kako pogosto, s kom in kje, kateri dejavniki (vrstniki, družina, socialni mediji, šola in vrednote) najbolj prispevajo k njihovim odločitvam o prostočasnih aktivnostih, kakšna je vloga vrstnikov in socialnih omrežij (ali dijaki v večini spremljajo enake vsebine na socialnih omrežjih kot njihovi vrstniki, katere vsebine so to, kje se informirajo, komu sledijo – ali ostajajo v vrstniških skupinah ali v večji meri spremljajo vplivneže in zakaj, na čigavo pobudo), kolikšen je njihov občutek avtonomije, neodvisnosti in svobode pri izbiri dejavnosti, ali in kako dejavnosti odražajo njihovo identiteto, življenjski slog in vrednote ter ali in kako dejavnosti vplivajo na izobraževalne in poklicne izbire dijakov.

Osnovno raziskovalno vprašanje raziskave je bilo odkriti, s katero vrsto prostočasnih dejavnosti se mladi tekom nestrukturiranega prostega časa najpogosteje ukvarjajo, kateri so dejavniki vpliva in kako njihove izbire vplivajo na druga področja njihovega življenja. Ta so vključevala tako identiteta, življenjski slog in vrednote kot tudi nadaljnje šolanje in delo. Ugotovitve o vplivu dejavnikov kot vrstniške skupine in socialna omrežja na izbire mladostnikov so mi omogočile bolj jasen vpogled v dejansko situacijo v kontekstu nestrukturiranega prostega časa mladih. Na ta način sem prišla do informacij, ki razkrivajo številne motive in povezave med posameznimi dejavniki, vrsto in pogostostjo opravljanja dejavnosti in njihove medsebojne vplive, ki se na najraznovrstnejše načine odražajo na različnih področjih njihovih edinstvenih življenjskih svetov. Pojmovanja in osebne izkušnje dijakov so mi približale ne le objektivno, ampak tudi subjektivno razumevanje pojava nestrukturiran prosti čas skozi njihovo perspektivo.

Cilji raziskave so bili doseženi. Vključujejo večjo informiranost izbranega vzorca populacije o pojmovanju nestrukturiranega prostega časa skozi perspektivo sodelujočih respondentov (kar predstavlja oceno parametra dejanskega stanja v populaciji), vrsti, pogostosti opravljanja, kraju, udeležencih in trajanju najpogosteje opravljanih prostočasnih aktivnosti, primerjavi dejavnikov vpliva na izbiro prostočasnih dejavnosti, dokazovanje (ne)povezanosti med dejavnostmi nestrukturiranega prostega časa in izražanjem identitete,

življenjskega sloga in vrednotnih usmeritev in dokazovanje (ne)povezanosti med dejavnostmi nestrukturiranega prostega časa in izbiro programov terciarnega izobraževanja, karierne usmeritve oziroma področja dela (vključno z delom preko študentskega servisa). Vsem sodelujočim respondentom v raziskavi (dijaki v okviru srednješolskega izobraževanja, srednje šole) so bili preko elektronske pošte poslani rezultati in ugotovitve raziskave (z namenom informiranja in zbiranja povratnih informacij).

Vpliv raziskovalke na izid raziskave je bil minimalen. Odprta vprašanja in širok nabor možnih odgovorov so zajela velik spekter možnosti, med katerimi so lahko izbirali respondenti ankete. Glede na to, da je bila pri večini vprašanj omogočena pojasnitev izbire oziroma možnost izbire polodprtega odgovora *drugo:*, so vprašanja dijakom omogočala veliko količino svobodnega izražanja tekom celotnega anketnega vprašalnika (z izjemo zaprtih odgovorov da/ne/ne vem, ki so se sicer v večini navezovala na podvprašanja odprtega tipa – denimo pojasni kako). Kljub temu, da sem bila od subjektov raziskave oddaljena in sem se raziskovanja lotila z minimalno udeleženostjo v proces zbiranja podatkov, so mi dijaki razkrili kopico dragocenih informacij, preko katerih lahko bolje razumem njihove odločitve, izbire in pogled na svet.

Metoda zbiranja podatkov je bila po moji izkušnji uspešna. Pridobila sem zadovoljivo število raznovrstnih in jasnih odgovorov, kljub nekaterim izjemam. Stremela sem k vključitvi čim večjega števila dijakov iz različnih srednješolskih programov in smeri. Metrične karakteristike merskega instrumenta so se izkazale za ustrezne. Merski instrument je veljaven, saj meri značilnosti, katere sem želela izmeriti pri posameznem vprašanju. Opažam skladnost teoretičnih in operacionalnih definicij in nekatere podobnosti rezultatov s predhodno opravljenimi raziskavami. Je tudi objektiven, saj je rezultat merjenja odvisen samo od lastnosti merjenja. Je tudi zanesljiv, saj so se rezultati pilotnih intervjujev pri ponovnem anketiranju izkazali za enake oziroma podobne.

Kljub doseženim metričnim karakteristikam pa sem tekom zbiranja podatkov zasledila nekaj omejitev, ki bi lahko vplivale na dokazovanje reprezentativnosti nekaterih vzorčnih ocen. Pri odprtih vprašanjih (posebej Q1, Q22, Q24 in Q26), kjer so morali dijaki bodisi pojasniti svoje razumevanje pojava nestrukturiranega prostega časa (Q1) ali pa navesti, kako se identiteta (Q22), življenjski slog (Q24) in vrednote (Q26) odražajo preko njihovih prostočasnih aktivnosti, nekateri dijaki niso vedeli, kaj oziroma kako naj odgovorijo. Menim,

da bi lahko v primeru Q1 bolje upoštevala vsebinska priporočila za sestavo anketnega vprašalnika, in bi vprašanje postavila na bolj vsebinsko smiselno mesto v vprašalniku (na konec prvega sklopa, za Q8). Razlog za to je vsebinska zahtevnost vprašanja. Na ta način bi po vsej verjetnosti lahko dobila bolj točne in bolj premišljene odgovore. Pri vprašanjih Q22, Q24 in Q26 sem pričakovala določeno število osipa odgovorov, saj vprašanje morda lahko zahteva določeno mero poglobljenega premisleka in dobrega poznavanja lastne osebnosti. Za čas odraščanja in adolescence se mi relativno veliko število odgovorov »ne vem« zdi nekako upravičen odziv.

Poleg izračuna vzorčnih ocen v rezultatih podajam komentarje na točnost dobljenih vzorčnih ocen in sklepe o njihovi reprezentativnosti za celotno populacijo (posploševanje ocen na populacijo in uporabnost za sklepanje o parametrih). Pri nekaterih vprašanjih se je v zbranih rezultatih pokazala napaka sredine (izogibanje skrajnim ocenam s strani respondentov). Ta problem bi lahko preprečila z uvedbo sedem-stopenjske lestvice, s katero bi povečala možnost izbire med odgovori na sredini in tako dobila točnejše odgovore respondentov. S tem bi zmanjšala tendence respondentov po izogibanju skrajnim ocenam na lestvici z uvedbo več srednjih možnosti.

Sklepi

- *Kaj počnejo dijaki v svojem nestrukturiranem prostem času, kako pogosto, s kom in kje?* H1 je predpostavljala, da se večina dijakov ukvarja z eno izmed navedenih prostočasnih dejavnosti. Izkazalo se je, da je hipoteza sprejeta, saj je več kot štiri petine dijakov navedlo prostočasne dejavnosti iz seznama, tako pri vprašanju Q3 kot tudi Q4 (najpogosteje opravljana dejavnost). Navedbe v največji meri obsegajo športne dejavnosti, poslušanje glasbe in druženje s prijatelji. Subjektivne navedbe dijakov o tem, kaj jim pomeni nestrukturiran prosti čas, obsegajo sprostitvene dejavnosti, športne dejavnosti in zabavo. Hipoteza 2 je ovržena, saj je χ^2-preizkus pokazal, da povezanost med skupino odgovorov dijakov, ki pogosteje preživljajo prosti čas sami ali v družbi, ni statistično značilna. Večina dijakov se v nestrukturiranem prostem času namreč najpogosteje odloča za dejavnosti, ki jih lahko opravlja v samoti (ne v družbi vrstnikov bodisi v živo bodisi preko spletnih medijev). Hipoteza 3 je zavrnjena, saj se dijaki večinoma pogosteje ukvarjajo s prostočasnimi dejavnostmi, ki jih lahko opravljajo v zaprtih prostorih, in manj s

prostočasnimi dejavnostmi, ki jih lahko opravljajo na prostem. χ^2-preizkus je pokazal, da povezanost med spremenljivkama zaprti in odprti prostori obstaja in je statistično značilna. Obstaja srednje močna, negativna povezanost med Q8a in Q8b, kar pomeni, da dijaki, ki čas pogosteje preživljajo v notranjih prostorih, redkeje preživljajo nestrukturiran prosti čas zunaj. Ničelna hipoteza H3 je zavrnjena, saj dijaki pogosteje preživljajo prosti čas zunaj kot v notranjih prostorih.

- *Kateri dejavniki (vrstniki, družina, socialni mediji, šola in vrednote) najbolj prispevajo k odločitvam dijakov o tem, kaj bodo počeli v nestrukturiranem prostem času?* Največji vpliv na odločitve, kaj bodo počeli v nestrukturiranem prostem času, dijaki zaznavajo pri svojih vrstnikih (večji kot vpliv socialnih omrežij in vsebin, ki jih na njih spremljajo) (H4). Najpogostejši vpliv na odločitve dijakov so je imel dejavnik vrednote, ki so mu sledili dejavniki vrstniki, družina in mediji. Najmanjši vpliv je analiza pokazala za dejavnik šola. Prav tako je t-test je pokazal, da med povprečnima odgovoroma na Q9a (vpliv vrstnikov) in Q9c (vpliv medijev) pri 95 % stopnji tveganja ni bilo statistično značilnih razlik, kar pomeni, da vrstniki na odločitve dijakov o preživljanju nestrukturiranega prostega časa nimajo večjega vpliva kot mediji, zato sem H4 zavrnila.

- *Kakšna je vloga vrstnikov in socialnih omrežij pri preživljanju prostega časa dijakov?* H5 je predpostavljala, da dijaki, ki v prostem času uporabljajo socialna omrežja kot so Facebook, Instagram, Tik Tok itd., več časa namenjajo spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot pa spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev). Hipoteza 5 je zavrnjena, saj odgovori pri Q13a ne kažejo na to, da bi se dijaki v večinskem deležu s trditvijo strinjali in ker odgovori pri Q13b kažejo, da dijaki pogosteje spremljajo vsebine svojih vrstnikov kot pa jih ne spremljajo. χ^2-test za preverjanje H6 je obenem pokazal, da so odgovori na obe vprašanji statistično značilno zmerno pozitivno povezani. Vrstniki imajo podoben vpliv na izbiro medijskih »prostočasnih« vsebin kot vplivneži (Q13a) in nekoliko večji vpliv na spremljanje vsebin (več kot polovica dijakov spremlja vsebine, ki jim jih priporočijo vrstniki) (Q13b). Iz tega razloga je hipoteza 6 potrjena. Moč povezanosti je šibka in pozitivna, kar pomeni, da so se tisti dijaki, ki so se strinjali s Q13a, tudi pogosteje strinjali s Q13b (in obratno).

- *Koliko se dijaki počutijo svobodni in neodvisni pri izbiri prostočasnih dejavnosti?* Dijaki so se s trditvijo *»Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.«* najpogosteje strinjali oziroma zelo strinjali, prav tako s trditvijo *»Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote.)«*. Odgovori pri Q10b kažejo, da se dijaki – kljub visoki oceni občutka avtonomnosti pri Q10a – počutijo manj neodvisni od zunanjih vplivov, zato sklepam, da je pri dijakih bolj prisoten občutek avtonomnosti, ne pa tudi neodvisnosti od zunanjih vplivov. χ^2-preizkus je pokazal, da obstaja statistično značilna povezava med trditvama Q10a in Q10b. Moč povezanosti med primerjanimi odgovori je šibka in se giblje v pozitivni smeri, kar pomeni, da so se dijaki, ki so se strinjali s Q10a, obenem tudi pogosteje strinjali s Q10b (čeprav je v primeru postavke (Q10b) pritrdilnih odgovorov količinsko manj). Večina dijakov samostojno izbira prostočasne dejavnosti in se zanje odloča neodvisno od zunanjih dejavnikov (družina, šola, vrstniki, mediji, vrednote), zato je H7 potrjena.

- *Ali dejavnosti nestrukturiranega prostega časa odražajo identiteto, življenjski slog oz. vrednote dijakov?* Način preživljanja nestrukturiranega prostega časa dijakov odseva njihove vrednote, identiteto in življenjski slog, kar so pokazali χ^2-preizkusi za eno spremenljivko. Dijaki so se s trditvami, da so njihova identiteta, življenjski slog in vrednotne usmeritve izražene oziroma vidne skozi njihov način preživljanja prostega časa pri vseh treh postavkah najpogosteje strinjali. Načine, kako se izraža njihova identiteta tekom nestrukturiranega prostega časa, dijaki pojmujejo najpogosteje skozi vizualne kazalnike, ki jim sledijo avdio-lingvistični in motorični kazalniki. V primeru življenjskega sloga, je razlika edino v tem, da so pogosteje kot avdio-lingvistični, navajani motorični kazalniki. Vrednote dijakov se v povprečju najpogosteje izražajo na najrazličnejše, zelo subtilne in svojstvene načine.

- *Kako dejavnosti v nestrukturiranem prostem času prispevajo k njihovim izobraževalnim oz. poklicnim izbiram/željam?* H9 in H10 se potrdita, saj je χ^2-preizkus za eno spremenljivko pri Q28 pokazal, da povezanost obstaja in je statistično značilna. Dijaki v največji meri navajali, da se s trditvijo H9 strinjajo, čeprav je to trdil le relativno majhen delež dijakov (46 %). Prostočasne dejavnosti,

ki jih dijaki opravljajo med nestrukturiranim prostim časom, jim v povprečju bolj pomagajo pri oblikovanju njihovih želja o terciarnem izobraževanju oziroma pri odločanju o karieri ali poklicu kot jim ne pomagajo. Dijaki so v večini najpogosteje izražali, da povezanost prostočasnih dejavnosti in izbire študija oziroma zaposlitve v povprečju vidijo v motivaciji in povečanem zanimanju za določeno študijsko smer oziroma vrsto zaposlitve.

6 PREDLOGI

Ocena pomena ugotovitev za teorijo in prakso

Prispevek teme in raziskave k stroki socialnega dela vidim predvsem v njenem še nezadostno raziskanem področju življenjskega sveta slovenske srednješolske mladine in njihovega preživljanja nestrukturiranega prostega časa. Zbrani podatki teoriji in praksi socialnega dela doprinašajo z novim znanjem o tem, kakšna je aktualna situacija na področju preživljanja nestrukturiranega prostega časa v očeh dijakov slovenskih srednjih šol. Razkrivajo, kakšne so želje in potrebe srednješolske mladine in katere socio-ekonomske in širše družbeno-kulturne značilnosti vplivajo na njihovo izbiro aktivnosti.

Na podlagi tega lahko mladinske organizacije, društva in socialnovarstveni programi izboljšajo svoje strategije in načine ravnanja pri delu z mladimi in razvijajo dejavnosti v skladu z njihovimi trenutnimi potrebami v določenem socialno-kulturnem prostoru (v tem primeru na področju gorenjske statistične regije). Aktivna participacija mladih pri organiziranju prostočasnih dejavnosti tako v strukturiranih kot nestrukturiranih dejavnostih mladim daje priložnost za nabiranje dragocenih izkušenj in jim ponuja določeno mero svobode pri samouveljavitvi lastnih potencialov. ZPMS in ostale sorodne institucije bi po mojem mnenju morale predstavljati prostor za odgovor na aktualne potrebe in interese mladih. Povezovanje z javnostjo in interdisciplinarno sodelovanje z ostalimi sorodnimi organizacijami, ki v skladu s svojim temeljnim poslanstvom želijo, hočejo ali morajo mladim ponuditi možnosti ustvarjalno in sproščujoče preživljanje prostega časa.

Prav tako so ugotovitve (zbrane na sicer relativno majhnem vzorcu) lahko povod za nadaljnje raziskovanje in razširjanje polja teoretičnega znanja v socialnem delu in drugih sorodnih

disciplinah, ki se ukvarjajo z mladimi, mladinskim delom in problematiko prostega časa – predvsem v okviru preprečevanja tveganih strategij ravnanja in tveganih življenjskih stilov, ki iz njih izhajajo. Tako so predstavljeni rezultati tudi neposredno uporabni za prakso in boljše razumevanje življenjske situacije ranljivih mladostnikov, ki se v kontekstu opravljanja nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti znajdejo v stiski.

Glede na ugotovitve te študije ugotavljam, da bi bilo v prihodnosti potrebno razširiti področje raziskovanja na bolj marginalizirane kraje in regije, da bi lahko bolj jasno preučili življenjske razmere in prostočasne dejavnosti mladih iz obrobnih, vaških in kmečkih okolij. Ker v Sloveniji in v tujini prevladujejo raziskave v urbanih okoljih, se mi to zdi nujno za razumevanje pojmovanja nestrukturiranega prostega časa v širši kategoriji mladih v Sloveniji. Predlagala bi longitudinalno raziskavo ali presečno študijo (ang. cross-sectional study). Na ta način bi v daljšem časovnem obdobju lahko spremljali razvoj in spremembe v načinu preživljanja prostega časa s primerjavo večjega števila vplivov in hkrati opazovali razmerja med posameznimi variablami, jih identificirali in tako pridobili bolj jasno in reprezentativno oceno stanja v populaciji. Prihodnje raziskave bi morale vključevati še bolj izpopolnjene analize med izbiro dejavnosti in glavnimi razvojnimi nalogami adolescence, vključno z razvojem identitete, pozitivnim povezovanjem z istospolnimi vrstniki in vrstniki nasprotnega spola ter razvojem kompetenc, ki temeljijo na spretnostih (Bartko in Eccles, 2002, str. 239). S to trditvijo se strinjam tudi sama v primeru moje raziskave, saj se mi v vlogi raziskovalke zdi nujno, da je v raziskavo vključene čim več raznolikosti – s tem, da se v raziskovani vzorec oziroma populacijo zajame čim večji delež mladih, ki bi utegnili pripadati marginaliziranim skupinam.

V zvezi s pomanjkanjem prostorov za izvajanje nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti, o čemer sem razpravljala v prejšnjem poglavju, ugotavljam, da bi bilo morda dobro raziskovanje o načinih preživljanja nestrukturiranega prostega časa in vplivih na prostočasne dejavnosti, ki jih zajema, raziskati še vključenost mladih v aktivnosti, povezane s športnimi dogajanji in prireditvami, kot tudi njihovo morebitno udeležbo v različnih društvih in organizacijah s področja prostovoljstva, mladinskega dela, političnih in verskih združenj, saj raziskav o tem v Sloveniji primanjkuje oziroma so bolj osredotočene na samo organizacijo kot pa bolj subjektiven pogled mladih na lastno participacijo v tem dejavnostih. Iz raziskav so nemalokrat izključene tudi dejavnosti, ki se dogajajo tekom potovanj in izletov, ki jih mladi organizirajo sami, prav tako tudi družabnih dogodkov (kot so npr. s strani mladih

(samo)organizirane zabave, neformalna druženja mladih). Negotovost glede učinkovitosti tega predloga sem zasledila v ugotovitvi, da družbene institucije ne morejo in ne smejo preveč posegati v zasebnost mladih, saj bi s tem kršile temeljne človekove pravice in etične standarde.

Dodatno raziskovanje bi v prihodnje lahko namenili tudi različnim oblikam neformalnega izobraževanja in ljubiteljskih dejavnosti ter dejavnosti na področju osebnostne rasti in razvoja s strani mladih, ki je v današnjem času vse bolj prevalentno v digitalnem okolju preko različnih medijskih in socialnih vsebin, ki vplivajo na mladostnikovo zaznavo in konstrukcijo realnosti o samem sebi, svetu in osebah, s katerimi je (ne)posredno v stiku bodisi prek medijskih vsebin ali v živo. Pozornost bi raziskovalci v prihodnje lahko omenili tudi razsežnostim in motivom za opravljanje dijaškega oziroma študentska dela s strani mladih v nestrukturiranem prostem času, po drugi strani pa tudi nepridobitnega dela, kot so domača in gospodinjska opravila. Vse to bi strokovnim delavcem na področju dela z mladimi pomagalo pri svetovanju in uresničevanju večjega vpliva neformalnih organizacij na mlade in njihov položaj na trgu dela v prihodnosti in prispevale k reševanju problemov na njihovem splošnem ekonomskem in socialnem položaju. Tako bi tudi nevladne in neformalne organizacije lahko zviševale vključenost mladih v širša področja družbe, kot tudi višale njihovo aktivno participacijo na ravni kulture in javnega življenja tudi v kontekstu dela z mladimi.

Ker je prosti čas mladih (tako strukturiran kot nestrukturiran) močno povezan z drugimi področji mladostnikovega življenja (kot so šola, delo in družina) preko socializacije, vzgoje in prenosa vrednote ter oblikovanja identitete in življenjskih stilov prenašajo tudi preko omenjenih dejavnikov, menim, da bi bilo potrebno v okviru institucij formalnega in neformalnega izobraževanja tako v srednjih kot osnovnih šolah nasloviti problematiko medvrstniškega nasilja. Za dopolnitev oziroma izboljševanje situacije na ožjem področju življenjskega sveta slovenskih srednješolcev bi bilo v luči preteklih dogodkov v strelskem pohodu na eni izmed srbskih osnovnih šol, ki v zadnjih tednih prihaja vse bolj v ospredje medijskih interesov, po mojem mnenju potrebno zagotoviti ustrezne ukrepe za varnost mladih tudi na področju preživljanja prostega časa. Raziskave in ukrepi bi na tem področju lahko pripomogli k večji ozaveščenosti mladih o škodljivih posledicah tovrstnih dejanj. Predvsem se mi za zagotavljanje večje varnosti in duševnega zdravja mladih v nestrukturiranem prostem času zdijo predvsem prenos vrednot in življenjskih usmeritev, ki

bi se uspešno zoperstavile naraščajoči individualizaciji in usmerjenosti v škodljive oblike doseganja osebnih in kolektivnih ciljev, ki jih vse bolj spodbujajo vrednote kapitalizma in neobrzdanega potrošništva, ki ranljivi skupini mladih nereflektirano in brez ozira na posledice prodaja takojšnje užitke, identitetne usmeritve in življenjske stile, ki spodbujajo nekreativno delovanje mladih in še poglabljajo njihovo apatijo in umik iz aktivne participacije v javnih sferah družbenega življenja. Zavedanje širše javnosti o škodljivih vplivih preusmeritve vrednotnih sistemov v vse večjo vsesplošno sprejetost vzorcev vedenja, ki podpirajo vse večjo tekmovalnost in individualnost in se pri tem ne ozirajo na koristi in potrebe mladih in družbe, je po mojem mnenju ključno za obvladovanje problema.

S pomočjo ugotovitev lahko strokovni delavci dobijo bolj poglobljen vpogled v težave, s katerimi se soočajo mladostniki (dijaki) in na ta način predlagajo in izvajajo boljše programe pomoči, saj so ob skupnem reševanju problemov sposobni bolj kompetentnega vživljanja v življenjsko situacijo mladih in upoštevanja njihove perspektive na izraženo problemsko situacijo, v kateri potrebujejo pomoč in vodenje. Vsi raziskovani vidiki preživljanja nestrukturiranega prostega časa dijakov k temu prispevajo dragocene informacije, s pomočjo in na podlagi katerih lahko udeleženi v problemu in rešitvi iščejo uresničljive, včasih celo alternativne rešitve skupnega doseganja pozitivnih sprememb in predvsem aktivnega delovanja z doseganjem majhnih korakov v smeri izboljšanja življenjske situacije mladostnika. Vrsta dejavnosti, njena pogostost, s kom in kje se dijak druži, kaj vpliva na njegove izbire, kakšna je povezanost z njegovimi poklicnimi interesi in kariero – vse te ugotovitve so sporočilo. So glas mladih, ki sporoča, kdo mladi so in česa si želijo, kako se spoprijemajo z izzivi in v kakšni luči vidijo svet. Menim, da šele takrat ko smo se pripravljeni odpovedati vlogi strokovnjaka in jo zamenjati z vlogo enakovrednega sogovornika, lahko zagotovimo, da se delovni odnos začne razvijati v smer iskrenega zaupanja in aktivnega sodelovanja obeh strani, ki sta enakovredno potrebni za doseganje sprememb. S tem, ko se mladim približamo na spoštljiv in sprejemajoč način, jim damo moč, saj jim pokažemo, da njihov pogled in njihova prepričanja štejejo, so slišani. Upoštevanje načela soustvarjanja skupnih rešitev in načela etike udeleženosti socialnim delavcem in mladim uporabnikom tako pomaga premagovati življenjske ovire, ki izhajajo iz konkretne problemske situacije mladih in potrjuje uspešnost sodobne paradigme socialnega dela. Iz tega razloga vsak »delček sestavljanke«, ki izhaja iz empiričnega raziskovanja in izkušenj pri konkretnem delu z mladimi razširja teoretično védnost o življenjskem svetu mladih. Prav ta pa je podlaga za

praktično ravnanje in doseganje izboljšav pri konkretnem delu z mladimi. Vlogo socialnega dela z mladimi vidim predvsem v tem, da mladim, ko tega ne zmorejo sami, zagotovi varen in zaupen prostor za soustvarjanje rešitev. Kontekst za to ustvarja pogovor. Vključevanje mladih v proces soustvarjanja pomaga ustvariti zaupen prostor, ki omogoča skupno grajenje delovnega odnosa v duhu etike udeleženosti. Prek pojmovanja mladih kot enakovrednih sogovornikov, socialni delavci posredujejo moč za prevzemanje večje odgovornosti uporabnikov nad lastnim življenjem.

Prednost raziskave je zagotovo v tem, da je bila raziskava usmerjena predvsem v vidik srednješolske mladine in na njihovo udejstvovanje v prostem času tako gleda od spodaj navzgor (oziroma pogled iz »emske« perspektive, kot je to poimenoval Canals, 1995 v Poštrak (2015, str. 273)). O izkušnjah in pogledih na pojav prostega časa in mladine se nisem usmerjala na perspektive strokovnjakov, ampak so me zanimale življenjske izkušnje in dojemanja mladih. To izhodišče je ključno za delo z mladimi: prepoznavanje potreb mladih z vživljanjem, spoznavanjem življenjskega sveta mladostnika. V okviru dogovornega odnosa z mladostnikom socialni delavci vzpostavijo ustrezno komunikacijo z jezikom sprejemanja in opogumljanja. Pogovor mora biti spoštljiv, izhajati moramo iz jasno opredeljene vloge, spoštljivega in odgovornega zaveznika. Razumeti moramo potrebe mladostnika. Na vednosti o delu z mladimi utemeljujemo svojo avtoriteto kot kompetentni strokovnjaki; ki jo vzpostavlja tako strokovno znanje kot naš odnos. Ukrepe oblikujemo in dorečemo skupaj z mladostniki, da jih razumejo kot prevzemanje odgovornosti za lastna dejanja.

V času najstništva in adolescence, ko se identitete mladih še izgrajujejo in oblikujejo skozi življenjske izkušnje, vpliv in pomen spreminjajočih se vrednot prihaja vedno bolj v ospredje. Pozitivna samopodoba in samospoštovanje mladim vliva notranjo moč, ki jo potrebujejo za uspešno soočanje z vsakodnevnimi izzivi in izbirami. Izgrajevanje močne in ustvarjalne osebnosti je v prvi vrsti odvisno tudi od vzgoje, ki poteka v socialnih skupinah (običajno primarno v družini in sekundarno znotraj vrstniških skupin). Njihov vzgojni pomen postaja vedno bolj izrazit, saj se vertikalna usmerjenost socializacije mladih spreminja v horizontalno (usmerjenost v socializacijo s strani vrstniških skupin). Da bi bile izbire dijakov manj tvegane in zdravju škodljive, je po mojem mnenju potrebno neprekinjeno ozaveščanje mladih o posledicah prekomerne rabe elektronskih naprav, zdravstvenih in duševnih težav, povezanih z uporabo interneta in ostalih medijev, posledicah medvrstniškega nasilja in

tveganih življenjskih stilov. Nedvomno je, da se dijaki, vključeni v raziskavo, soočajo s številnimi kompleksnimi in prepletenimi problemi, ki vključujejo tako vrstniške skupine, kot starše, šolsko okolje, tehnologijo in medijske vsebine ter spreminjajoče se vrednotne sistem tudi znotraj nestrukturiranih prostočasnih dejavnosti. Različni možni ukrepi za dosego ciljev problemske situacije so praktično prilagodljivi in informativno-raziskovalni. Prednost izvedene raziskave vidim v razširitvi raziskovalnega polja problema in osvetlitvi novih, drugačnih načinov pojmovanja nestrukturiranega prostega časa in njegove bolj ali manj kakovostne izrabe. Dobljene ugotovitve lahko pripomorejo k temu, da bi v socialnem delu lahko bolje razumeli dejanske potrebe srednješolske mladine pri nas, tukaj in zdaj in se nanje tudi ustrezno odzvali. V praksi, opremljeni z novimi spoznanji še dokaj neraziskanega področja, bi tako lahko s kreiranjem novih, v uporabnike usmerjenih programov kvalitetne izrabe prostega časa lahko izboljšali delovanje institucionalnih praks mladinskih organizacij v Sloveniji. Čeprav preživljanje nestrukturiranega prostega časa v večji meri ne poteka v okviru tovrstnih organizacij, lahko z ozaveščanjem javnosti in predvsem populacije srednješolske mladine izvajalci programov izboljšajo svojo preventivno dejavnost na področju preprečevanja in zmanjševanja tveganj, s katerimi se mladi soočajo tekom izrabe prostega časa.

7 UPORABLJENA LITERATURA

Adler, A. (1999). *Smisel življenja: o psihologiji razvoja osebnosti.* Ljubljana: Fors.

Baligač, A. (ur.). (1998). *Ulično delo: Preventiva na področju nelagodja, odvisnosti in AIDS-a.* Ljubljana: Salve.

Banks, S. (2001). *Ethics and Values in Social Work* (2nd edition). Hampshire: British Association of Social Workers.

Bateman, J. & Milner, J. (2011). *Working with Children and Teenagers Using Solution Focused Approaches: Enabling Children to Overcome Challenges and Achieve their Potential.* London: Jessica Kingsley Publishers.

Beck, U. (2000). *The Risk Society and beyond: critical issues for social Theory.* London: Thousand Oaks.

Berger, P. & Luckmann, T. (1989). *Družbena konstrukcija realnosti.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Caldwell, L. L. & Witt, P. A. (2011). Leisure, recreation, and play from a developmental context. *New Directions for Youth Development*, 130(1). 13-27. Pridobljeno 25. 4. s https://www.researchgate.net/publication/51518677_Leisure_recreation_and_play_from_a_developmental_context

Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N. & Možina, M. (2015). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika.* Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Černigoj-Sadar, N. (1991). *Moški in ženske v prostem času: socialne in psihološke dimenzije načinov preživljanja prostega časa.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Dekleva, B. (1998). *Droge med srednješolsko mladino v Ljubljani.* Ljubljana: Mestna občina Ljubljana, Mestna uprava Ljubljana, Oddelek za predšolsko vzgojo, izobraževanje

in šport, Urad za preprečevanje zasvojenosti: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Delo (b. d.). *Mladina 2010* [pdf]. Pridobljeno 22. 4. 2022 s https://www.delo.si/assets/media/other/20110131/Koncno%20porocilo.pdf

Derganc, S. (2004). *Prosti čas mladih.* Ljubljana: Salve: Društvo Mladinski ceh.

Dictionary (2011a) v Hovick, S. L., Gonzalez Bratt, J. N., & Cameron, K. M. (2013). A Qualitative Study of Middle School Students' Perceptions of Unstructured Time. *Pediatrics*, (3). Pridobljeno 24. 5. s https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=ot_pediatrics

Divjak, M. & Lešek, P. (2010). *The social Profile of Young people in Slovenia* [pdf]. Pridobljeno 30. 9. 2021 s https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261653/Youth2010_A.pdf/29eda3bf-0c59-4722-ac27-f7ed53d1fcd2

Dragoš, S., Leskošek, V., Petrovič Erlah, P., Škerjanc, J., Urh, Š., & Žnidarec Demšar, S. (2008). *Krepitev moči.* Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

European Union (2021). *Eurobarometer: Youth Survey 2021.* Pridobljeno 12. 5. s https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2574

European Union (2022a). *Eurostat regional yearbook: 2022 edition.* Pridobljeno 12. 5. s https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15234730/15242104/KS-HA-22%E2%80%91001-EN-N.pdf/ffb89e8c-a7c9-517e-101f-13462ba1cf65?t=1667398021883

European Union (2022b). *Eurostat: Young people in Europe: a statistical sumary.* Pridobljeno 12. 5. s https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/15191320/KS-06-22-076-EN-N.pdf/7d72f828-9312-6378-a5e7-db564a0849cf

Flere, S., Klanjšek, R., Lavrič, M., Kirbiš, A., Tavčar Krajnc, M., & Divjak, M. (2014). *Slovenian Youth 2013: living in times of disillusionment, risk and precarity* [pdf]. Pridobljeno 23. 4. 2022 s https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262199/Slovenian-youth-FES.pdf/aa2887e4-e98d-43ef-af2f-14f03ea061cd

Florida, R. L. (2005). *Vzpon ustvarjalnega razreda: in kako ta spreminja delo, prosti čas, skupnost in vsakodnevno življenje.* Velenje: IPAK.

Glasser, W. (1998). *Teorija izbire: Nova psihologija osebne svobode.* Radovljica: TOP regionalni izobraževalni center.

Glasser, W. (2002). *Nesrečni najstniki: kako naj starši in učitelji poiščejo stik z njimi.* Radovljica: Mca.

Gostečnik, C. (2011). *Inovativna relacijska družinska terapija: inovativni psiho-biološki model.* Ljubljana: Frančiškanski družinski inštitut, Teološka fakulteta.

Gril, A. (2006a). *Prosti čas mladih v Ljubljani.* Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Gril, A. (2006b). *Prostovoljno delo mladih v Ljubljani*. Pridobljeno 15. 3. 2023 s https://www.ljubljana.si/assets/Uploads/publication/6100/povzetek-pd-mo.pdf

Gril, A., & Leskošek, V. (2007). *Povzetki raziskovalnih poročil o mladih in mladinskih organizacijah v Ljubljani: prosti čas mladih v Ljubljani: psihosocialna analiza potreb in možnosti za njihovo uresničevanje, potrebe mladinskih organizacij v Mestni občini Ljubljana, prostovoljno delo mladih v Ljubljani.* Ljubljana: Urad za mladino Mestne občine Ljubljana.

Gril, A., & Zupančič, M. (2006). Ponovljivi tipi osebnosti v otroštvu in mladostništvu. *Psihološka obzorja*, 15(2). Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije. Pridobljeno 15. 3. 2023 s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-I995TTV2/5bf2de28-8e38-44b5-b9e1-5bea74983024/PDF

Gril, A., Klemenčič, E., & Autor, S. (2009). *Udejstvovanje mladih v družbi.* Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Haralambos, M., & Holborn, M. (2005). *Sociologija: teme in pogledi.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Hasebrink, U., Livingstone, S., Haddon, L. & Ólafsson, K. (ur). (2009). *Comparing children's online opportunities and risks across Europe: Cross-national comparisons for*

EU Kids Online [pdf]. Pridobljeno 16. 3. 2022 s http://eprints.lse.ac.uk/24368/1/D3.2_Report-Cross_national_comparisons-2nd-edition.pdf

Hočevar, F. (1977). *Prosti čas.* Ljubljana: Delo.

Huzjan, J. (2010). *Načini preživljanja prostega časa pri študentih* (Diplomsko delo). Pridobljeno 23. 4. 2022 s https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=15119&lang=slv

Jeriček Klanšček, H. (2015). *Z zdravjem povezana vedenja v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji: izsledki mednarodne raziskave HBSC, 2014.* Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje.

Komljanc, N. (2007). *Interes zbudi dejavnost.* Ljubljana: ZRSŠ.

Krek, M. (ur.) (1997). *Moj otrok se drogira!: Informacije in nasveti za starše.* Ljubljana: Debora.

Kren-Obran, T. (1995). *Vrednote mladih: med ideali kulture in resnico dejanj.* Radovljica: Didakta.

Kristančič, A. (et al.) (2007). *Svoboda izbire: Moj prosti čas.* Ljubljana: Združenje svetovalnih delavcev Slovenije.

Kuhar, M. (2007). *Prosti čas mladih v 21. stoletju* [pdf]. Pridobljeno 17. 11. 2021 s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-U4CNPZ4P/b26b324d-f792-44cc-bfce-cf52304e5a59/PDF

Lavrič, M. (2011). *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji* [pdf]. Pridobljeno 12. 3. 2022 s https://www.adp.fdv.uni-lj.si/media/raziskave/pdf/study_pdf_mla10_si.pdf

Lavrič, M. (ur). (2011). *Youth 2010: the social profile of young people in Slovenia* [pdf]. Pridobljeno 16. 3. 2022 s https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261653/Youth2010_A.pdf/29eda3bf-0c59-4722-ac27-f7ed53d1fcd2

Lavrič, M., Deželan, T., Klanjšek, R., Lahe, D., Naterer, A, & Radovan, M. (2020). *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji.* Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2021.

Lavrič, M., Deželan, T., Klanjšek, R., Lahe, D., Naterer, A. & Radovan, M. (2020). *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji* [pdf]. Pridobljeno 11. 12. 2021 s https://mlad.si/e-katalogi/Mladina_2020/

Lavrič, M., Flere, S., Tavčar Kranjc, M., Klanjšek, R., Musil, B. & Naterer, A. (1982). *Prosti čas: delo, človek, družba, vzgoja.* Maribor: Obzorja.

Lešnik, R. (1987). *K temeljem pedagogike in didaktike prostega časa: študijsko gradivo.* Maribor: Pedagoška fakulteta.

Lešnik, R. (1987). *Pedagogika prostega časa v razvoju osebnosti.* Šola in razvoj osebnosti.

Lundvall, S. & Thedin Jakobsson, B. (2020). *To move on…: a comparative study of Swedish adolescents in a changing sport and leisure-time landscape* [pdf]. Pridobljeno 21. 3. 2022 s https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/16138171.2020.1823692?needAccess=true

Macionis, J. J. & Plummer, K. (2012). *Sociology: A Global Introduction*. Harlow: Pearson.

Mesec, B. (1983). *Družbena slojevitost in socializacija v krajevni skupnosti.* Ljubljana: Univerzum.

Mesec, B. (1997). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 1* (študijsko gradivo za interno uporabo). Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Mesec, B. (2017). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 1: Načrtovanje raziskave* (študijsko gradivo za interno uporabo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mesec, B., Rape, T. (ur.), & Rihter, L. (ur.) (2009). *Načrtovanje raziskave: študijsko gradivo za interno uporabo* (študijsko gradivo za interno uporabo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Miheljak, V. & Ule, M. (1995). *Pri(e)hodnost mladine.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ministrstvo za šolstvo in šport: Urad Republike Slovenije za mladino (2008). *Mladi in prosti čas: Zbornik posveta Mladi in prosti čas.* Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Mrgole, A. (2003). *Kam z mularijo? Načela kakovosti neformalnega dela z mladimi.* Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Urad Republike Slovenije za mladino.

Musek, J. (2014). *Psihološki temelji družbe prihodnosti.* Ljubljana: Inštitut za etiko in vrednote Jože Trontelj.

Musek, J. (2015). *Osebnost, vrednote in psihično blagostanje.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Musek, J., Lešnik, P. & Musek, K. (1993). Vrednotne orientacije skozi življenje. *Psihološka obzorja*, 93(2). Pridobljeno 15. 4. 2023 s https://www.researchgate.net/profile/Janek-Musek-2/publication/342146458_VREDNOTNE_ORIENTACIJE_SKOZI_ZlVLJENJE/links/5ee4c06992851ce9e7e05c9d/VREDNOTNE-ORIENTACIJE-SKOZI-ZlVLJENJE.pdf

Musil, B. (b. d.). *Mladina v medkulturni perspektivi: primerjalne raziskave vrednotnih orientacij slovenske mladine.* Pridobljeno 23. 5. 2023 s https://socialna-akademija.si/wp-content/uploads/10_Musil_Mladina.pdf

Naterer, A., Lavrič, M., Klanjšek, R., Flere, S., Rutar, T. & Lahe, D. (2019). *Mladina 2018/2019* [pdf]. Pridobljeno 11. 12. 2021 s https://mlad.si/uploads/analizeinraziskave/Slovenska_mladina_2018-2019_FES_2019.pdf

Olsson, E. (2011). *Social Relations in Youth Determinants and Consequences of Relations to Parents, Teachers, and Peers* [pdf]. Pridobljeno 21. 3. 2022 s https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:410190/FULLTEXT01.pdf

Penn, J. (2010). *Free Time around the World.* Oxford: Oxford University Press.

Poštrak, M. (2003). Kaj posebnega lahko ponudi socialno delo pri delu z mladimi. *Šolsko svetovalno delo*, 8(3/4). 26–33. Pridobljeno 21. 4. 2022 s https://www.fsd.uni-lj.si/mma/gradivopostrak/2012011814374612/

Poštrak, M. (2003). Metode dela z mladimi. V Poštrak, M., *Kaj posebnega lahko ponudi socialno delo pri delu z mladimi* (str. 16–29). *Šolsko svetovalno delo*, 8(3/4). 26-33. Pridobljeno 21. 4. 2022 s https://www.fsd.uni-lj.si/mma/gradivopostrak/2012011814374612/

Poštrak, M. (2007). Uporaba ustvarjalnih pristopov pri delu z otroki in mladostniki. *Šolsko svetovalno delo*, 12(1/2). 11–17. Pridobljeno 21. 4. 2022 s https://www.fsd.uni-lj.si/mma/ustvarjalni_pristopi/2009100813015500/

Poštrak, M. (2015). Koncepti socialnega dela z mladimi. *Socialno delo*, 54(5). 269-280. Pridobljeno 21. 4. 2022 s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-6I9TMWUA/405a8118-e90c-4e1d-ba8c-73173a7bb703/PDF

Poštrak, M. (2019). Socialno delo z ranljivimi mladostniki v njihovem prostem času v Sloveniji v obdobju 1975–1990. *Socialno delo*, 58(3-4). 235-254. Pridobljeno 12. 3. 2022 s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-B4H1MN6H/0ff871ec-81ca-4c1a-93d3-440ef65d5aec/PDF

Praprotnik, N. (2022). *Povezanost socialnih kontekstov z duševnim zdravjem študentov na prehodu v odraslost* (Diplomsko delo). Pridobljeno 22. 4. 2022 s https://egradiva.fsd.uni-lj.si/search/?q=nina+praprotnik&id=2810

Rakar, T. & Boljka, U. (2009). *Med otroštvom in odraslostjo: Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009.* Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Saleebey, D. (1997). *The Strength Perspective in Social Work Practice*. New York: Longman.

Sande, M. (2004). *Uporaba drog v družbi tveganj: vpliv varovalnih dejavnikov in dejavnikov tveganja.* Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Strojin, T. (1982). *Prosti čas.* Ljubljana: Delavska enotnost.

Šabić, A. (2016). *Življenjski stil mladih v družbi tveganja* (Doktorska disertacija). Pridobljeno 16. 4. 2022 s https://egradiva.fsd.uni-lj.si/search/extshow/1624

Šugman Bohinc, L. (2007). Dejavniki uspešnega razgovora v procesu raziskovanja življenjskega sveta uporabnika. V Šugman Bohinc, L., Rapoša-Tajnšek, P. & Škerjanc, J., *Življenjski svet uporabnika: raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje želenih razpletov* (str. 49-69). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

The Swedish Agency for Education (2014). *Country background Report for Sweden* [pdf]. Pridobljeno 27. 9. 2021 s https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65b354/1553965849959/pdf3334.pdf

Tomori, M. (1998). *Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih.* Ljubljana: Psihiatrična klinika.

Ule, M. & Kuhar, M. (2002). Sodobna mladina: izziv sprememb. V Miheljak, V. (ur.), *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje* (str. 39–77). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Ule, M. (2000). *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ule, M. (2002). *Spremembe odraščanja v sodobnih družbah tveganj* [pdf]. Pridobljeno 17. 11. 2021 s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-AMOHFYU3/08dcbdfa-7002-45f2-9a27-8bb97f33c3fa/PDF

Ule, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

United Nations (b. d.) (2004). *World Youth Report 2003: The global situation of young people* [pdf]. Pridobljeno 21. 3. 2022 s https://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/worldyouthreport.pdf

Wilkinson, R. & Pickett, K. (2015). *Leisure, income inequality and the Veblen effect: cross-national analysis of leisure time and sport and cultural activity* [pdf]. Pridobljeno 21. 3. 2022 s https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/39507/5/2015_Leisure_Income_Inequality_Veblen_LSt_Accepted_Veal.pdf

Zega, P. (ur.). (2008). *Zabava in prosti čas mladih: 18. nacionalni otroški parlament.* Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Zurc, J. (2008). Umeščenost gibalnih oz. športnih aktivnosti v strukturo prostega časa mladih: študija primera v Mestni občini Koper. *Socialno delo*, 47(1/2). Pridobljeno 15. 4. 2023 s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-UC3VD84Z/f6552865-f5c1-45c1-8e7c-a18994cfb50c/PDF

8 PRILOGE

8.1 Priloga 1: Polstrukturiran anketni vprašalnik

Dejavniki prostega časa mladih

VPRAŠALNIK

KRATKO IME ANKETE:	Dejavniki prostega časa mladih
ŠTEVILO VPRAŠANJ:	34
ŠTEVILO SPREMENLJIVK:	68
STATUS:	Aktivna od: 03.01.2023 Aktivna do: 03.04.2023
AVTOR:	Anja Jeraj, 15.12.2022
SPREMINJAL:	Anja Jeraj, 23.01.2023

Pozdravljeni, sem Anja Jeraj, študentka dodiplomskega študijskega programa Socialno delo (UN). V okviru svojega diplomskega dela z naslovom Dejavniki nestrukturiranega prostega časa mladih izvajam raziskavo o vplivu družine, vrstnikov, šole in medijev na preživljanje nestrukturiranega prostega časa mladih, ter o tem, ali so prostočasne dejavnosti povezane z izbiro nadaljnjega izobraževanja in poklicno usmeritvijo.

Da bi raziskavo lahko izvedla, potrebujem vašo pomoč pri odgovarjanju na vprašanja sledeče ankete. Anketni vprašalnik je sestavljen iz največ 33-ih vprašanj o vašem načinu preživljanja nestrukturiranega prostega časa in dejavnikih, ki nanj vplivajo (oziroma manj, saj le nekateri odgovori ponujajo še podvprašanja).

Za reševanje potrebujete približno 10 do 15 minut. Anketa je anonimna, zbrani podatki pa bodo uporabljeni izključno za pripravo mojega diplomskega dela. Za vaše sodelovanje se vam že vnaprej zahvaljujem!

Q1 - Nestrukturiran prosti čas vključuje vse tiste prostočasne dejavnosti, ki jih ne izvajate v okviru organiziranih dejavnosti in programov, ki jih zagotavljajo razne športne in kulturne ustanove (mednje ne spadajo organizirane dejavnosti društev, klubov, prostovoljnih organizacij, združenj, kulturnih ustanov).

S katero besedo ali besedno zvezo bi najbolje opisali vaš nestrukturiran prosti čas, ki ga preživljate izven organiziranih prostočasnih dejavnosti (lahko se navezuje na dejavnosti, ki jih tekom le-tega opravljate)?

Q3 - Katere izmed spodaj navedenih dejavnosti v nestrukturiranem prostem času opravljate najpogosteje? Izberite največ pet dejavnosti, ki najbolj veljajo za vas.

Možnih je več odgovorov

- ☐ šport (tek, rolkanje, kolesarjenje, nogomet, odbojka, košarka itd.)
- ☐ umetniško ustvarjanje (risanje, slikanje, fotografiranje, photo in video editing itd.)
- ☐ ples
- ☐ petje, igranje glasbila
- ☐ preživljanje časa v naravi (pohodništvo, taborjenje, pikniki itd.)
- ☐ obiskovanje kavarn, lokalov, gostiln
- ☐ druženje s prijatelji/prijateljicami
- ☐ preživljanje časa s partnerjem/partnerko
- ☐ obiskovanje kulturnih prireditev (koncerti, dogodki, predstave, razstave itd.)
- ☐ obiskovanje in/ali organizacija zabav
- ☐ obiskovanje festivalov

☐ spremljanje vsebin na socialnih omrežjih
☐ ustvarjanje digitalnih vsebin (objave vseh vrst na socialnih omrežjih, blogi, spletne strani itd.)
☐ poslušanje glasbe
☐ gledanje filmov, serij
☐ igranje računalniških igric
☐ branje knjig, člankov, blogov
☐ kuhanje, kulinarika, obiskovanje restavracij
☐ družabne igre, kartanje, stave
☐ nakupovanje
☐ sproščanje in počitek
☐ drugo: ____

Q4 - Katero izmed izbranih, zgoraj navedenih dejavnosti, v prostem času opravljate najpogosteje?

____

Q5 - Kako pogosto opravljate izbrano dejavnost?

◯ vsak dan
◯ skoraj vsak dan
◯ 3-4x tedensko
◯ 2x tedensko
◯ 1x tedensko
◯ manj kot 1x tedensko

Q6 - Ali izbrano dejavnost najpogosteje opravljate sami ali v družbi?

◯ sam/a
◯ v družbi

IF (1) Q6 = [2] (v družbi)

Q7 - V kolikor izbrano dejavnost pogosteje opravljate v družbi, s kom jo izvajate?

◯ z vrstniki
◯ s prijatelji
◯ z ožjimi družinskimi člani (sestre, bratje, itn.)
◯ s partnerjem/partnerko

◯ drugo: ☐

Q8 - Kje izbrano dejavnost najpogosteje opravljate?

◯ doma
◯ pri prijateljih/partnerjih doma
◯ v šoli
◯ na javnih površinah (parki, ulica, igrišča itd.)
◯ v mladinskih centrih (Mladi zmaji itd.)
◯ v kavarnah, lokalih, gostilnah
◯ na prizoriščih kulturnih prireditev (koncertih, dogodkih, festivalih itd.)
◯ drugo: ☐

Q9 - Kako oziroma na podlagi katerih informacij se odločate, kako boste preživljali svoj prosti čas? Ocenite, kako pogosto na vaše odločitve, kako boste preživeli prosti čas, vplivajo navedeni dejavniki.

	5 - ves čas	4 - pogosto	3 - občasno	2 - redko	1 - nikoli
Zgledujem se pri vrstnikih; počnem to, kar delajo moji vrstniki.	◯	◯	◯	◯	◯
Starši mi predlagajo kaj naj počnem; pridružim se dejavnostim, ki jih počnejo člani moje družine.	◯	◯	◯	◯	◯
Sledim pobudam/informacijam/ki jih zasledim v medijih.	◯	◯	◯	◯	◯
Počnem kaj v zvezi s šolo; ideje dobim pri pouku.	◯	◯	◯	◯	◯

Počnem, kar se meni zdi pomembno zame zdaj in v prihodnosti.	◯	◯	◯	◯	◯

Q10 - Označite, v kolikšni meri se strinjate s spodnjima trditvama.

	5 - popolnoma se strinjam	4 - strinjam se	3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam	2 - ne strinjam se	1 - sploh se ne strinjam
Imam občutek, da sem pri izbiri svojih prostočasnih dejavnosti večinoma samostojen/a.	◯	◯	◯	◯	◯
Imam občutek, da se za vrsto prostočasnih dejavnosti večinoma odločam neodvisno od zunanjih dejavnikov (vrstniki, družina, šola, mediji, vrednote).	◯	◯	◯	◯	◯

Q11 - Ali uporabljate vsaj eno izmed socialnih omrežij kot so Facebook, Messenger, Viber, Instagram, Tik tok, Snapchat, Discord, itn.?

◯ da

◯ ne

IF (3) Q11 = [1] (da)

Q12 - Navedite vsaj eno in največ tri socialna omrežja, ki jih uporabljate najpogosteje.

IF (4) Q11 = [1] (da)

Q13 - Ustrezno označite.

	5 - popolnoma se strinjam	4 - strinjam se	3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam	2 - ne strinjam se	1 - sploh se ne strinjam
Tekom uporabe socialnih omrežij več časa namenjam spremljanju vsebin svojih vrstnikov in prijateljev, kot spremljanju ostalih ustvarjalcev vsebin (vplivnežev in organizacij, s katerimi nisem v neposrednem stiku).	○	○	○	○	○
Vsebine, ki mi jih priporočijo prijatelji in vrstniki, običajno spremljam tudi sam/a.	○	○	○	○	○

IF (4) Q11 = [1] (da)

Q14 - Označite, v kolikšni meri se strinjate s spodnjimi trditvami.

	5 - popolnoma se strinjam	4 - strinjam se	3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam	2 - ne strinjam se	1 - sploh se ne strinjam

Vsebine, ki jih spremljam na socialnih omrežjih, vplivajo na moje izbire o nadaljevanju šolanja po zaključenem srednješolskem programu.	◯	◯	◯	◯	◯
Vsebine, ki jih spremljam na socialnih omrežjih, vplivajo na moje izbire o poklicni usmeritvi oziroma nadaljnji karierni poti.	◯	◯	◯	◯	◯
Vsebine, ki jih spremljam na socialnih omrežjih, vplivajo na moje interese in želje o preživljanju prostega časa.	◯	◯	◯	◯	◯

IF (5) Q11 = [1] (da)

Q15 - Kako socialni mediji vplivajo na vaše interese in želje o preživljanju prostega časa? Izberite en odgovor, ki najbolj velja za vas.

◯ Iz njih črpam nove ideje o tem, kako bi si zapolnil/a prosti čas.
◯ Preko njih se informiram.
◯ Preko njih se učim novih spretnosti in/ali pridobivam nova znanja.
◯ Preko njih se zabavam.
◯ Preko njih komuniciram drugim o svojih idejah, izbirah in pogledu na svet.
◯ Na moje interese in želje o preživljanju prostega časa ne vplivajo.

◯ Socialnih medijev ne uporabljam.

IF (6) Q15 = [5] (preko njih komuniciram drugim o svojih idejah, izbirah in pogledu na svet)

Q16 - Na podlagi izbranega odgovora iz Q14 ocenite:

	5 - ves čas	4 - pogosto	3 - občasno	2 - redko	1 - nikoli
Kako pogosto je izbrana možnost vaš glavni motiv za način in vrsto preživljanja prostega časa na socialnih omrežjih?	◯	◯	◯	◯	◯

IF (7) Q15 = [4] (preko njih se zabavam)

Q17 - Na podlagi izbranega odgovora iz Q14 ocenite:

	5 -ves čas	4 - pogosto	3 - občasno	2 - redko	1 - nikoli
Kako pogosto je izbrana možnost vaš glavni motiv za način in vrsto preživljanja prostega časa na socialnih omrežjih?	◯	◯	◯	◯	◯

IF (8) Q15 = [3] (preko njih se učim novih spretnosti, pridobivam nova znanja)

Q18 - Na podlagi izbranega odgovora iz Q14 ocenite:

	5 - ves čas	4 - pogosto	3 - občasno	2 - redko	1 - nikoli

Kako pogosto je izbrana možnost vaš glavni motiv za način in vrsto preživljanja prostega časa na socialnih omrežjih?	○	○	○	○	○

IF (9) Q15 = [2] (preko njih se informiram)

Q19 - Na podlagi izbranega odgovora iz Q14 ocenite:

	5 - ves čas	4 - pogosto	3 - občasno	2 - redko	1 - nikoli
Kako pogosto je izbrana možnost vaš glavni motiv za način in vrsto preživljanja prostega časa na socialnih omrežjih?	○	○	○	○	○

IF (10) Q15 = [1] (iz njih črpam nove ideje o tem, kako bi si zapolnil/a prosti čas)

Q20 - Na podlagi izbranega odgovora iz Q14 ocenite:

	5 - ves čas	4 - pogosto	3 - občasno	2 - redko	1 - nikoli
Kako pogosto je izbrana možnost vaš glavni motiv za način in vrsto preživljanja prostega časa na socialnih omrežjih?	○	○	○	○	○

Q21 - Ali dejavnosti, ki jih počnete v prostem času, vsaj deloma odražajo vašo identiteto?

◯ da
◯ ne
◯ ne vem

IF (11) Q21 = [1] (da)

Q22 - Kako oziroma preko katerih vidnih znakov (stil oblačenja, sleng, uporaba kretenj, neverbalna komunikacija, itn.) se kaže vaša identiteta tekom opravljanja prostočasnih dejavnosti?

Q23 - Ali dejavnosti, ki jih počnete v prostem času, vsaj deloma odražajo vaš življenjski slog?

◯ da
◯ ne
◯ ne vem

IF (12) Q23 = [1] (da)

Q24 - Kako oziroma s pomočjo katerih vidnih znakov se tekom preživljanja prostega časa kaže vaš življenjski slog (stil oblačenja, sleng, uporaba kretenj, neverbalna komunikacija, itn.)?

Q25 - Zapišite dve vrednoti, ki najpomembneje vplivata na vaše izbire o načinu preživljanja prostega časa.

Q26 - Ali dejavnosti, ki jih počnete v prostem času, vsaj deloma odražajo vaše vrednote (kar se vam v življenju zdi pomembno za vas sedaj in za vašo prihodnost)?

◯ da
◯ ne
◯ ne vem

IF (13) Q26 = [1] (da)

Q27 - Kako se vaše vrednote kažejo preko dejavnosti, ki jih opravljate tekom prostega časa (način preživljanja prostega časa, vrsta prostočasne dejavnosti, vpliv dejavnosti na izražanje osebnih stališč, prepričanj, želja, itn.)?

Q28 - Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve?

◯ da
◯ ne
◯ ne vem

IF (14) Q28 = [1] (da)

Q29 - Kako oziroma na kakšen način vaše prostočasne dejavnosti vplivajo na vašo izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve (vas motivirajo, vam dajejo ideje o želenem načinu dela, itn.)?

Q30 - Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro vrste dijaškega dela, v kolikor le-tega opravljate?

◯ da
◯ ne
◯ ne vem
◯ trenutno ne opravljam dijaškega dela

IF (15) Q30 = [1] (da)

Q31 - Kako oziroma na kakšen način vaše prostočasne dejavnosti vplivajo na vašo izbiro vrste dijaškega dela (vas motivirajo, vam dajejo ideje o želenem načinu dela, itn.)?

Q32 - Vaša starost (v letih):

Q33 - Spol:

◯ moški
◯ ženski

◯ nebinarni

Q34 - Srednješolski program, v katerega si vpisan/a v šolskem letu 2022/2023:

◯ splošna gimnazija
◯ strokovna gimnazija
◯ srednje strokovno izobraževanje
◯ srednje poklicno izobraževanje
◯ nižje poklicno izobraževanje
◯ vzporedni vpis: ____

8.2 Priloga 2: Tabela spremenljivk

Tabela 11: Spremenljivke

SPREMENLJIVKE (VARIABLE)	INDIKATORJI (INDEKSI)	MODALITETE (VREDNOSTI)
Nestrukturiran prosti čas	Odgovori anketirancev na vprašanje Q1: S katero besedo ali besedno zvezo bi najbolje opisali vaš nestrukturiran prosti čas, ki ga preživljate izven organiziranih prostočasnih dejavnosti (lahko se navezuje na dejavnosti, ki jih tekom le-tega opravljate)?	Odgovori o subjektivnem pojmovanju nestrukturiranega prostega časa anketirancev na vprašanje Q1.
Vrsta prostočasne dejavnosti	Odgovori anketirancev na vprašanje Q2: Katere izmed spodaj navedenih dejavnosti v nestrukturiranem prostem času opravljate najpogosteje? Izberite največ pet dejavnosti, ki najbolj veljajo za vas.	Možni odgovori so: -šport (tek, rolkanje, kolesarjenje, nogomet, odbojka, košarka itd.) -umetniško ustvarjanje (risanje, slikanje, fotografiranje, photo in video editing itd.) -ples -petje, igranje glasbila -preživljanje časa v naravi (pohodništvo, taborjenje, pikniki itd.) -obiskovanje kavarn, lokalov, gostiln

		-druženje s prijatelji/prijateljicami -preživljanje časa s partnerjem/partnerko -obiskovanje kulturnih prireditev (koncerti, dogodki, predstave, razstave itd.) -obiskovanje in/ali organizacija zabav -obiskovanje festivalov -spremljanje vsebin na socialnih omrežjih -ustvarjanje digitalnih vsebin (objave vseh vrst na socialnih omrežjih, blogi, spletne strani itd.) -poslušanje glasbe -gledanje filmov, serij -igranje računalniških igric -branje knjig, člankov, blogov -kuhanje, kulinarika, obiskovanje restavracij -družabne igre, kartanje, stave -nakupovanje -sproščanje in počitek -drugo: _____

Pogostost opravljanja izbrane prostočasne dejavnosti	Odgovori anketirancev na vprašanje Q5: Kako pogosto opravljate izbrano dejavnost?	Možni odgovori na lestvici so: 6 – vsak dan 5 – skoraj vsak dan 4 – 3-4 x tedensko 3 – 2 x tedensko 2 – 1x tedensko 1 – manj kot 1x tedensko
Pogostost dejavnikov vpliva na odločanje o preživljanju nestrukturiranega prostega časa	Odgovori anketirancev na vprašanje Q9: Kako oziroma na podlagi katerih informacij se odločate, kako boste preživljali svoj prosti čas? Ocenite, kako pogosto na vaše odločitve, kako boste preživeli prosti čas, vplivajo navedeni dejavniki.	Možni odgovori na lestvici so: 5 - ves čas 4 - pogosto 3 - občasno 2 - redko 1 - nikoli
Ocena samostojnosti odločanja o preživljanju nestrukturiranega prostega časa	Odgovori anketirancev na vprašanje Q10: Označite, v kolikšni meri se strinjate s spodnjima trditvama.	Možni odgovori na lestvici so: 5 - popolnoma se strinjam 4 - strinjam se 3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam 2 - ne strinjam se 1 - sploh se ne strinjam
Ocena vpliva dejavnika vrstnikov na odločanje o preživljanju nestrukturiranega prostega časa	Odgovori anketirancev na vprašanje Q13: Ustrezno označite.	Možni odgovori na lestvici so: 5 - popolnoma se strinjam 4 - strinjam se 3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam

		2 - ne strinjam se 1 - sploh se ne strinjam
Ocena vpliva dejavnika socialnih omrežij na odločanje o preživljanju nestrukturiranega prostega časa	Odgovori anketirancev na vprašanje Q14: Označite, v kolikšni meri se strinjate s spodnjimi trditvami.	Možni odgovori na lestvici so: 5 - popolnoma se strinjam 4 - strinjam se 3 - niti se strinjam, niti se ne strinjam 2 - ne strinjam se 1 - sploh se ne strinjam
Pogostost motiva za opravljanje prostočasne dejavnosti	*(Odgovori anketirancev na vprašanje Q15: Kako socialni mediji vplivajo na vaše interese in želje o preživljanju prostega časa? Izberite en odgovor, ki najbolj velja za vas.)* Odgovori anketirancev na podvprašanja Q16, Q17, Q18, Q19, Q20: Kako pogosto je izbrana možnost vaš glavni motiv za način in vrsto preživljanja prostega časa na socialnih omrežjih?	*(Možni odgovori so:* *-Iz njih črpam nove ideje o tem, kako bi si zapolnil/a prosti čas.* *-Preko njih se informiram.* *-Preko njih se učim novih spretnosti in/ali pridobivam nova znanja.* *-Preko njih se zabavam.* *-Preko njih komuniciram drugim o svojih idejah, izbirah in pogledu na svet.* *-Na moje interese in želje o preživljanju prostega časa ne vplivajo.* *-Socialnih medijev ne uporabljam.)* Možni odgovori na lestvici so: 5 - ves čas 4 - pogosto

		3 - občasno 2 - redko 1 - nikoli
Ocena vpliva nestrukturiranega prostega časa na osebno identiteto	Odgovori anketirancev na vprašanje Q21: Ali dejavnosti, ki jih počnete v prostem času, vsaj deloma odražajo vašo identiteto?	Možni odgovori so: -da -ne -ne vem
Ocena vpliva nestrukturiranega prostega časa na življenjski slog	Odgovori anketirancev na vprašanje Q23: Ali dejavnosti, ki jih počnete v prostem času, vsaj deloma odražajo vaš življenjski slog?	Možni odgovori so: -da -ne -ne vem
Ocena vpliva nestrukturiranega prostega časa na vrednotne usmeritve	Odgovori anketirancev na vprašanje Q26: Ali dejavnosti, ki jih počnete v prostem času, vsaj deloma odražajo vaše vrednote (kar se vam v življenju zdi pomembno za vas sedaj in za vašo prihodnost)?	Možni odgovori so: -da -ne -ne vem
Ocena vpliva nestrukturiranega prostega časa na nadaljnjo zaposlitev in terciarno izobraževanje	Odgovori anketirancev na vprašanje Q28: Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo izbiro nadaljnjega študija oziroma zaposlitve?	Možni odgovori so: -da -ne -ne vem
Ocena vpliva nestrukturiranega prostega časa na opravljanje dijaškega dela	Odgovori anketirancev na vprašanje Q30: Ali vaše prostočasne dejavnosti kakorkoli vplivajo na vašo	Možni odgovori so: -da -ne -ne vem

	izbiro vrste dijaškega dela, v kolikor le-tega opravljate?	-trenutno ne opravljam dijaškega dela
Opredelitev starosti dijakov	Odgovori anketirancev na vprašanje Q32: Starost (v letih): _____	Možni odgovori so: Med vključno 15 do vključno 20 let
Opredelitev spola dijakov	Odgovori anketirancev na vprašanje Q33: Spol:	Možni odgovori so: -moški -ženski -nebinarni
Opredelitev stopnje izobrazbe dijakov	Odgovori anketirancev na vprašanje Q34: Srednješolski program, v katerega si vpisan/a v šolskem letu 2022/2023:	Možni odgovori so: -splošna gimnazija -strokovna gimnazija -srednje strokovno izobraževanje -srednje poklicno izobraževanje -nižje poklicno izobraževanje -vzporedni vpis

8.3 Priloga 3: Dodatna analiza odgovorov pri Q5

Tabela 12: 7 dni tedensko (n=50)

Q5_1 vsak dan (7 dni tedensko)			
Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Kumulativni odstotek
Šport	7	14%	14%
Socialna omrežja	10	20%	34%
Poslušanje glasbe	17	34%	68%
Filmi, serije	3	6%	74%
Branje	1	2%	76%
Umetnost	1	2%	78%
Sprostitev	3	6%	84%
Gospodinjska opravila, pospravljanje	1	2%	86%
Obiskovanje lokalov	1	2%	88%
Prijatelji	5	10%	98%
Partnerji	1	2%	**100%**
Skupaj	**50**	**100%**	

Tabela 13: 5 do 6 dni tedensko (n=33)

Q5 = skoraj vsak dan (5 do 6-krat tedensko)			
Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Kumulativni odstotek
Šport	14	42,43%	42,43%

Socialna omrežja	1	3,03%	45,45%
Poslušanje glasbe	3	9,09%	54,55%
Filmi, serije	4	12,12%	66,67%
Branje	1	3,03%	69,7%
Sprostitev	2	6,06%	75,76%
Petje, igranje glasbil	2	6,06%	81,82%
Prijatelji	4	12,12%	93,94%
Partnerji	2	6,06%	**100%**
Skupaj	**33**	**100%**	

Tabela 14: 3 do 4 dni tedensko (n=12)

Q5 = 3 do 4-krat tedensko			
Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Kumulativni odstotek
Šport	2	16,67%	16,67%
Ustvarjanje digitalnih vsebin	1	8,33%	25%
Filmi, serije	2	16,67%	41,67%
Sprostitev	2	16,67%	58,33%
Prijatelji	4	33,33%	91,67%
Partnerji	1	8,33%	**100%**
Skupaj	**12**	**100%**	

Tabela 15: 2 dni tedensko (n=6)

Q5 = 2-krat tedensko

Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Kumulativni odstotek
Šport	1	16,67%	16,67%
Filmi, serije	2	33,33%	50%
Petje, igranje glasbil	1	16,67%	66,67%
Prijatelji	2	33,33%	**100%**
Skupaj	**6**	**100%**	

Tabela 16: 1 dan tedensko (n=1)

Q5 = 1-krat tedensko			
Odgovori	Relativna frekvenca	Relativni odstotek	Kumulativni odstotek
Festivali	1	100%	**100%**
Skupaj	**1**	**100%**	